

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JORGE LUIS

BORGES

Ficciones

Hayaller ve Hikâyeler

ÇEVİRENLER

Fatih Özgüven, Tomris Uyar

JAMES WOODALL'UN ÖNSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

İletişim

İletişim Yayınları, Modern Klasikler, 1998-2012 (11 baskı)

© 1998 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Ficciones (1944)

© 1989, María Kodama

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency (UK) Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

© Önsöz: 2013, James Woodall, new introduction

The Man in the Mirror of the Book. A Life of Jorge Luis Borges

Önsözün hakları Aitken Alexander Associates'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 463 • İletişim Klasikleri 66

ISBN-13: 978-975-05-1341-1

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-3. BASKI 2013-2015, İstanbul

4. BASKI 2017, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Osman Yener, Emrah Serdan

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Hieronymus Bosch,

“Dünyevi Zevkler Bahçesi”, (Madrid)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Çiğdem Hüner

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JORGE LUIS BORGES

Ficciones

Hayaller ve Hikâyeler

Ficciones

ÇEVİRENLER

Tomris Uyar - Fatih Özgüven

JAMES WOODALL'UN ÖNSÖZÜYLE

JORGE FRANCISCO ISIDORO LUIS BORGES 24 Ağustos 1899'da bütün malvarlığını kaybetmiş, İngiliz asıllı bir ailenin ilk çocuğu olarak Buenos Aires'te doğdu. Babasının edebiyata olan düşkünlüğü, Borges'in çocukluğundan itibaren edebiyata yönelmesine sebep oldu. Küçük yaşta İngilizceyi öğrendi. 1914'te babasının göz ameliyatı sebebiyle ailesiyle yurtdışına çıktı ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, savaş yıllarını yurtdışında geçirmek zorunda kaldı. Cenevre'de Calvin Koleji'ne devam eden Borges burada Almanca, Fransızca ve Latince öğrendi. Bu dönemde sembolizmden etkilendi. 1921'de Buenos Aires'e geri dönen Borges iki yıl sonra ilk kitabını yayımladı. 1931'den itibaren Arjantin'in en önemli edebiyat dergisi *Sur*'da düzenli olarak yazmaya başladı. 1937'de geçimini sağlayabilmek için bir halk kütüphanesinde çalışmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidardaki Juan Perón'a muhalif duruşu sebebiyle kütüphanedeki işinden uzaklaştırıldı. 1946-1955 yılları arasında para kazanmak için ders vermeye ve yazmaya ağırlık verdi. Düzyazıyla şiiri birleştiren kendine özgü yazım tarzında çok sayıda eser verdi. Juan Peron devrildiğinde Buenos Aires Kütüphanesi'ne müdür oldu. Borges, 1955'te aileden gelen kalıtsal rahatsızlığından dolayı görme yetisini tümüyle kaybetti. Yapıtlarının yazımını annesi, sekreterleri ve arkadaşları devraldığı için uzun metinlerden ziyade kısa öykü ve şiire yöneldi. 1961'de Samuel Beckett'le paylaştığı Formentor Edebiyat Ödülü, Avrupa'da ün kazanmasını sağladı. Şiir, kısa öykü ve denemelerden oluşan eserleri dünya çapında yayımlandı. Borges fantastik öğeleri ağır basan kendine özgü tarzıyla, 20. yüzyılın önemli edebiyatçılarını etkiledi. 14 Haziran 1986'da hayatını kaybetti. İletişim Yayınları tarafından yayımlanan kitapları: *Ficciones* (1998), *Alef* (1998), *Brodie Raporu* (1999), *Alçaklığın Evrensel Tarihi* (1999), *Kum Kitabı* (1999), *Yedi Gece* (1999), *Dantevari Denemeler / Shakespeare'in Belleği* (1999), *Sonsuz Gül* (2002), *Evaristo Carriego* (2002), *Öteki Soruşturmalar* (2005), *Şifre* (2009), *Yaratan* (2011), *Atlas* (2012), *Tartışmalar* (2014), *Düşsel Varlıklar Kitabı* (2015), *Sonsuzluğun Tarihi* (2015).

İÇİNDEKİLER

KRONOLOJİ	7
ÖNSÖZ / JAMES WOODALL	29
YOLLARI ÇATALLANAN BAHÇE (1941)	43
YAZARIN ÖNSÖZÜ	45
TLÖN, UQBAR, ORBIS TERTIUS	47
DON QUIXOTE YAZARI PIERRE MANARD	67
DÖNGÜSEL YIKINTILAR	79
BABİL PIYANGOSU	87
HERBERT QUAIN'IN YAPITLARININ İNCELENMESİ	95
BABİL KİTAPLIĞI	103
YOLLARI ÇATALLANAN BAHÇE	113
ARTIFICIOS (1944)	127
YAZARIN ÖNSÖZÜ	129
BELLEK FUNES	131
KILICIN İZİ	141
HAIN VE KAHRAMAN İZLEĞİ	149
ÖLÜM VE PUSULA	155

GİZLİ MUCİZE	169
YAHUDA'NIN ÜÇ DEĞİŞKESİ	179
SONU	187
ANKA MEZHEBİ	191
GÜNEY	195

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1896		– İstanbul'da Ermeni milliyetçiler Osmanlı Bankası'na saldırdı. Yetkililer şiddetle karşılık verdi ve üç bin Ermeni öldürüldü. – H.G. Wells, <i>Dr. Moreau'nun Adası</i>.
1897		– Macaristan'da Yahudi gazeteci Theodor Herzl, Dreyfus Olayı'yla bağlantılı Anti-semitizm'den rahatsız olarak Basel'de ilk Siyonist Kongresi'ni topladı. – Bram Stoker, <i>Dracula</i>; H.G. Wells, <i>Görünmez Adam</i>; Joseph Conrad, <i>Narcissus'un Zencisi</i>. – Paul Gauguin, <i>Nereden Geliyoruz? Neyiz? Nereye Gidiyoruz?</i>; Henri Rousseau, <i>Uyuyan Çingene</i>. Monet hayatının sonuna kadar devam ettireceği <i>Nilüferler</i> serisini resmetmeye başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1898		– İspanya-Amerika Savaşı. Küba, bağımsızlığını ilan etti; Birleşik Devletler Porto Riko, Guam ve Filipinler'i ele geçirdi. – Romancı Emile Zola, Genelkurmay Başkanı ve yüksek rütbeli subayları Dreyfus Olayı'ndaki yaklaşımından ötürü kınayan "J'Accuse...!" ("Suçluyorum...!") başlıklı yazısını kaleme aldı. İftirayla suçlanan Zola, İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. – Henry James, <i>Yürek Burgusu</i>; H.G. Wells, <i>Dünyalar Savaşı</i>.
1899	24 Ağustos'ta Buenos Aires, Arjantin'de dünyaya geldi. Babası Jorge Guillermo Borges Haslam bir albayın oğluydu ve eğitilmiş bir aileden geliyordu. Annesi Leonor Acevedo Suárez, <i>criollo</i> kökenli bir Uruguaylı ailenin kızıydı.	
1899-1914	On bir yaşına kadar evde eğitim almış, babaannesi İngiliz olduğundan evde sürekli konuşulan dili öğrenmiş, on iki yaşında Shakespeare'i İngilizce okuyabilecek seviyeye gelmiştir.	
1900		– İtalya'da Kral I. Umberto suikaste uğradı. Max Planck, Kuantum Teorisi'ni geliştirdi. – Sigmund Freud, <i>Düşlerin Yorumu</i>; Frank Baum, <i>Oz Büyücüsü</i>; Joseph Conrad, <i>Lord Jim</i>.
1901		– Birleşik Devletler Başkanı William McKinley suikaste uğradı, Theodore Roosevelt başkan oldu. Kraliçe Victoria hayatını kaybetti. – Thomas Mann, <i>Buddenbrooklar</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1902		– II. Boer Savaşı sona erdi. – Joseph Conrad, <i>Karanlığın Yüreği</i>; Arthur Conan Doyle, <i>Baskerville Tazısı</i>.
1903		– Birleşik Devletler, Panama'nın Kolombiya'dan bağımsızlığını ilan etmesini sağladı. Wright Kardeşler, tek kanatlı ve buhar motorlu havadan ağır uçan ilk pervaneli uçuşu gerçekleştirdi. – Jack London, <i>Uçurum İnsanları</i>.
1904		– New York metrosu hizmete girdi. İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması imzalandı. – Joseph Conrad, <i>Nostromo</i>.
1905		“Kanlı Pazar”: Rusya’da ayaklanmalar Kışlık Saray’a ulaştı; isyanlar şiddetle bastırıldı, iki yüz ila bin arasında devrimci öldürüldü. Albert Einstein, izafiyyet teorisini geliştirdi. Aralarında Henri Matisse’in de bulunduğu Fovist sanatçılar, Paris’te Salon d’Automne’da ilk kez sergi düzenlediler.
1906		– Roosevelt’in başarısız imla devrimi gerçekleşti. Büyük San Francisco depremi oldu, sonrasında yangınlar dört gün boyunca sürdü. Finlandiya, kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke oldu. – Upton Sinclair, <i>Chicago Mezbahaları</i>.
1907		– İlk elektrikli çamaşır makinesi icat edildi. Pablo Picasso, kübizmi başlattı. – Joseph Conrad, <i>Gizli Ajan</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1908		– Osmanlı'da İkinci Meşrutiyet ilan edildi. İtalya'da meydana gelen depremde 150.000 kişi öldü. Ford, Model T otomobili piyasaya sürdü. <i>Tunguska olayı</i>: Sibirya'da nedeni belirsiz, büyük bir patlama meydana geldi. – E.M. Forster, <i>Manzaralı Bir Oda</i>; Kenneth Grahame, <i>Söğütlükte Rüzgâr</i>.
1909		– Robert Peary, Kuzey Kutbu'na ulaşan ilk insan oldu. Japonya'da Prens Ito suikaste uğradı. Plastik keşfedildi. – Jack London, <i>Martin Eden</i>.
1910		– Halley kuyruklu yıldızı dünyadan geçti. Tango müziği popüler oldu. – E.M. Forster, <i>Howards End</i>; Gaston Leroux, <i>Operadaki Hayalet</i>.
1911		– <i>Mona Lisa</i> tablosu çalındı. Çin'de devrim oldu. Antik İnka kenti Machu Picchu keşfedildi. – Edith Wharton, <i>Ethan Frome</i>; Max Beerbohm, <i>Zuleika Dobson</i>.
1912		– Arjantin'de Sáenz Peña Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle tüm erkeklere gizli ve evrensel seçmenlik hakkı getirildi; bu gelişmeler '80 Kuşağı oligarşisinin sonunu hazırladı. – <i>Titanic</i> faciası: Batmaz denilen gemi, 14 Nisan günü buzdağına çarptı, 1.500'ün üzerinde insanın ölümüne neden oldu. – Thomas Mann, <i>Venedik'te Ölüm</i>; Lev Tolstoy, <i>Hacı Murat</i>.
1913		– Henry Ford, yürüyen bant tekniğini kullanan ilk fabrikayı açtı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1913		– D.H. Lawrence, <i>Oğullar ve Sevgililer</i> ; Marcel Proust, <i>Swann'ların Tarafı</i> .
1914	Borges ailesi Avrupa ziyaretleri sırasında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Cenevre'ye yerleşti. Borges ortaöğretimini burada tamamladı, Fransızca ve Almanca öğrendi.	– Arşidük Franz Ferdinand'ın, Saraybosna'da suikaste uğramasıyla Birinci Dünya Savaşı başladı. Charlie Chaplin, ilk kez Şarlo karakteriyle beyazperdede boy gösterdi. – James Joyce, <i>Dublinliler</i> .
1915		– Ermeni Kırımı. Britanyalı yolcu gemisi "RMS Lusitania," Almanya tarafından batırıldı, gemide bulunan 1.198 kişi hayatını kaybetti. Çanakkale Savaşı. – Franz Kafka, <i>Dönüşüm</i> .
1916		– Arjantin'de Radikal Parti'den Hipolito Yrigoyen başkan seçildi. Enflasyonla mücadele için asgari ücret uygulamasını başlattı. – Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde Somme ve Verdun Muharebeleri yapıldı. İrlanda'da isyancılar Paskalya Ayaklanması'nı başlattı. – James Joyce, <i>Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi</i> .
1917		– Rusya'da Bolşevik Devrimi: Lenin önderliğindeki Bolşevikler, Petrograd'daki Kışlık Saray'ı ele geçirdiler. Mata Hari casus olduğu suçlamasıyla idam edildi.
1918		– Arjantin'de öğrenciler, üniversitelerde reform talebiyle gösteriler yaptı. Devrilen Rus Çarı II. Nikola ve Romanov ailesi Bolşeviklerce öldürüldü. İspanyol Nezlesi Salgını tüm dünyaya yayıldı. Bugün bu salgında 100 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1919	Savaşın sona ermesinden sonra İspanya'ya gitti ve Ultraísmo adlı edebi harekete katıldı. İlk şiiri <i>Grecia</i> dergisinde yayımlandı.	– İtilaf Devletleri ve Almanya arasında imzalanan Versay Barış Antlaşması'yla Birinci Dünya Savaşı resmen sona erdi. – Sherwood Anderson, <i>Winesburg, Ohio</i> .
1920		– Birleşik Devletler'de Volstead Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle alkol yasağı başladı. Kadınlara Birleşik Devletler'de oy hakkı tanındı. İlk ticari radyo yayını yapıldı. – D.H. Lawrence, <i>Âşık Kadınlar</i> ; Edith Wharton, <i>Masumiyet Çağı</i> .
1921	Ailesiyle birlikte Arjantin'e döndü ve Arjantinli dostlarıyla kendi ultraistler grubunu kurdu. Yayımladıkları <i>Prisma</i> dergisinin dağıtımını, Buenos Aires'in duvarlarına yapıştırarak yapıyorlardı.	– Almanya'da enflasyon rekor seviyelere ulaştı. Yalan makinesi icat edildi.
1922		– Mussolini, Roma'ya girdi. Michael Collins, İrlanda İç Savaşı sırasında öldürüldü. Firavun Tutankamon'un mezarı keşfedildi. – James Joyce, <i>Ulysses</i> ; Virginia Woolf, <i>Jacob'ın Odası</i> ; T.S. Eliot, <i>Çorak Ülke</i> .
1923	Filozof Macedonio Fernández ile tanıştı ve arkadaş oldu. İlk şiir kitabı <i>Fervor de Buenos Aires</i> 'i (Buenos Aires Tutkusu) yayımladı.	– Hitler, başarısız darbe girişiminin ertesinde hapse atıldı. Charleston dansı moda oldu. Sesli filmler gösterime girdi.
1924		– “Yüzyılın Davası”: İki zengin ve parlak Chicago'lu genç olan Nathan Leopold ve Richard Loeb, sıkılmalarını sebep göstererek 14 yaşındaki Bobby Franks'i kaçırdılar ve öldürdüler. V.I. Lenin öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1924		– Thomas Mann, <i>Büyülü Dağ</i> ; E.M. Forster, <i>Hindistan'a Bir Geçit</i> ; Franz Kafka, <i>Dava</i> .
1925	İkinci şiir kitabı <i>Luna de Enfrente</i> (Yolun Ötesindeki Ay) yayımlandı.	– Hitler, <i>Kavgam</i> 'ı yayımladı. – F. Scott Fitzgerald, <i>Muhteşem Gatsby</i> ; Virginia Woolf, <i>Mrs. Dalloway</i> ; Franz Kafka, <i>Dava</i> .
1926		– Mussolini'ye ilk suikast girişimi. Sihirbaz Houdini yeddiği yumruk sonucu hayatını kaybetti. – Ernest Hemingway, <i>Güneş de Doğar</i> ; William Faulkner, <i>Aşk ve Ölüm</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Mary</i> .
1927		– Cordoba'da <i>Fabrica Militar de Aviones</i> uçak imalat fabrikası kuruldu. BBC kuruldu. Charles Lindbergh, Atlantik Okyanusu'nu bir uçtan bir uca tek başına uçtu. Amerika'da İtalyan göçmenlere duyulan nefret; cinayet ve gasp olaylarıyla suçlanan Nicola Sacco ve Bartolomeo Vanzetti'nin idamına sebep oldu. – Virginia Woolf, <i>Deniz Feneri</i> .
1928		– Yrigoyen tekrar başkan seçildi. Penisilin keşfedildi. İlk Mickey Mouse filmi gösterildi. – Evelyn Waugh, <i>Gerileme ve Çöküş</i> ; Virginia Woolf, <i>Orlando</i> .
1929	Üçüncü şiir kitabı <i>Cauderno San Martín</i> (San Martin Delleri) yayımlandı. Denemelerini derlediği kitabıyla belediyeden 3.000 pesoluk bir ödül kazandı.	– "Kara Perşembe" günü New York Borsası dibe vurdu ve tüm dünyayı etkileyecek tarihin en büyük ve en uzun soluklu ekonomik krizi Büyük Buhran başladı. Akademi Ödülleri ilk kez düzenlendi. – William Faulkner, <i>Ses ve Öfke</i> ; Ernest Hemingway, <i>Silahlara Veda</i> ; Erich Maria Remarque, <i>Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1930	Evaristo Carriego yayımlandı.	– General Uriburu önderliğinde tüm Arjantin Silahlı Kuvvetleri darbe yaparak Yrigoyen'i görevinden indirdi ve Arjantinlilerin deyişiyle “Alçak On Yıl” başladı. Plüton keşfedildi. Nazi partisi, Almanya’da mecliste çoğunluğu elde etti. – William Faulkner, <i>Döşegimde Ölürken</i> .
1931		– Seçimlerde hileyle General Agustín Justo başkanlığa geldi. 443 metrelik Empire State Binası tamamlandı; 1972 yılına kadar dünyanın en yüksek gökdeleniydi. – Virginia Woolf, <i>Dalgalar</i> .
1932	Kaybolmamış ilk deneme derlemesi olan <i>Discusión</i> yayımlandı.	– Arjantin’de tekrar sivil yönetime geçildi. Amelia Earhart, Atlantik Okyanusu’nu geçen ilk kadın pilot oldu. Biliminsanları bu yıl atomu parçaladı. – Aldous Huxley, <i>Cesur Yeni Dünya</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Karanlıkta Kakkaha</i> .
1933		– İlk Nazi toplama kampı inşa edildi. Adolf Hitler, Almanya’da şansölye oldu.
1933-34	<i>Alçaklığın Evrensel Tarihi</i> ’ni yayımladı.	
1934		– “Dust Bowl”: Kuzey Amerika’da şiddetli toz fırtınaları, ekinlere büyük zarar verdi ve toplu göçlere sebep oldu. Sovyetler Birliği’nde “Terör” dönemi. Soyguncu aşıklar Bonnie ve Clyde, polis tarafından öldürüldü. – Mihail Şolohov, <i>Ve Durgun Akardı Don</i> ; Evelyn Waugh, <i>Bir Avuç Toz</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1935		– Almanya, Yahudi karşıtı Nüremberg Kanunları'nı yürürlüğe koydu. John Maynard Keynes, ekonomi teorisini geliştirdi.
1936	Deneme derlemesi <i>Sonsuzluğun Tarihi</i> yayımlandı.	– Berlin'de Nazi Olimpiyatları düzenlendi. İspanyol İç Savaşı başladı. Kral VIII. Edward, tahttan çekilmeye karar verdi ve krallığı kardeşine bıraktı. – William Faulkner, <i>Abşalom, Abşalom!</i>
1937	İşçi mahallesi Miguel Cane'de bulunan Buenos Aires Belediye Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Dokuz yıl bu işe devam etti.	– “Hindenburg Faciası”: Almanya bandıralı Hindenburg zeplininde New Jersey'ye iniş sırasında yangın çıktı. Yolcu ve mürettebattan 36 kişi hayatını kaybetti. Amelia Earhart'ın uçağı, Pasifik Okyanusu'nda kayboldu. Japonya, Çin'i işgal etti. – Virginia Woolf, <i>Yıllar</i> .
1938	Babası Jorge Guillermo öldü. Noel arifesinde, Borges kafasından ağır bir sakatlık geçirdi; tedavisi sırasında kan zehirlenmesinden ölmekten son anda kurtuldu.	– Üçüncü Reich, Avusturya'yı ele geçirdi. “Kristal Gece”: Alman diplomat Ernst vom Rath'ın Paris'te suikaste uğramasının ardından Joseph Goebbels'in Yahudilere karşı ayaklandığı halk, evlerine, işyerlerine ve ibadethanelerine saldırdı. – Graham Greene, <i>Brighton Rock</i> ; Vladimir Nabokov, <i>İnfaza Çağrı</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Bulantı</i> .
1939	Bir ay boyunca kan zehirlenmesiyle mücadele etti. İlk Borgesvari hikâye olarak kabul edilen “ <i>Don Kişot'un Yazarı Pierre Menard</i> ” öyküsünü Mayıs ayında yayımladı.	– Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Arjantin, tarafsızlığını ilan etti. – James Joyce, <i>Finnegans Wake</i> ; Christopher Isherwood, <i>Hoşçakal Berlin</i> ; Raymond Chandler, <i>Büyük Uyku</i> ; John Fante, <i>Toza Sor</i> .
1940		– Almanya Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal etti. İngiltere'de Churchill başbakanlığa seçildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1940		– Ernest Hemingway, <i>Çanlar Kimin İçin Çalıyor</i> ; Arthur Koestler, <i>Gün Ortasında Karanlık</i> .
1941		– Yahudi Soykırımı başladı. Almanya Selanik'i işgal etti, Girit Adası'nı uçaklarla bombaladı. Pearl Harbor'a yapılan saldırı sonrası ABD, İkinci Dünya Savaşı'na girdi. Hitler, Sovyetler Birliği'ne doğru ilerledi; Leningrad'ın işgali başladı. – Vladimir Nabokov, <i>Sebastian Knight</i> 'in <i>Gerçek Yaşamı</i> ; Bertolt Brecht, <i>Cesaret Ana</i> ; Henri Bergson, James Joyce ve Virginia Woolf öldü. – Orson Welles'in başyapıtı "Yurttaş Kane" gösterime girdi.
1942	Öykü kitabı <i>Yolları Çatallanan Bahçe</i> yayımlandı. Adolfo Bioy Casares'le birlikte H. Bustos Domecq mahlasıyla <i>Don Isidro Parodi</i> 'ye <i>Altı Bilmecce</i> kitabını yayımladı.	– Arjantin, Pearl Harbor saldırısı sonrası Japonya ve Almanya'yla diplomatik ilişkilerini kesmeyi reddetti. Fizikçi Robert Oppenheimer başkanlığında Manhattan Projesi başladı. Stalingrad Muharebesi. – Robert Musil, <i>Niteliksiz Adam</i> .
1943		– Albay Juan Perón'un içinde bulunduğu milliyetçi kurmaylar "Ulusal Devrim" yaparak yönetimi ele geçirdiler, tarafsızlık politikasını sürdürdüler. Varşova Gettosu Ayaklanması başarısızlığa uğradı. Tahran Konferansı yapıldı. – Antoine de Saint-Exupéry, <i>Küçük Prens</i> ; Bertolt Brecht, <i>Sezuan'ın İyi İnsanı</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Varlık ve Hiçlik</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1944	İkinci öykü kitabı <i>Artificios</i> yayımlandı; bu kitap <i>Yolları Çatallanan Bahçe</i> 'ye eklendi ve <i>Ficciones</i> adıyla yayımlandı. Perón'un iktidara gelmesinden sonra kütüphanedeki görevinden ayrıldı; İngiliz ve Amerikan edebiyatı öğretmeye başladı.	– San Juan depremi kenti yerle bir etti, 10.000 kişinin ölümüne neden oldu. Normandiya Çıkarması. Baltık devletleri Sovyetler Birliği tarafından işgal edildi. – Jean Anouilh, <i>Antigone</i> ; Friedrich Hayek, <i>Kölelik Yolu</i> .
1945		– Arjantin, Japonya ve Almanya'yla diplomatik ilişkilerini sonlandırdı ve iki ülkeye savaş ilan etti; Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak katıldı. Perón tutuklandı, daha sonra Descamisados (Gömleksizler) adı verilen grubun protestoları sonrası serbest bırakıldı. Dresden bombalandı. Yalta Konferansı toplandı. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atıldı. İkinci Dünya Savaşı sona erdi. Franklin Delano Roosevelt, Adolf Hitler ve Benito Mussolini'nin ölümleri. Postdam Konferansı'yla Avrupa, Batı ve Sovyet bloklarına ayrıldı. – Amerikalı şair Ezra Pound, İtalya'da direnişçi örgütlerce tutuklandı ve serbest bırakıldı. ABD Silahlı Kuvvetleri'nce tutuklu bulunduğu kışlada, ünlü kantolarını yazdı. Pablo Neruda, Şili'de Komünist partiden senatör oldu. Aleksandr Soljenitsin Stalinist hükümeti eleştirdiği için sekiz yıl hapse mahkûm edildi. – Hermann Broch, <i>Vergilius'un Ölümü</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Akıl Çağı</i> ; George Orwell, <i>Hayvan Çiftliği</i> ; John Steinbeck, <i>Sardalya Sokağı</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1946		– Perón başkan seçildi. Halka maaşlarda artış ve sosyal güvenlik vaatlerinde bulundu. “Evita” ismiyle bilinen karısı Eva’yı işçi ilişkileri sorumlusu yaptı. Toprak reformu isteyen halk, Malón de la Paz’dan başkent Buenos Aires’e kadar yürüdü. İtalya cumhuriyet oldu. W.H. Auden, ABD vatandaşı oldu. – Christopher Isherwood, <i>Berlin Öyküleri</i>; Nikos Kazantzakis, <i>Zorba</i>; Boris Vian, <i>Mezarlarınıza Tüküreceğim</i>. Gertrude Stein ve H.G. Wells’in ölümü.
1947		– Arjantin’de kadınlara oy hakkı tanındı. Komünizmle savaş için Truman Doktrini uygulamaya kondu. CIA kuruldu. Ses duvarı aşıldı. – Albert Camus, <i>Veba</i>; Max Horkheimer ve Theodor Adorno, <i>Aydınlanmanın Diyalektiği</i>.
1948		– İsrail devleti kuruldu. Berlin Ablukası başladı. Mohandas Gandhi suikaste uğradı. – Norman Mailer, <i>Çıplak ve Ölü</i>; Bertolt Brecht, <i>Kafkas Tebeşir Dairesi</i>.
1949	İkinci öykü derlemesi <i>Alefi</i> yayımlandı.	– Yeni anayasayla başkanın yetkileri artırıldı. Peróncuların çoğunluğunu oluşturduğu meclis, hükümet aleyhine konuşanlara hapis cezası getiren yasayı kabul etti. Rejim karşıtları hapsedildi, bağımsız gazeteler baskı altına alındı. NATO kuruldu; Berlin Ablukası sona erdi ve Almanya, Sovyet kontrolündeki Alman Demokratik Cumhuriyeti’yle NATO destekli Almanya Federal Cumhuriyeti olarak ikiye ayrıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1949		– Brecht'in <i>Cesaret Ana</i> oyunu Doğu Berlin'de Deutsches Theater'da ilk defa sahnelendi. George Orwell, <i>Bin Dokuz Yüz Seksen Dört</i>; Joseph Campbell, <i>Kahramanın Sonsuz Yolculuğu</i>; Simone de Beauvoir, <i>İkinci Cins</i>.
1950	<i>Sociedad Argentina de Escritores</i> (Arjantin Yazarlar Birliği) başkanı seçildi.	– <i>Comisión Nacional de Energía Atómica</i> (Ulusal Atom Enerjisi Komisyonu) Juan Peron'un emriyle kuruldu. Kore Savaşı başladı. – George Orwell, Cesare Pavese ve George Bernard Shaw'ın ölümü.
1951		– Perón ezici bir çoğunlukla tekrar başkan seçildi. – Julio Cortázar, <i>Bestiario</i>; J.D. Salinger, <i>Çavdar Tarlasında Çocuklar</i>; Vladimir Nabokov, <i>Konuş, Hafıza: Tekrar Ele Alınmış Bir Otobiyografi</i>. Sinclair Lewis, Ludwig Wittgenstein ve André Gide'in öldü.
1952	Ünlü deneme kitabı <i>Öteki Soruşturmalar</i> yayımlandı.	– Eva Perón kanserden ölünce; Perón'a destek azalmaya başladı. II. Elizabeth, Britanya kraliçesi oldu. Mısır'da devrim sonrası Kral I. Faruk devrildi, İngiliz işgali sona erdi. ABD, atom bombasından çok daha yıkıcı bir silah olan hidrojen bombasını geliştirdi. – Arthur Miller'ın <i>Cadı Kazanı</i> oyunu ilk kez Broadway'de sahnelendi. James Baldwin, <i>Git Onu Dağa Anlat</i>; J.D. Salinger, <i>Dokuz Öykü</i>.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1953		– Josef Stalin'in ölümü. Muhammed Musaddık, darbe sonrası görevden uzaklaştırıldı. Kore Savaşı sona erdi. Albay John Hunt'ın liderlik ettiği Britanyalı dağcılar, Everest Tepesi'ne ilk ulaşan insanlar oldu. DNA keşfedildi. Dublin'de "Bloomsday" ilk kez kutlandı. – Aldous Huxley, <i>Algı Kapıları</i>. Colette öldü.
1954		– Sovyetler Birliği, nükleer enerjiyi kullanarak elektrik üretti. Cezayir'de savaş başladı. – Nabokov'un <i>Lolita</i> kitabı Paris'te yayımlandı. Yaşar Kemal, <i>İnce Memed</i>; Françoise Sagan, <i>Hoşgeldin Hüzün</i>; Samuel Beckett, <i>Godot'yu Beklerken</i>. Thomas Mann öldü.
1955	Perón'un devrilmesinden sonra Arjantin Ulusal Kütüphanesi müdürlüğüne getirildi. Bu dönemde ailesinde kalıtsal bir hastalık olan görme kaybı, giderek körleşmesine neden oldu.	– Arjantin'de binlerce kişinin öldüğü iç savaş sonrası Silahlı Kuvvetler darbe yaptı. Peron görevinden istifa etti ve bir Paraguay gambotuna saklandı. Önce Paraguay'da, sonra İspanya'da sürgün hayatı yaşadı. Birleşik Devletler anayasası model alınarak yazılmış 1853 federal anayasasına dönüldü. Varşova Paktı imzalandı. – Ted Hughes'la Sylvia Plath evlendi. James Baldwin, <i>Giovanni'nin Odası</i>; Saul Bellow, <i>Günü Yaşa</i>; Allen Ginsberg, <i>Uluma</i>. Bertolt Brecht öldü.
1956	Buenos Aires Üniversitesi'nde İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörlüğüne getirildi, bu görevi on iki yıl boyunca sürdürdü.	– Fransa'da Beşinci Cumhuriyet kuruldu. Stalinist hükümete karşı ayaklanan Budapeşte'yi Sovyet birlikleri işgal etti. Süveyş Kanalı'nı millileştiren Cemal Abdül Nasır, Süveyş Bunalımı'nı tetikledi. Brasilia inşa edildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1956		– Jack Kerouac, <i>Yolda</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Pnin</i> ; Boris Pasternak, <i>Doktor Jivago</i> ; Ayn Rand, <i>Atlas Silkindi</i> .
1957		– Uzay Çağı'nı başlattığı kabul edilen Sputnik 1 yörüngeye gönderildi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan Roma Antlaşması imzalandı. – Harold Pinter'in oyunu <i>Doğum Günü Partisi</i> , Londra'da bir hafta sahnede kaldı. Chinua Achebe, <i>Parçalanma</i> ; Truman Capote, <i>Tiffany'de Kahvaltı</i> ; Claude Lévi-Strauss, <i>Yapısal Antropoloji</i> .
1959		– Küba'da diktatör Fulgencio Batista'nın rejimine karşı ayaklanan Fidel Castro ve silah arkadaşları, yönetimi yılbaşında devraldı. Kıbrıs ve Singapur, bağımsızlığını ilan etti. – Müziğin Öldüğü Gün: Richie Valens, Buddy Holly ve Big Bopper'ın uçağı, Iowa yakınlarında düştü. – Philip Roth, <i>Hoşçakal Columbus</i> ; Kurt Vonnegut, <i>Titan'ın Sirenleri</i> ; Jean Anouilh, <i>Becket</i> ; Erving Goffman, <i>Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu</i> ; Karl R. Popper, <i>Bilimsel Araştırmanın Mantığı</i> .
1960	<i>El hacedor (Yaratan)</i> yayımlandı.	– Afrika'da on yedi devlet bağımsızlığını ilan etti. Patrice Lumumba'nın suikaste uğramasıyla Kongo Krizi patlak verdi. Türkiye'de 27 Mayıs ihtilali oldu. Liverpool'da The Beatles ilk kez sahneye çıktı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1960		– Penguin Yayınevi, <i>Lady Chatterley'nin Aşığı</i> romanını basmaktan dava edildiği müstehcenlik suçundan beraat etti. Harper Lee, <i>Bülbülü Öldürmek</i>; John Updike, <i>Tavşan Kaç</i>; Eugene Ionesco, <i>Gergedanlar</i>. Albert Camus trafik kazasında öldü.
1961	Samuel Beckett'le birlikte ilk kez verilen Prix Formentor'a layık görüldü ve uluslararası üne kavuştu. Texas Üniversitesi ne konuk profesör olarak davet edildi.	– Berlin Duvarı inşa edildi. Yuri Gagarin, uzaya ilk çıkan insan oldu. – Joseph Heller, <i>Madde 22</i>; Stanislaw Lem, <i>Solaris</i>; J.D. Salinger, <i>Franny ve Zooey</i>; Muriel Spark, <i>Bayan Jean Brodie'nin Baharı</i>; Kurt Vonnegut, <i>Gece Ana</i>.
1962		– Arjantin'de darbe sonrası Arturo Frondizi'nin sivil hükümeti devrildi. Küba Füze Krizi patlak verdi. Cezayir'de savaş devletin bağımsızlığını ilan etmesiyle sona erdi. Papa XXIII. Jean, Vatikan II'yi açtı. – Marilyn Monroe ve Arthur Miller, Meksika'da boşandı; Vladimir Nabokov, <i>Suluk Ateş</i>; Aleksandr Soljenitsin, <i>Ivan Denisoviç'in Bir Günü</i>. e. e. cummings, Hermann Hesse, Georges Bataille ve William Faulkner'in ölümü. – The Beatles'ın ilk albümü Birleşik Devletler'e ulaştı; Batı dünyasında Beatlemania ve "İngiliz İşgali" başladı.
1963		– John F. Kennedy, Dallas'ta suikaste uğradı. Martin Luther King Jr., Washington'da Lincoln Anıtı önünde "Bir Hayalim Var" başlıklı konuşmasını yaptı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1963		– John Fowles, <i>Koleksiyoncu</i> ; Mary McCarthy, <i>Grup</i> ; Sylvia Plath, <i>Sırça Fanus</i> ; Thomas Pynchon, <i>V.</i> ; Kurt Vonnegut, <i>Kedi Beşiği</i> . Sylvia Plath, Nâzım Hikmet, Theodore Roethke, Aldous Huxley ve C.S. Lewis öldü.
1964	Dördüncü şiir kitabı <i>El Otro, el mismo</i> yayımlandı.	– Kolombiya’da devletle FARC (Kolombiya Devrimci Silah Güçleri) ve ELN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) gibi köylü gerilla örgütleri arasında günümüze kadar devam eden savaş başladı. – Saul Bellow, <i>Herzog</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Lujin Savunması</i> .
1965		– Winston Churchill öldü; Malcolm X, New York’ta suikaste uğradı. – Sylvia Plath, <i>Ariel</i> .
1966		– Arjantin’de General Juan Carlos Onganía darbe sonrası yönetimi devrildi ve tüm siyasi partileri susturdu. – Mihail Bulgakov, <i>Efendi ve Margarita</i> ; Truman Capote, <i>Soğukkanlılıkla</i> ; Tom Stoppard, <i>Rosencrantz ve Guildenstern Öldü</i> ; Michel Foucault, <i>Şeylerin Sırası</i> . Evelyn Waugh ve André Breton öldü.
1967	Elsa Astete Millán’la evlendi. Adolfo Bioy-Casares’le, H. Bustos Domecq mahlasını tekrar kullanarak <i>Crónicas de Bustos Domecq</i> (Bustos Domecq’in Günlüğü) adlı deneme kitabını yayımladılar.	– “Aşk Yazı” ile hippie hareketi gençler arasında hızla yayıldı ve yarattığı sosyal değişim, 1960’ların geri kalanını ve 70’lerin ilk yıllarını etkiledi. İsrail ve Arap ülkeleri arasında Altı Gün Savaşı yapıldı. Ernesto “Che” Guevara öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1967		– Gabriel García Márquez, <i>Yüzyıllık Yalnızlık</i> ; Angela Carter, <i>Büyülü Oyuncakçı Dükkânı</i> . Dorothy Parker, Siegfried Sassoon ve Carson McCullers öldü.
1968		Başkanlık seçimleri öncesinde Martin Luther King Jr. ve Robert F. Kennedy peş peşe suikaste uğradı. Alexander Dubek'in iktidara gelmesiyle başlayan Prag Baharı, SSCB ve Varşova Paktı müttefiklerinin ülkeyi işgal etmesiyle sona erdi. Fransa'da Mayıs 68 gösterileri yapıldı. Kuzey İrlanda'da artan şiddet olaylarıyla "The Troubles" başladı.
1969	Beşinci şiir kitabı <i>Karanlığa Övgü</i> yayımlandı. Margarita Guerrero ile yazdığı <i>Düşsel Varlıklar Kitabı</i> 'nı yayımladı.	– Mayıs ayında Cordobazo gösterileri sonrası binlerce vatandaş orduyu ve polisi etkisiz hale getirerek iki gün boyunca Córdoba'yı işgal etti. Apollo 11 ayın yüzeyine indi, Neil Armstrong aya ilk basan insan oldu. Woodstock Müzik Festivali düzenlendi. – Vladimir Nabokov, <i>Ada ya da Arzu</i> ; John Fowles, <i>Fransız Teğmenin Kadını</i> ; John Cheever, <i>Bullet Park</i> ; Philip Roth, <i>Portnoy'un Şikâyeti</i> ; Kurt Vonnegut, <i>Mezbaha No. 5</i> . John Kennedy Toole ve Jack Kerouac öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1970	Üçüncü öykü kitabı <i>Brodie Raporu</i> yayımlandı. Elsa'dan boşandı.	– Onganía'nın görevinden alınmasından sonra General Alejandro Lanusse başkanlığa geldi. Solcu <i>Montoneros</i> ve <i>Ejército Revolucionario del Pueblo</i> örgütleriyle antikomünist kontrgerilla grupları arasında iç savaş başladı. Polonya'da ayaklanma; Kamboçya'da iç savaş patlak verdi. Ürdün'de Kara Eylül olayları oldu. Jimi Hendrix ve Janis Joplin hayatını kaybetti. – Dario Fo'nun <i>Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölümü</i> oyunu ilk defa Varese'de sahnelendi. Bertrand Russell öldü.
1971	Oxford'dan fahri doktora aldı.	İdi Amin, Uganda'da devrim sonrası yönetimi ele geçirdi. İlk mikroçip üretildi.
1972	Altıncı şiir kitabı <i>El oro de los tigres</i> yayımlandı.	– Kuzey İrlanda'da Kanlı Pazar yaşandı. Münih'te düzenlenen 1972 Olimpiyatları kana bulandı, Kara Eylül adlı Filistinli grup 11 İsrail olimpiyatçıyı öldürdü. – Sir John Betjeman, Birleşik Krallık kraliyet şairi oldu. Italo Calvino, <i>Görünmez Kentler</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Saydam Şeyler</i> .
1973	1973 Arjantin Ulusal Kütüphanesi'ndeki görevinden istifa etti.	– Perón yanlısı parti Mart'ta seçimleri kazandı, Hector Campora başkan oldu. Arjantin'de terör olayları. <i>Ezeiza katliamı</i> : 18 yıldır sürgünde olan Juan Perón'u karşılamaya gelen kalabalıkta Peronistlerin sağcı kanadı kalabalıkta solculara ve Montoneros üyelerine ateş açtı, on üç kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Campora görevinden ayrıldı, Perón Eylül ayında tekrar başkan oldu. Yom Kippur Savaşı. Watergate skandalı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1973		– Şilili şair Pablo Neruda'nın cenazesi, Pinochet yönetimine karşı gösterilere dönüştü. <i>Efendi ve Margarita</i>, ilk defa Sovyetler Birliği'nde eksiksiz olarak yayımlandı. Thomas Pynchon, <i>Gravity's Rainbow</i>. W.H. Auden öldü. – Pablo Picasso'nun ölümü.
1974		– Juan Peron öldü, karısı Isabel Martinez de Peron başkan oldu. Terör arttı, yüzlerce kişi öldü. Grevler ve gösteriler patlak verdi. Kıbrıs Harekâtı düzenlendi. Portekiz'de Karanfil Devrimi sonrası demokrasiye geçiş başladı. Birleşik Devletler'de Richard Nixon görevinden istifa etti.
1975	Dördüncü öykü derlemesi <i>Kum Kitabı</i> ve yedinci şiir kitabı <i>La rosa profunda</i> (Sonsuz Gül) yayımlandı. Annesi 99 yaşında hayatını kaybetti.	– Arjantin'de enflasyon %300'e yükseldi. Kuzey Vietnam güçlerinin Saigon'a girmesiyle Vietnam Savaşı sona erdi. Francisco Franco öldü. – Saul Bellow, <i>Humboldt'un Armağanı</i>; Carlos Fuentes, <i>Terra Nostra</i>.
1976		– General Jorge Videla cuntası Martinez de Perón'u devirdi ve yönetimi devraldı, meclis feshedildi. Rejim karşıtları tutuklandı, on binlerce kişi kayboldu. Çin Kültür Devrimi sona erdi. – Raymond Carver, <i>Lütfen Sessiz Olur musun Lütfen?</i>; Michel Foucault, <i>Cinselliğin Tarihi I</i>. Agatha Christie öldü.
1977	Sekizinci şiir kitabı <i>Historia de la noche</i> (Gecenin Tarihi) yayımlandı.	– <i>Voyager</i> uzaya gönderildi, ilk topluca üretilmiş kişisel bilgisayarlar piyasaya girdi. – Iris Murdoch, <i>Deniz, Deniz</i>. Jacques Prévert ve Vladimir Nabokov öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1978		– Afganistan'da iç savaş başladı; İspanya tamamen demokrasiye geçti. I. Ioannes Paulus'un otuz üç gün süren papalığının ardından ölmesiyle, yerine II. Ioannes Paulus geçti. Yapay insülin geliştirildi, ilk tüp bebek dünyaya geldi.
1979		– Sovyet-Afgan Savaşı başladı. İran Devrimi sonrası Şah Rıza Pehlevi sürgüne kaçtı, İranlıların ABD Konsolosluğu'nu basmasıyla İran Rehine Krizi patlak verdi. Margaret Thatcher, Britanya Başbakanı oldu. – Angela Carter, <i>Kanlı Oda</i>; Jean François Lyotard, <i>Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor</i>.
1980		– Ronald Reagan, ABD Başkanı oldu. İran-İrak Savaşı başladı. Türkiye'de 12 Eylül askerî darbesi oldu. – J.M. Coetzee, <i>Barbarları Beklerken</i>; Salman Rüşdi, <i>Geceyarısı Çocukları</i>; Carl Sagan, <i>Kozmos</i>. Barbara Pym, C.P. Snow, Marshall McLuhan, Henry Miller, Katherine Anne Porter ve Jean-Paul Sartre öldü. – John Lennon öldürüldü.
1981		– General Leopoldo Galtieri, askerî rejimin başına getirildi. Columbia Uzay Mekiği, yörüngede ilk turunu tamamladı. – Raymond Carver, <i>Aşk Konuştuğumuzda Ne Konuşuruz</i>. William Saroyan öldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1982		– General Leopoldo Galtieri'nin Falkland Adaları'na asker çıkarmasıyla Falkland Savaşı başladı. İngiliz güçleri Haziran ortasında adayı geri aldı, 700 Arjantinli çatışmalar sırasında öldü. Galtieri'nin yerine General Reynaldo Bignone getirildi. İsrail Lübnan'ı işgal etti.
1983	Légion d'Honneur'e layık görüldü.	– Arjantin sivil yönetime döndü, radikal Raúl Alfonsin başkan oldu. İnsan haklarını ihlal eden askerî liderler, yargı karşısına çıkarıldı. Karayipler'de bulunan Grenada Adası Birleşik Devletlerce işgal edildi. Beyrut'ta ABD Konsolosluğu bombalandı. – Thomas Bernhard, <i>Bitik Adam</i> ; Raymond Carver, <i>Katedral</i> .
1984		– Şili ve Arjantin arasında imzalanan antlaşmayla, Picton, Nueva ve Lennox Adaları üzerinde sınır anlaşmazlıkları son buldu. – Martin Amis, <i>Money</i> . Julio Cortázar ve Truman Capote öldü.
1985	Dokuzuncu şiir ve düzyazı derlemesi <i>Los conjurados</i> yayımlandı.	
1986	Asistanı María Kodama'yla evlendi. Cenevre'de karaciğer kanserinden 86 yaşında hayata gözlerini yumdu ve Cimetière des Rois'ya gömüldü. Mezarı hâlâ oradadır.	– Arjantin, Diego Maradona kaptanlığında 1986 Dünya Kupası'nı kazandı. Uzun Mekiki <i>Challenger</i> havalandıktan yetmiş üç saniye sonra parçalandı ve içinde bulunan yedi kişilik mürettebatın ölümüne neden oldu. Çernobil faciası. İsveç Başbakanı Olof Palme suikaste uğradı. Halley Kuyruklu Yıldızı bir kez daha Dünya yörüngesinden geçti. – Christopher Isherwood ve Simone de Beauvoir öldü.

ÖNSÖZ

JAMES WOODALL

Jorge Luis Borges 1986 yılında öldü. Aradan geçen zaman, onun ölümünden çok önce kazandığı şöhretinden hemen hiçbir şey eksiltmedi.

Borges, 1960'lerde, saflarında Samuel Beckett, Patrick White ve Herman Hesse gibilerin bulunduğu 20. yüzyıl yazarlar panteonunda yerini aldı. Amerikalı eleştirmen Harold Bloom, 1994'te Borges'i Batı uygarlığının olmasalardı manen daha az zengin olacağımız yazarlarının uzun listesine yerleştirdi (Bloom'un Borges'in hemen yanına koyduğu iki yazar Şilili Pablo Neruda ve Portekizli Fernando Pessoa'dır).¹

Borges 1970'lerde belki de bugün okunduğundan daha çok okunuyordu; onun ayrıcalığı, 1961'den önce, ya da, Fransızca okuyanlar için 1951'den önce adını bile duymadıkları Borges'in yeni, savaş sonrası, modernizm sonrası bir yazarlar kuşağı üzerindeki güçlü etkisidir. Gelişigüzel çevrilmiş küçük metinlerle Borges edebi kurgu yöntemlerini değiştirmekle kalmadı, yazıların içeriğini ve yazarların düşüncelerini de değiştirdi. "Borgesvari" sıfatı artık edebi terminolojide "Kafkavari" deyimine kadar çok kullanılmaktadır.

1 *The Western Canon*, Macmillan (Londra), 1994, s. 463-77.

Borges hiç roman yazmadı ve uzun yaşamında –seksen altı yaşında öldü– düzyazıları kadar çok şiir yayımladı. İspanyolca konuşan dünyada Borges, zengin şiirsel bir dil olan İspanyolcanın, 17. yüzyıldan bu yana Luis de Góngora ve Francisco de Quevedo ile aynı değerde bir ustası addedilmektedir. Quevedo, Borges’in kahramanıydı ve Borges, Buenos Aires’de yaşayan bir Kastilyalı’dan bekleneceği üzere, bütün yazarların en büyüğü olan İspanyol yazar Cervantes’e yakınlık duyuyordu.

Bütün bunlara rağmen şöhret ona geç ulaştı. 1946’dan bu yana, Arjantin’de, 1940’larda yazdığı iki önemli öykü kitabı *Yolları Çatallanan Bahçe* ve *Alef* kadar, General Juan Perón’un diktatörlüğüne karşı uzlaşmaz tavrıyla da tanınıyordu. Belki de bütün bunlardan çok, bir eleştirmen ve makale yazarı, günün *littératureuse*’ü Victoria Ocampo’nun çalışma arkadaşı ve Arjantin’in ünlü edebiyatçılarından Adolfo Bioy Casares’in yakın dostu olarak tanınıyordu.

Borges 1940’ların ortasında Fransızcaya tercüme edilme-ye başlayınca, ileride Avrupa’da kazanacağı şöhretin yolu açıldı. Borges’in yaygın ün kazanması, 1944’te Buenos Aires’de yayınlanan *Yolları Çatallanan Bahçe*’deki bütün öykülerinin altı yeni öyküyle birlikte sunulduğu *Ficciones* ile, 1961’de Formentor Ödülü’nü Samuel Beckett’le paylaştığı zaman gerçekleşti (Beckett on yıl önce *Godot’yu Beklerken*’le ünlenmişti). Borges Anglosakson dünyada, özellikle Birleşik Devletler’de *Labyrinths* adlı tuhaf, kendi derlemediği bir kitapla tanındı.

Labyrinths’in en garip yanı, Borges’in yazdığı ve başlıklarında labirent sözcüğünün geçtiği iki öykünün kitaba alınmamış olmasıdır.* Özgün İspanyolca baskılarından derlenmiş yirmi üç öykü ve Borges’in deneme yazarı olarak lezzetinin ilk işa-

(*) “İki Kral ve Onların İki Labirenti” (“Los dos reyes y los dos laberintos”) ve “İbn-i Hakan al-Buhari, Labirente Ölüm” (“Abenjacan el Bojarí, muerto en su laberinto”): Her iki metin de ilk kez *Alef*’in İspanyolca baskısında yer almıştır (1952). Daha sonra *Aleph and other stories* başlığı altında İngilizce Cape baskısı 1971’de yayımlandı.

retini veren kısa düzyazılarından seçmeler kitapta yer almaktaydı.

Labyrinths'in dayandığı fikir, ilk olarak 1953'te Fransa'da Roger Caillois tarafından derlenen ve yayımlanan bir kitaptan boy vermişti. Fransızca *Labyrinths* sadece dört öyküyü kapsamı bakımından İngilizce derlemeden farklıydı.* *Labyrinths*'in İngilizce çevirisinin 1962'de, Borges'in Formentor Ödülü'nü alması şerefine aynı yıl İngilizcesi yayımlanan *Ficciones*'in hemen ardından gelmesi, Borges'in Arjantin dışında ilk önemli yayın olayıydı: kitap, *Ficciones*'in aksine iyi sattı ve Borges Atlantik'in iki yakasında, dünyanın en çok konuşulan dilinde okunmaya başlandı. Borges'in çeşitli yazılarının bir derlemesi ve böyle olduğu için de onun kırk yılı aşkın bir süreyi kapsayan çalışmaları'nın temsilcisi olan *Labyrinths*, 1960'larda Latin Amerika edebiyatının mihenk taşı oldu. Çok okundu ve kısa bir süre sonra "Büyülü Gerçekçilik" denecek olan ekolün en önde gelen metni addedildi.

Bu deymi Franz Roh 1924'te Alman *Neue Sachlichkeit* (Yeni Nesnellik) tarzındaki resimlerini tanımlamak için icat etmişti.² Daha sonra Kübalı yazar Alejo Carpentier deymi *lo real Maravilloso* biçiminde kendine maletti. Bir dizi Latin Amerikalı'nın garip yazıları ve kurguları, bu yazarların kendi kıtalarının sarsıntılı ve fantastik tarihini yansıtıyordu. Avrupalılar için bu deyim, anlatıda gerçekliğin sınırlarını yıkmış, gerçeğin yeni bir görünümünü müjdelemişti.

Borges gerçekten garip, fantastik ve yeniydi. Aynı zamanda Arjantinliydi ve Carpentier'in deymi zamanla uluslararası bir ni-

(*) Caillois, Borges tercümelerini, resmen, 1944'te üstlenmişti. "Babil'de Piyanço" ve "Babil Kütüphanesi"nin Fransızcalarını Nestor Ibarra'nın çevirisiyle Buenos Aires'de sürgünderken çıkardığı *Lettres françaises* dergisinde yayınladı. Borges'in Fransızca olarak yayımlanan ilk metni 'L'approche du caché' başlığıyla 15 Nisan 1939'da *Mesures* dergisinde yer almıştı. Bu öykünün çevirmeni de Ibarra idi.

2 Deyim sanatsal-tarihsel işlevini yıllarca korudu.

telik kazandı: Büyülü gerçekçilik, kısa zamanda moda bir tarz oldu. Borges her zaman tarzlara karşı çıkmıştı ve çıkacaktı – nasıl moda olunacağını bilmezdi. Garcia Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık*'ı 1967'de yayımlandığı zaman, büyülü gerçekçilik en iyi örneğini bulmuştu. Márquez, tropikal şehveti, çılgın düş gücünü, Karayip şenliklerini temsil eden bir yazardı; onun özlü üslubu ve kurgudaki becerileri Carpentier'in sözünü ettiği coşkulu anti-natüralizm'i tam olarak karşılıyordu.*

Borges, hem Arjantinli olması hem de yarattığı yeniliklerin benzerinin bulunmaması nedeniyle kronolojik olarak büyülü gerçekçilikten önce gelmekte ve farklı bir yazar olarak öne çıkmaktadır. 1970'li yıllar boyunca büyülü gerçekçiliğin kurucusu ilan edilmiş, ama bu onun gerçek önemini; çeşitli geleneklerden sade ve yeni bir edebiyat yaratan, Arjantinli bir yazar olduğu gerçeğini gölgelemiştir.

Kafası Henry James'in öyküleri ve Franz Kafka'nın romanlarıyla olduğu kadar, kendi Arjantin cedlerinin şiiiri, goşo gelenekleri ve *porteño* argosuyla da doluydu. Meksikalı hümanist Alfonso Reyes'in düzyazı üslubu kadar, Schopenhauer'in düşüncelerine de hayrandı. Onun İspanyolcası için Perulu romancı Mario Vargas Llosa şunları söylemiştir:

Borges'in düzyazısı genelgeçer kurallara aykırıdır, çünkü titiz bir tutumla, az sözle ifadeyi yeğleyerek, İspanyol dilinin aşırılığa olan doğal eğilimine derinden derine karşı gelmektedir. İspanyolcanın Borges ile anlaşılır hale geldiğini söylemek, bu dilde yazan başka yazarlara hakaret gibi gelebilir, ama değil... Borges'de daima mantıklı, kavramcı bir düzey vardır, geri kalan her şey buna hizmet eder. Onunki, hiçbir zaman aşığı bir düzeye indirilmemekle beraber, dolaysız ve ölçülü söz-

(*) Gerçekte Kolombiyalı yazar, kurguda karnaval yaklaşımını, Borges'in yazdıklarından çok, Bahía'lı Jorge Amado ile paylaşmaktadır; Brezilya ve Güney Amerika'nın kuzey ülkeleri, aralarında, Arjantin'le pek kurmadıkları bir kültürel yakınlık paylaşırlar.

lerle ifade edilen berrak, saf, aynı zamanda olağanüstü fikirler dünyasıdır.³

Bu sözler, büyüğü gerçekçilik için pek geçerli bir formülü ifade etmiyor. Aslında, Borges'in başlıca erdemlerinden birini betimliyor: olağanüstü evrenleri, sinsî, neredeyse küstah bir üslup ekonomisiyle yaratma yeteneğini. Düzyazıları, dili edebi gösterişten kurtarma arzusunu sergiler. Borges'in büyüünde maharetlere yer yoktur, öte yandan edebi-eleştirel mizahı yeni doruklara yükseltir. Ve evrenlerini buharlı ekvator iklimlerinde değil, –bir iki Paris arkaplanı dışında– siyasi açıdan karanlığa gömülmüş Buenos Aires'de, münzevi, çoğu zaman uykusuz yalnızlığında yaratır.

Dünyanın kendi yurttaşlarından –hatta kendisinden bile– önce keşfettiği Arjantinli Borges bilinçli olarak moderndi, yine de yaşamının büyük bir bölümünde kendine güveni yoktu. Eserlerine, özellikle öykülerine, pek kıymet vermezdi. Yine de onun iç açıcı parlaklığı, modernizmin tükettiği ve edebiyatlarını kupkuru bıraktığı Fransız, İngiliz ve Birleşik Devletler kültür iklimine ilaç gibi geldi. Borges şaşılacak kadar çok sayıda edebiyatı besledi ve onlardan esinlendi. Başta şiir olmak üzere, edebiyat için İngilizcenin en iyi dil olduğunu düşünüyordu. İşin tuhafı Cervantes'i ilk kez İngilizce çevirisinden okumuştı. Daha çocukken, en büyüklerden sayılmayan –Robert Louis Stevenson, Lewis Carrol, H.G.Wells gibi– İngiliz yazarlar onun üzerinde belirleyici bir etki yapmıştı.

Ömrü boyunca, özellikle kör olduktan sonra, kendisine okumasını istediği yazarlar Rudyard Kipling ve Gerard Manley Hopkins'di. Tahsilini Cenevre'de yaptığı için Fransızca öğrenmişti; Almancayı, Heinrich Heine'yi okuyarak, kendi kendine öğrendi. Ellili yaşlarının sonlarına doğru, kör olmaya başladığı zaman, olağanüstü bir çabayla kendi kendine Anglosakson dilini öğrenmeye girişti, bu da onu Eski İskandinav dilini öğrenmeye götürdü.

3 “Borges's Fiction”, *A Writer's Reality*, Mario Vargas Llosa, s. 10.

Eğer bütün bunlar –kalemleri ceplerinde, dosyaları uçuşan, ceket dirseklerinde deri yamalar olan– titiz bir akademisyen izlenimi veriyorsa, bundan daha yanlış bir şey olamaz. Borges, 1930’larda ve 1940’larda yazar olmaya çabalarken içine dönük ve yalnızlığı belki de bilerek seçmiş bir adamdı, ama *Funes’in Belleği* ya da *Ale’*in yaratıcısının Hemingwayvari bir eylem adamı veya Lawrencevari bir Lothario olmasını bekleyemezsiniz.

Borges’in 1960’ların başlarında Kuzey Amerika üniversitelerine gelmesi ona yeni ve popüler bir kimlik kazandırdı. Artık küresel bir meta olmuştu. John Updike 1965’te *The New Yorker* dergisinde, onu bir tür edebi El Dorado olarak tanıttı. Updike, “Jorge Luis Borges’in dehası geç de olsa Kuzey Amerika’da tanınmaya başladı,” diye başlamıştı makalesine. Ve şöyle devam ediyordu; “Günümüz Amerikan öykü ve romanının çıkmaz sokak narizmi ve süprüntü niteliğine karşın, Borges, felsefe ve fizikte bulunan bir şeyi, akli, edebiyat ve kurguya sokmaktadır.” Üstelik Borges “keyif verici ve eğlendirici”ydi ⁴

Borges’i altın madeni gibi görenler ve eleştiri cephesinin ön mevzilerini tutanlar hızlı davrandılar; Borges, yeniyi ve tuhafı çabucak masseden bir ülkede Kuzey Amerikalı bir yazarmış gibi benimsendi. Buenos Aires’in *güney* yarımkürede yer almasının ve çok kültürlü olmasının hiç önemi yoktu; kuzeyle aynı kıtadaydı ve “Amerikan”dı!

Ona duyulan hayranlık nihayet kendi vatanına da sirayet etti. 1960’ların sonlarında Borges’in kariyerinde ilk kez Arjantinliler, okumasalar da, ona övgüler düzmeye başladılar. Uluslararası itibarı, edebi ürünleri o ana kadar taşralı düzeyi aşamamış bir ülke için büyük bir onur kaynağıydı. Borges, patlama yapan Latin Amerika edebiyatında Arjantin’e sağlam bir yer kazandırmıştı.

Che Guevara ve Borges’in nefret ettiği Juan Perón dışında, bu kör *porteño* 20. yüzyıl Arjantini’nde çıkan ünlü kişi oldu. Yaygın olarak okunmasa bile, 21. yüzyılda hâlâ âkim konumunu koru-

4 “The Author as Librarian”, John Updike, *The New Yorker*, 30.10.1963.

maktadır. Arjantin daha ona pek önem vermezken, İngiltere’de, Birleşik Devletler’de ve Fransa’da çok önceden ünlü olması, o günlerin Arjantini için çok şey söylemektedir. Çünkü tam Borges dünyada Fransızca olarak elden ele dolaşmaya başlarken, Perón –tam olarak 1946-1955 arası– ülkesine büyük bir zarar veriyordu ve bu zarar Borges’in hayatının sonuna kadar sürecekti. Arjantin sanat açısından korkunç bir çoraklığa gömülmüştü.

Edebiyat uygarlığının doruklarından olan Borges’in, ülkesinin hükümetleriyle ölünceye dek tartışmalı bir ilişkisi oldu: Arjantin’in siyasi kaderinin yarım yüzyıldan bu yana ilk kez düzelmeye başlamasından birkaç yıl sonra ölmesi, Borges’ten çok ülkesinin bir kaybı olmuştur. Kendisi de bu kaybı vurgulamak istemiş gibi, ülkesinde değil Cenevre’de ölmeyi seçti.

Borges alışılmış yurtseverlerden değildi; tam olarak demokrat olduğu da söylenemez. O bir kitap kurdu, bir yabancı diller ve felsefi paradoks sevdalısı, hiçbir zaman reddetmediği kökenini zahmetsizce aşan dünya çapında bir aydıındı. Dış dünyanın onu seyretmesinden, belki de dış dünyayı göremediği için hoşlanırdı. Daha sonraki yıllarda kendini siyasal solcular indinde sevilmez yaptı, çünkü ilan ettiği tutuculuğu onu, ister istemez, Arjantin’de 1970’lerin ve 1980’lerin başlarının cani rejiminin yanında gösteriyordu. 1976’da askerlerin gelmesini hoş karşılamakla kendine hiç de iyilik etmedi, ama bu onun Peronizme veda biçimi olmuştur. Solun daha sonra anlayamadığı, Borges’in generallerin getirdiği karmaşayı –baskı, işkence ve cesetleri– pek az görebilmesiydi.

Politize olmuş Borges karşıtlarının gözünde, onun generallerle, gerektiğini düşündükleri ölçüde karşı çıkmamış olması, hâlâ kanayan bir yaradır. Onu sağcı olarak damgalayıp kötülemek çoktandır moda olmuştur. Böyleleri öykülerini boykot edebilirler ya da şöhretini azaltacak şeyler söyleyebilirler; Borges’in 28 Nisan 1980’de Buenos Aires’de yayımlanan günlük *La Prensa* gazetesinin Madrid muhabirine söylediği şu sözleri görmezlikten gelmek bu gibilerin işine gelecektir: “Terör ve baskıların ülkede

yarattığı ciddi ahlaki sorunu göz ardı edemem. Bunca ölüm ve kayıp olayı karşısında sessiz kalamam.”⁵

Bir ay sonra, bir hükümet karşıtı demeç daha geldi: “Bu hükümet üzerinde hiçbir etkim yok. Bu milliyetçi bir hükümet ve ben milliyetçi değilim, Hristiyan olduğumdan da emin değilim; olsaydım da, Katolik olmazdım. Ben hiçbir mevki sahibi değilim. Özgür bir insanım.”⁶

Borges’i konuşturmak zordu; çok az şeyi çok geç söylemiş olabilir, ama aynı zamanda özgür bir ruhu vardı ve ideolojik inançların basite indirgenmiş gerçeklerine, siyasal açıdan tepkileri çok değişkendi. Borges’in siyasal düşüncelerini incelemek yoluyla onun hakkında, insanları şaşırtmaktan ve rahatsız etmekten hoşlandığı dışında, fazla bir şey öğrenemeyiz.

Peronizme karşı tavrı ise, aksine, hem yazarı hem ülkesini anlamamıza yarar. Borges’i kamuya mal olmuş biri olarak anlatırken, bu konuda söylenecek çok şey olacaktır. Özel yaşamında ise, hakkında anlatılanlardan daha garip, daha anlaşılmaz, bazen daha Don Kişotvari, bazen de daha hüznü biriydi.

Borges her zaman âşıktı. Duyguları nadiren karşılık görmüştü ve bu onun ömrü boyunca acı çekmesine neden oldu. Anlattığı acı değildi, aşktan bahsederken de başarılı sayılmazdı. Yapıtlarında her iki duygudan da çok az söz edilmektedir. Yaradılışında bulunmakla beraber, aşk onun malzemesi değildi.

Bu noktada Borges en çok 18. yüzyılın akılcı düşünürlerine benziyordu – favorilerinden biri, öğrenimi, entelektüel coşkuları, profesyonel yazarlık yaşamı aşk başarılarından ağır basan Samuel Johnson’dur. Johnson hastalık derecesinde melankolikti; daha gizli olmakla beraber, Borges de, özellikle şiirinde onun gibidir. Borges birçok kadını entelektüel açıdan cezbetmişti; ancak yal-

5 “Se ha planteado un grave problema ético para el país, tanto con el terrorismo como la represión”, J. Iglesias Rouco, *La Prensa*, 6.5.1980.

6 “World View: Argentine repression deplored by writers”, Arrigo Levi, *The Times*, 5.6.1980.

nızca birkaçı onunla yatmak istedi: Ve Borges onlarla yatmayı ne denli istemiş olursa olsun, muhtemelen bu konuda nasıl davranacağını bilmiyordu.

Viktorya devrinin sonlarında doğmuştu, kendinden sık sık, “*un ser victoriano*”, Viktorya devri adamı, olarak söz ederdi. Kadınlarla beraber olmaktan ve daha sonraki yıllarda onları göremez olunca, seslerini duymaktan çok hoşlandı; ama utangaç bir adamdı. 1920’lerde, Paris ve Londra’da olduğu kadar Buenos Aires’de de başlayan hoşgörü ortamından kararlı bir biçimde uzak tutulmuştu. Annesi Leonor Acevedo onun yaşamında normalin ötesinde önemli bir rol oynadı; Borges’in eksantrikliklerinden biri, altmış, yetmiş yaşına geldiği halde hâlâ annesiyle yaşaması ve onun himayesinde olmasıydı.

Doksan dokuz yaşına kadar yaşayan annesi *criollo*’lardan geliyordu ve “savaşçı kanı” ile övünürdü. Yaşamının tek bir döneminde, 1960 sonlarında, oğlunun üç yıl süren felaket evliliği sırasında Borges’den ayrıldı; evlilik sona erince Borges, beş yıl sonra ölecek olan annesinin kucağına döndü. Bu, Borges’in kendi seçimiymiş, ya da kör bir yazar olarak böyle yapması gerekiyordu. Düş kırıklığı yaratsa da, bu ilişkide Oedipus etkisi yoktu. Annesinin onun stilini tutuklaştırdığına dair bir işaret olmadığı gibi, tutuklaştıracak pek az stil vardı ortada. Borges, fazla zengin olmadan sakın bir yaşam sürdürdü, hiçbir pahalı alışkanlığı olmadı –ne içki ne sigara içerdi– ve hemen hemen ne istiyorsa onu yaptı.

Leonor’un uyguladığını varsaydığımız psikolojik baskısından daha önemli bir etkisi, sağladığı hizmetlerdi. Yüzyılın başından bu yana kör bir adamı idare etmişti; kocası Jorge Guillermo’ya İngiliz annesi Fanny Haslam’dan yırtık retina hastalığı miras kalmıştı. Bu yüzden Leonor, giderek çalışma ve ailesini geçindirme yeteneğini kaybeden bir koca ile başetmek zorunda kaldı. Dünyadan kopukluğu kocasınıninkine benzeyen bir oğula bakabilmek için onun banka yöneticisi, sekreteri, menajeri ve gözü olmak, ikinci tabiatı olmuştu.

Leonor, Borges'i bir zırh gibi korudu. Borges kadınlarla ilişkisindeki yeteneksizliğini, kimsenin değiştirmeye cesaret edemediği bir ev yaşamının ardına gizleyebiliyordu. Bu durum, daha sonra, onun uluslararası bir entelektüel *guru* statüsü kazanmasıyla güçlendi ve kötü niyetlilerin uzak tutulmasında oldukça yararlı oldu. Annesinin ölümünden sonra Borges âdetâ halkın marlı oldu. İnsanlar onu kabullendiler ve onun beyninden beslenmeyi umut etmeye başladılar. Borges 20. yüzyılın en parlak edebi dehalarından biriydi. 1960'larda yüceltilen bu deha, 1970'lerde herkesin sahip çıkmak için giriştiği sessiz bir mücadeleye neden oldu.

Calle Maipu'daki dairesine giden özel yolu arşınlayan kadın ve erkek hayranlarının listesi uzundu. Birçoğu onunla "konuşmak" veya "diyalog kurmak" konusunda başarılı oldu; bunların hepsi de sonradan gazetecilik ve edebiyat âleminde kazanca dönüştürüldü; Borges tarihte kendisiyle en çok mülakat yapılan yazarlardan biridir. Bir teyp ya da not defteri karşısında rahat fakat muğlak konuşması efsanevi yönlerinden biriydi. Denenmiş yollardan nadiren sapardı; her mülakatçıya aynı malzemeyi sunmak için ince bir nüansla değiştirilmiş esprilerle, kelime oyunları, en sevdiği yazarlardan, Arjantin için tuttuğu yastan söz açardı; öte yandan, Borges'in konuşmaları körlükten bir kaçış ve –yaşamsal anlamda– bir başka yazı biçimiydi.

Körlük Borges'e bir şok gibi değil, kaçınılmaz bir kader gibi geldi. Ailesinde de körlük vardı. Gözleri her zaman zayıftı ve her zaman en kötüsünü bekledi. Bu durumu duygusallığa kapılmadan kabul etmişti. 1969'da Richard Burgin'e şöyle dedi:

... okuyamamanın belli bir yararı olduğu söylenebilir, çünkü okumayınca zaman başka bir biçimde akıyor. Gözlerim görürken, hiçbir şey yapmadan yarım saat geçirecek olsam, çıldırırdım, çünkü okumam gerekirdi. Ama şimdi uzun zaman yalnız kalabiliyorum.

Sanırım yapacak bir şeyim olmadan yaşayabiliyorum. İnsanlarla konuşmam ya da bir şey yapmam gerekli değil...⁷

Kâhinin etkileyici dinginliği, hikmet sahibinin tevekkülü – ve kabuğundan dışarı çekildiği zaman, usta bir yazarın sonu gelmeyen sohbeti: Bu birleşim çok çekiciydi. Borges iletişim tekniklerini, muazzam iç entelektüel gücüne dayanarak, ona soru soranların ve hayranlarının beğeneceğini bildiği bir imajı cilalayarak, uzun yıllar sınayarak mükemmelleştirdi.

Borges için körlük bir kalkandı. Onun arkasında dünyanın hevesle aradığı bir kişiliği geliştirebilirdi. Şaşırtıcı belleği –körlükle başetmesinde birinci silahı– ve mahremiyeti, değişimden pek etkilenmiyordu. Ne duygusal yaşamının ne de yazar Manuel Peyrou ve şair Carlos Mastronardi ile dostluklarının ayrıntıları, sözelimi, “Sohbetler”de yer almaktadır; ama Borges hem duygusal hem de dost canlısı bir adamdı ve yalnız olmadığı zamanlar –ki çoğu zaman yalnızdı– yakın tanıdıkları arasında bu özelliklerini, özellikle ikincisini, bol bol kanıtlardı.

“Georgie”den “Borges”e giden yol uzundu. En temel özelliklerini –konuşma zenginliği, geniş bir dost çevresi, cinsel çekingenlik, doymak bilmez bir öğrenme isteği– ömrü boyunca muhafaza ettiği halde, birden fazla Borges vardı.

Walt Whitman hayranı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre’de iç içe geçmiş dizeler işleyen delikanlı çağındaki Avrupalı deneyimci; 1920’lerin Madridi’nde dışavurumculuk benzeri bir hareket olan ultracılığın kavgacı broşür yazarı; editör Borges, şair Borges, kütüphaneci Borges, Perón karşıtı Borges, öğretmen ve konuşmacı Borges, siyasi huzursuzluk yaratan Borges, tutucu Borges ve elbette, fantastik öyküler mucidi Borges, yüzyılın ortasında postmodernizm daha akla gelmemişken, dünyaya baştan çıkarıcı postmodern öyküler veren yazar. Borges gizemini hâlâ korumaktadır. Kendini pazarlamaktan acizdi, maddi hiçbir

7 *Conversations with Jorge Luis Borges*, Richard Burgin, s. 22.

hırsı yoktu. Okudu ve yazdı (bu sırayla), çünkü her zaman yaptığı ve yapacağı iş buydu. Şöhret hoş ama zaman zaman rahatsız eden bir yan üründü.

Borges asla sevdiği kadınları anlatan özyaşamöyküleri yazmadı, ama onun sevgisine mazhar olanlardan başlıcası, Estela Canto, kaleme sarıldı; kitabı *Borges a contraluz* (*Borges'in Silueti*, 1989) Borgescileri ikiye ayırdı. Bir bölümü onun Borges'i neredeyse iktidarsız olarak anlatması doğru derken, başkaları aşk konusundaki sorunlarının hiç yazılmaması gerektiğini öne sürdüler. Her neyse, 1940'larda yaşanan ilişki Borges açısından duygusal bir felaketti.⁸

Borges ayrıca, ömrünün büyük bir bölümünde parasızdı, para kazanmaya ilk kez Kuzey Amerika'da konferans turnelerinde başladı. Bunlar onu, 1967'de, Anglosakson yayın hayatındaki ikinci önemli olaya götürdü: Harvard'da Norman Thomas di Giovanni ile tanıştı.

Di Giovanni Buenos Aires'de Borges ile beş yıl beraber çalıştı. Onun ilk önemli İngilizce çevirmeni oldu ve Borges'in adını Birleşik Devletler'de tükenmek bilmeyen bir çabayla yaymaya çalıştı; burada daha önce sözü edilen *Labyrinths*'den başka yapıtları İngiltere'de de tanınmaya başladı: Borges'in 1935'te ilk kez yayımlanan yarı-öyküler kitabı *Alçaklığın Evrensel Tarihi, Alef* (bütün dünyanın duyduğu merakı yanıt olarak di Giovanni'nin Borges'i yazmaya ikna ettiği "Özyaşamöyküsü Denemesi" bu kitaba dahil edilmişti), *Brodie Raporu*, *Kum Kitabı*, *Seçilmiş Şiirler* ve başkaları.

8 Yazar Silvina Bullrich Arjantin televizyonunda Borges'in iktidarsız olduğu yolundaki ünlü açıklamasını yaptı; Ekim 1993'te Estela Canto bana Borges'in iktidarsız olup olmadığını bilmediğini, çünkü bunu öğrenme fırsatı olmadığını söyledi. Canto'nun kitabında bazı abartmalar bulunduğunu biliyoruz, yine de kırk yıl önceki olayları olanca berraklığıyla hatırlamaktadır. Borges'in kendisine gönderdiği on dört aşk mektubu, yazarın Canto'ya beslediği ateşli aşkın çürütülemeyecek kanıtlardır (*Borges a contraluz*, s. 123-54); bu mektupları içeren kitabı Borges'e ilişkin en otantik anekdotları ve anıları içermesi bakımından önemlidir.

Di Giovanni, Borges'in yeniden yazmasını sağladı denebilir. Di Giovanni yaş ve şöhretin Borges'de belli bir tembellik yarattığı bir zamanda sahneye çıkmıştı. Borges şiir yazıyordu –dikte ediyordu– ama onu şöhret yapan radikal öyküleri bırakmış görünüyordu.

Her iki adam için çeviri yaratıcı bir eylemdi, özellikle Borges'in İngilizceyi çok iyi anlaması ve bu enerji, mutlu bir olaya, *Brodie Raporu*'nun yazılmasına yol açtı. Borges, kitabı yazmasının nedenini şöyle açıkladı: "O kadar çok insan beni taklit ediyordu ki, ben de çalışıp kendi kendimi taklit etmeye karar verdim." Beş yıl sonra *Kum Kitabı* yayımlandı. Bu bir öykü derlemesi idi ve Borges'in öbür kitaplarıyla karşılaştırıldığında, sanki Borges'den alıntı yapılmış gibiydi; yorgun bir üslubu vardı. Bu onun son öykü kitabı oldu.

Brodie Raporu hakkında söylediklerinden de anlaşılacağı gibi, Borges uzun şöhret yıllarında "Borges" olarak yaşadı ve çalıştı. Ne denli rahatsız edici olursa olsun, şöhret, tadı çıkarılması için oradaydı ve Borges şöhretin tadını zarafetle çıkardı. Sonuna kadar şiir yazdı ve inatla kendini şair olarak tanımladı; buna karşılık Arjantin edebiyatının *aficionado*'su olmayan, ama Borges'i seven okurları, onu büyük bir öykü yazarı olarak selamladılar.

En iyi öykülerini 1938 ile 1953 arasında yazmıştır. John Sturrock'un Borges'in şiirleri hakkındaki, "düşünceli, duygularını bastıran ve belki biraz da donuk"⁹ değerlendirmesine katılıyorsam, bunun nedeni benim de, birçokları gibi, neredeyse yetmiş yıl sonra bile hâlâ, öykülerinin güçlü ve kalıcı etkisine karşı koyamadığımdan ve onlardan kurtulamadığımdandır.

Çeviren ARMAĞAN ANAR

9 *Paper Tigers: The Ideal Fictions of Jorge Luis Borges*, John Sturrock, s. 1.

Yolları
Çatallanan Bahçe
(1941)

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bu kitaptaki yedi öykü üzerine fazla bir açıklama yapmam gerekmiyor. Yedinci öykü *Yolları Çatallanan Bahçe* bir polisiye öykü: Okur bir cinayete ve cinayetin tüm ön hazırlıklarına tanık olacaktır. Öyle sanıyorum ki son paragrafa kadar cinayetin amacını bilecek, ama nedenlerini anlayamayacaktır. Diğer öyküler birer fantezi, aralarından bir tanesi –*Babil Piyangosu*– sembolizmden arınmış sayılmaz. *Babil Kitaplığı*’nı konu alan ilk yazar ben değilim. Kitaplığın tarihini ve tarih öncesini merak edenler *Sur* dergisinin 59. sayfasında bu konu üzerine yazarların, Leucipo’dan Lasswitz’e, Lewis Carroll’dan Aristoteles’e farklı yazarların bir listesini bulabilirler. *Döngüsel Yıkıntılar*’daki bütün olaylar gerçeküstü. *Don Quixote Yazarı Pierre Menard*’da ise baş kahraman kaderini kendi çiziyor. Ona ithaf ettiğim yazılar pek eğlenceli olmasa da rastgele seçilmiş değiller; zihinsel gelişiminin tarihçesi...

Uzun kitaplar yazmak, sözle açıklaması birkaç dakikada gerçekleştirilebilecek bir düşünceyi beş yüz sayfaya yaymak, zor ve yorucu bir iş. Oysa böyle kitapları varsayarak bir özeti veya yorumunu sunmak daha uygun bir yöntem gibi ge-

liyor bana. Carlyle, *Sartor Resartus*'ta, Butler ise *The Fair Haven*'da böyle yapıyor. Birer gereksiz yineleme olan bu yapıtların kusuru, kitap olma iddiaları. Ben de düşsel kitaplar üzerine notlar yazmayı daha akla uygun, daha az yetenek isteyen, daha kolay bir uğraş olarak gördüm. *Tlön*, *Uqbar*, *Orbis Tertius* ve *Herbert Quain*'in *Yapıtlarının İncelenmesi* bu türden metinler.

J. L. B.

TLÖN, UQBAR, ORBIS TERTIUS

I

Uqbar'ın ortaya çıkışını bir aynayla bir ansiklopedinin bir araya gelmesine borçluyum. Ayna, Ramos Mejia'nın Gaona Sokağı'nda yazlık bir evdeki koridorun derinliklerini bulan-dırıyordu; ansiklopediyse yanlışlıkla *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi* (New York, 1917) olarak anılmaktadır, ama aslında 1902 tarihli *Britannica Ansiklopedisi*'nin harfi harfine yapılmış korsan baskısından başka bir şey değildir. Olay beş yıl kadar önce oldu. Bioy Casares o gece bende yemek yemişti; oturmuş, birinci tekil kişi ağzından anlatılacak bir romanın yazılışına ilişkin sonu gelmez bir tartışmaya dalmıştık; romanın anlatıcısı, kimi olguları görmezden gelecek ya da çarpıtacak, bilerek türlü çelişkilere düşecek, bu da okurların birkaçının –pek azının– ya korkunç ya da sıradan bir gerçeği kavramasına yarayacaktı. Koridorun ta öbür ucundan ayna bizi gözlüyordu. Aynalarda ürkünç bir yan olduğu görüşünde birleştik. (Gecenin geç saatlerinde bu türden bir keşif kaçınılmazdır.) Derken Bioy Casares, *Uqbar*'lı kâfirlerden biri-

nin, insanın sayısını çoğalttıkları için aynaları ve çiftleşmeyi tiksiniç saydığını hatırladı. Ona bu ilginç sözlerin nereden kaynaklandığını sordum, bana *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi*'nin Uqbar maddesinde yazılı olduğunu söyledi. Evde (mobilyalı olarak kiralamıştık) bu ansiklopediden bir takım vardı. XLVI. cildin son sayfalarında Upsala maddesini bulduk; XLVII. cildin ilk sayfalarındaysa, Ural-Altay dilleri hakkında bir yazı vardı, ama Uqbar hakkında tek bir sözcüğe rastlamadık. Biraz şaşırın Bioy, dizin ciltlerine başvurdu. Akla gelebilecek bütün yazılışları boşu boşuna taradı; Ukbar, Ucbar, Ooqbar, Ookbar, Oukbahr... Gitmeden önce bana, Uqbar'ın Irak ya da Küçük Asya'da bir bölge olduğunu söyledi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bilgiyi biraz da istemeye istemeye kabullendim. Hakkında bilgi olmayan bu ülkeyle kimliği belirsiz kâfirin, Bioy'un kendi görüşüne dayanak sağlamak üzere, utanarak uydurduğu bir yalan olduğu sonucuna varmıştım. Justus Perthes'in atlaslarından biri üzerinde girdiğim sonuçsuz inceleme de kuşkulanımı güçlendirdi.

Ertesi gün, Bioy, beni Buenos Aires'ten telefonla aradı. Ansiklopedinin XLVI. cildindeki Uqbar maddesinin önünde durduğunu söylüyordu. Kâfirin adı verilmiyordu, ama öğretisi üzerine onun söylediği sözlerin nerdeyse eşi, belki edebi açıdan biraz daha az süslü olanlarıyla kurulmuş bir cümle vardı. Bioy, "Çiftleşme ve aynalar tiksiniçtir," diye hatırlıyordu. Ansiklopedinin metniyse, "Bu agnostiklerden birine göre gözle görülen evren bir yanılısama ya da (daha kesin bir deyişle) bir safsatadır. Aynalar ve babalık tiksiniçtir, çünkü her ikisi de bu evreni çoğaltıp, dağıtırlar," diyordu. Hiç sözü dolaştırmadan ona yazıyı görmek istediğimi söyledim. Bir iki gün sonra getirdi. Şaşırmıştım, çünkü *Ritter Coğrafyası*'nın titizlikle hazırlanmış harita dizinlerinde Uqbar adı düpedüz atlanmıştı.

Bioy'un getirdiği cilt gerçekten de *Anglo-Amerikan Ansik-*

lopedisi'nin XLVI. cildi idi. İç kapak sayfasıyla sırttaki alfabetik bölümleme (Tor-Ups) bizim cilttekinin eşiydi, ama bu ciltte 917 sayfa yerine 921 sayfa bulunuyordu. İlişikteki bu dört sayfa, Uqbar makalesini oluşturuyor, ama (okurun anlamış olacağı üzere) alfabetik bölümlemede yer almıyordu. Daha sonradan ciltler arasında başka hiçbir fark olmadığını saptadık. Her ikisi de (sanıyorum önceden de belirtmiştim) onuncu *Britannica Ansiklopedisi*'nin yeni baskılarıydı. Bioy kendininkini bir açık artırmadan almıştı.

Yazıyı büyük bir dikkatle okuduk. Bioy'un hatırladığı bölüm belki de tek şaşırtıcı olanıydı. Yazının gerisi çok akla yakın, eserin genel üslubuyla son derece uyum içinde (doğal olan da buydu) ve biraz da can sıkıcıydı. Yeniden okuyunca bu akli başında metnin altında temel bir belirsizlik yattığını gördük. Coğrafya bölümünde karşımıza çıkan on dört adan metne neden sokulduğu anlaşılmayan üçünü –Horasan, Ermenistan ve Erzurum– tanıdık yalnızca. Tarihi adlardan sa yalnızca birini tanıyabildik; daha çok mecazi anlamda sözü edilen sahtekâr büyücü Smerdis'i... Yazıdan Uqbar'ın sınırlarının belirlendiği çıkarılabilirdi, ama adı geçen bulanık uç noktaları aynı bölgenin akarsuları, kraterleri ve sıradağlarıydı. Örneğin, Haldun Çayı vadisiyle Aksa Deltası'nın güney sınır çizgisini çektiğini ve deltadaki adaların üzerinde yaban atlarının çiftleştğini okuduk. Bütün bunlar, 918. sayfanın ilk bölümündeydi. Tarih bölümünde (sayfa 920) 13. yüzyılın din kovuşturmaları sırasında inançlarından dönmeyenlerin bu adalara sığındıklarını öğrendik; buralarda hâlâ onların dikilitaşları duruyor ve topraktan sık sık taş aynaları çıkarılıyordu. Dil ve Edebiyat bölümü kısaydı. Anılmaya değer tek özelliği vardı: Uqbar edebiyatının bir düş edebiyatı olduğu, destanlarıyla efsanelerinin hiçbir zaman gerçekliğe değil, Mejnas ve Tlön adındaki iki düşsel bölgeye göndermede bulunduğu söyleniyordu... Bibliyografya henüz bula-

madığımız dört eseri kaynak gösteriyordu; bir tek bunlardan üçüncüsü, –Silas Haslam: *Uqbar Adlı Ülkenin Tarihi*, 1847– Bernard Quaritch’in kitapçı dükkânının kataloglarında yer almaktadır.¹ Birincisi (*Lesbare und lesenswerte Bemerkungen über das Land Ukkbar in Kleinasien - Küçük Asya’da ki Ukkbar Ülkesi Üzerine Okunabilir ve Okunmaya Değer Bilgiler*) ise, 1641 tarihli Johannes Valentinus Andreä’nın eseridir. İşin bu yönü dikkate değer; bu ada birkaç yıl sonra De Quincey’nin (*Yazılar XIII. Cilt*) masum görünüşlü sayfaları arasında rastladım ve bunun 17. yüzyılın ilk yıllarında Rosae Crucis adlı düşsel topluluktan söz eden bir Alman dinbilimcisine ait olduğunu öğrendim. (Sonradan başkaları, onun tasarımları doğrultusunda böyle bir topluluk kurmuş.)

O gece Ulusal Kitaplığa gittik. Atlasları, katalogları, coğrafya derneklerinin yıllıklarını, gezgin ve tarihçilerin anılarını boşu boşuna taradık; hiç kimse Uqbar’a gitmemişti. Biyoy’un elindeki ansiklopedinin genel dizininde de bu ad geçmiyordu. Ertesi gün Carlos Mastronardi (konuyu ona da açmıştım) *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi*’nin kara ve altın rengi ciltlerini Corrientes’le Talcatuano üzerindeki bir kitapçıda gördü. İçeriye girdi ve XXVI. cildi gözden geçirdi. Uqbar hakkında en ufak bir bilgiye rastlamadı.

II

Güney Demiryolları mühendislerinden Herbert Ashe’in bölük pörçük, silik anısı Androque deki bir otelde, öbek öbek hanımelleriyle aynaların aldatıcı derinlikleri arasında hâlâ yaşayıp gidiyor. Hayatta olduğu yıllarda o da çoğu İngiliz gibi yeterince gerçek olamamaktan çok çekmişti; artık öldüğüne göre, o bir zamanki hayalet bile değil şimdi. Uzun boylu

1 Haslam bir *Genel Labirentler Tarihçesi* de yayınlamıştı.

ve dalgındı, dikdörtgen biçimi sakalının rengi zamanında kı-
zılmış. Bildiğim kadarıyla dul ve çocuksuzdu. Bir iki yılda bir
(bize gösterdiği fotoğraflardan anladığım kadarıyla) bir gü-
neş saatiyle birkaç meşeyi ziyaret etmek üzere İngiltere'ye gi-
derdi. Ashe ve babam, ser verip sır vermemekle başlayıp gi-
derek konuşmaktan bile vazgeçen, o –abartılı bir nitelendir-
meyle– içli dışlı İngiliz dostluklarından birini sürdürüyorlar-
dı. Birbirleriyle kitap ve dergi alışverişi yapmayı, sessiz seda-
sız satranç oyunlarına dalmayı alışkanlık edinmişlerdi. Onu
otel koridorlarında elinde bir matematik kitabı, zaman za-
man gökyüzünün geriye dönmemesine yitip giden renkle-
rine bakarken görürdüm. Bir öğleden sonra, on ikilik (*duo-
decimal*) sayı sisteminden söz ediyorduk (bu sistemde on iki,
10 olarak yazılır). Ashe, birtakım sayısal tabloları on ikiliden
altmışlı (*sexagesimal*) sisteme (bunda altmış, 10 olarak yazı-
lır) çevirdiğini söyledi. Bu görevi ona Rio Grande del Sur'da
bir Norveçlinin verdiğini de ekledi. Onu sekiz yıldır tanıyor-
duk, bize Brezilya'da bulunduğundan hiç söz etmemişti. Taş-
ra hayatından, *capangalardan*, *gaucho* sözcüğünün (bazı yaşlı
Uruguaylılar hâlâ *gaucho* der) Brezilya dilinde hangi kökten
türediğinden konuştuk; Tanrı kusurumu bağışlasın on ikilik
sistemlerin sözü edilmedi bir daha. 1937 yılının Eylül ayında
(biz otelde değildik) Herbert Ashe beyin kanamasından öl-
dü. Ölümünden birkaç gün önce adına Brezilya'dan mühür-
lû, alındılı bir paket gelmişti. Büyük boyutlarda bir kitap-
tı bu. Ashe kitabı barda unutmuştu, aynı yerde –aylar son-
ra– ben buldum. Sayfalarını karıştırmaya başlar başlamaz ak-
lımı başımdan alıp ayaklarımı yerden kesen bir baş dönmesi-
ne kapıldım; okuduğunuz benim coşkun duygularım değil,
Uqbar, Tlön ve Orbis Tertius'un hikâyesi olduğu için bu ruh
halini uzun uzadıya anlatmaya girişmeyeceğim. Müslüman-
lıkta, Gecelerin Gecesi diye anılan Kadir Gecesi'nde göklerin
gizli kapıları ardına kadar açılır ve taslardaki su daha bir tat-

lılaşıır; o akşamüstü yaşadığım duyguları o kapılar açılrsa da bir daha yaşayamam. Kitap İngilizce yazılmıştı ve 1001 sayfaydı. Cildin sarı deriden arka kapağında, iç kapak sayfasında tekrarlanan şu garip sözcükleri okudum: *Birinci Tlön Ansiklopedisi. Cilt XI. Hlaer-Jangr*. Tarih ya da yer belirtilmiyordu. İlk sayfada, renkli tablolarından birinin üzerini örten ipek kâğıdından yaprağın üzerine basılmış mavi, yumurta biçimi bir damga vardı: *Orbis Tertius*. İki yıl önce, bir kor-san ansiklopedinin ciltlerinden birinde, var olmayan bir ülkenin üstünkörü bir anlatımıyla karşılaşmışım; şimdiyse tahlil çok daha değerli, çok daha çetin bir şey çıkarıyordu yoluma. Elimde şu anda, mimarisi ve oyun kâğıtları, mitolojilerinin ürkünçlüğü ve konuşulan dillerinin mırıltısı, hakanları ve denizleri, madenleri, kuşları ve balıkları, cebiri ve ateşi, bütün dinbilimsel ve metafizik sapkınlıklarıyla, bilinmeyen bir gezegenin bütün tarihi belli bir yöntemle göre bölüklenmiş olarak duruyordu. Üstelik hepsi de birbiriyle ilişki içinde ve tutarlıydı, görüldüğü kadarıyla herhangi bir öğretiy izlenmiyor ya da şaka amacı güdülmüyordu.

Sözünü ettiğim XI. ciltte, bundan önceki ve sonraki ciltlere anıştırmalar da bulunuyor. Néstor Ibarra, N.R.F.'ye yazdığı klasik niteliğindeki makalede, bu gibi ek ciltlerin varlığını reddetmiştir; Ezequiel Martinez Estrada ve Drieu La Rochelle bu kuşkuyla karşı çıkmışlar ve bu karşı çıkışta bir oranda başarılı da olmuşlardır. Şimdiye kadar yapılan en titiz araştırmaların bile sonuçsuz kaldığı bir gerçek. Kuzey ve Güney Amerika'yla Avrupa'nın tüm kütüphanelerini boşu-boşuna talan ettik. Bütün bu aşağılık dedektiflik çabalarından usanç getiren Alfonso Reyes, hepimizin kayıp durumdaki o koca koca ciltleri yeniden yazma görevini üstlenmemizi öneriyor: *ex ungue leonem*. * Yarı şaka, yarı ciddi, bir *tlönistler* kuşağının bu işe yeteceğini söylüyor. Bu gözüpük hesap

(*) Aslanın tırnağından – ç.n.

bizi gene Şu temel soruya götürüyor: Tl n'  kuranlar kimler?  o ul konuşmak zorundayız çünkü tek başına çalışan bir kurucu varsayımı –bütün gözlerden uzak, olanca alçak-g n ll l   yle sonsuza kadar didinip duran bir Leibniz düŐünün– a ızbirli iyle reddedilmiŐ durumda. Bu “cesur yeni dünya”nın, kim olduğu bilinmeyen bir d hinin yönetimindeki gökbilimciler, mühendisler, metafizikçiler, Őairler, kimyacılar, cebirciler, ahlakçılar, ressamalar ve geometricilerden oluşan gizli bir topluluğun eseri olduğu sonucuna varılmış bulunuluyor. Bu birbirinden farklı bilimlerin alanında ustalaŐan bireylerin sayısı oldukça kabarıktır ama yaratıcı olabilenlerin, hele bu yaratıcılığı sağlıklı ve sistemli bir tasarımın emrine verebilenlerin sayısı çok azdır. Bu tasarım öyle uçsuz bucaksızdır ki, her bir yazarının katkısı sonsuz derecede küçüktür.

Önceleri, Tl n' n yalnızca bir kaos, imgelemin sorumsuz bir aŐırlılı ı olduğu sanılmıŐtı; artık onun bir acun olduğu, onu yöneten gizli yasaların, hiç değilse geçici olarak, saptandığı bilinmektedir. XI. ciltte gözetilen düzen öylesine açık ve kesindir ki, bu ciltte görülen karŐıtlıkların öteki ciltlerin varlığının temel kanıtları olduğunu söylemekle yetinece im. Çok okunan dergiler, hoŐ  r lebiyecek bir aŐırlılı a kaçarak Tl n' n hayvanlarıyla topografyası konusunda türlü haberler yaydılar; kanımca Tl n' n saydam kaplanlarıyla kan kuleleri bütün insanların sürekli ilgisini çekmeye de ecek Şeyler değil; yine de Tl n' n evren kavramı üzerinde durmak amacıyla birkaç dakikanızı alacağım.

Hume, Berkeley'nin savlarının en ufak bir redde yer bırakmadığını ama en ufak bir inandırıcılık da taşımadığını kesin olarak saptamıŐtı. Bu yargı yerküreye uygulandığında tümüyle doğru, ama Tl n'e uygulandığında tümüyle yanlıŐtır. Bu gezegenin ulusları doğuŐtan idealisttir. Dillerinin, ve dillerinin uzantısı olan her Şeyin, –din, edebiyat, metafi-

zik- önkoşulu idealizmdir. Dünya onlar için *nesnelerin* uzay içindeki birlikteliği değildir; birbirleriyle bağlantısız ve birbirinden bağımsız *edimlerin* oluşturduğu bir dizgedir. Sıralı ve zamansaldır, uzamsal değildir. Tlön'ün, "bugün" kullanılan dille bu dildeki çeşitli ağızların türetildiği varsayım-sal *Ursprache*'sinde (köken dil) isimler yoktur. Zarf değeri taşıyan tek heceli son ekler (ya da ön ekler) yoluyla nitelenen ve daima üçüncü tekil kişi zamiri alan fiiller vardır. Örneğin; "ay" sözcüğünü karşılayacak bir sözcük yoktur ama dilimize "ayamak" ya da "aylamak" olarak çevrilebilecek bir fiil vardır. "Ay nehrin üzerinde yükseldi", *hlör u axaxaxas mlö* ya da tam çevirisiyle, "Durmazakanın arkasından yukarıya doğru ayladı."

Yukarıdaki bilgiler güney yarımkürenin dilleri için geçerlidir. Kuzey yarımkürenin dillerinde (XI. ciltte bunların *Ursprache*'si konusunda pek az bilgi var) temel birim fiil değil, tek heceli sıfatlardır. İsimler sıfatların yan yana gelmesinden oluşur. "Ay" demezler, bunun yerine "karanlık üzerindeki yuvarlak uçucu ışık" ya da "göğün solgun-turuncusu" ya da buna benzer başka bir kümeleme kullanırlar. Seçilen örnekteki sıfat kümesi gerçek bir nesneyi anlatmakta ise de, bu tümüyle rastlantısaldır. Bu yarımkürenin edebiyatı (Meinong'un kalıcı dünyası gibi) şiirsel gereksinimlere göre bir anda kurulup bozulan ideal nesnelerle doludur. Bazen bunlar yalnızca eşzamanlılığın belirlemelerine göre saptanırlar. Biri görsel, biri işitsel nitelikte iki ögeden derlenmiş nesneler vardır; doğmakta olan güneşin rengiyle uzaktan gelen avuntu bulmaz bir kuş cıglığı. Birçok ögenin birlikte oluşturduğu nesneler de vardır; yüzen birinin göğsüne vuran güneş ve su, gözlerinizi kapadığınızda gördüğünüz titreşimli, gülpembesi renk, bir ırmağa kapılıp gitmenin ya da bir uykuya dalmanın verdiği duyum. Bu ikinci dereceden nesneler başkalarıyla bağdaştırılabilir; belli kısaltmalar kul-

lanıldığında bu neredeyse sonsuza varacak bir işlemdir. Uçsuz bucaksız bir tek sözcükten yapılma ünlü şiirler vardır. Bu sözcük, yazarı tarafından yaratılmış bir *şiiirsel nesne* oluşturur. Hiç kimsenin isimlerin gerçekliğine inanmaması, paradoksal bir biçimde, bunların sonsuz sayıda artmasına yol açar. Tlön'ün kuzey yarımküresindeki diller Hint-Avrupa dillerindeki bütün isimleri –ve birçok başkalarını da– içerir.

Klasik Tlön kültürünün yalnızca bir tek öğretimden oluştuğunu söylemek abartı olmayacaktır: Psikoloji. Bütün ötekiler onun emrindedir. Bu gezegenin insanların evreni uzay içinde değil, sıralı olarak zaman içinde gelişen bir zihinsel süreçler dizisi olarak algıladığını söylemiştim. Spinoza kendisindeki tüketilmez Tanrılığa, yayılım ve düşünce niteliklerini yakıştırmıştı; Tlön'deki hiç kimse bu (yalnızca belli hallerde rastlanan) birinci özellik, ikincisinin –ki acun sözcüğünü tıpatıp karşılayabilecek sözcüktür– nasıl olup da yan yana getirildiğini anlayamayacaktır. Başka bir deyişle, Tlönlüler uzamsal olanın zaman içinde var olduğunu kavrayamamaktadırlar. Ufuktaki bir duman bulutunun, ardından yanmakta olan bir tarlanın, daha sonra da ilk aleve neden olan sönmemiş bir sigara izmaritinin algılanması, düşünce çağrışımına bir örnek sayılmaktadır.

Bu bircilik ya da mutlak idealizm, bilimin her türlüşünü geçersiz kılmaktadır. Bir olguyu açıklar (ya da yargılarken) bir başkasıyla birleştiririz; böylesi bir bağdaştırma Tlön'de öznenin, bir önceki hali etkileme ya da açıklama özelliğine sahip bulunmayan bir sonraki halini anlatır. Her bir zihin hali indirgenemez bir bütündür; onu adlandırma –ya da sınıflandırma– olayının ta kendisi bir çarpıtmadır. Bundan da Tlön'de hiçbir bilim, hatta uslamlama bile olmadığı sonucu çıkarılabilir. Işın garibi, bilimler vardır ve neredeyse sonsuz sayıdadırlar. Kuzey yarımkürede isimlerin başına gelen şey, felsefelerin de başına gelmektedir. Tanımsal olarak her

bir felsefenin diyalektik bir oyun, bir *Philosophie des Als Ob* (-miş gibi felsefesi) olması gerçeği, felsefelerin çoğalmasına yol açmıştır. Göze hoş gelen tasarımlara dayalı, akıllara durgunluk veren türde inanılmaz sistemlerin sayısı oldukça kabarıktır. Tlönlü metafizikçiler gerçeğin, hatta gerçeğe benzerliğin bile değil, daha çok şaşırtıcı olanın arayışı içindedirler. Metafiziği fantastik edebiyatın bir dalı olarak görürler. Bir sistemin, evrenin bütün cephelerinin bu cephelerden bir tekinin emrine verilmesinden başka bir şey olmadığını bilirler. “Bütün cepheleri” sözüne bile karşı çıkılabilir çünkü bu şimdiki zamanla tüm geçmiş anların işin içine katılması gibi imkânsız bir şeyi önerir. Ayrıca “geçmişteki anlar” çoğununu da, aynı imkânsızlıktaki başka bir işlemi önerdiği için kullanmamak gerekir. Tlön’deki okullardan biri, işi, zamanı reddetmeye kadar vardırı; gerekçe olarak şimdiki zamanın belirsiz olduğunu, geleceğin “şimdi”de varolan bir umuttan, geçmişinse “şimdi”de varolan bir anıdan başka gerçekliği olmadığını öne sürer.² Başka bir okul “tüm zamanın” çoktan sona ermiş olduğunu ve yaşamlarımızın da bir günbatımını andıran, kuşkusuz çarpıtılmış ve sakatlanmış bir anı ya da geriye döndürülmesi imkânsız bir sürecin yansıması olduğunu söyler. Gene başka bir okul, evrenin tarihinin –ve onun içinde yaşamlarımızla, yaşamlarımızın en sıradan ayrıntılarının– ikinci dereceden bir Tanrı’nın, bir cinle haberleşmek üzere hazırladığı kutsal bir metin olduğunu söyler. Başka biriyse evreni, üzerindeki simgelerin hepsi de geçerli olmayan kriptograflara benzetir ve yalnızca üç yüz gecede bir olanların gerçek olduğunu savunur. Bir tanesi de, dünyada uyurken başka bir yerde uyanık olduğumuzu ve böylece bir insanın aslında iki insan olduğunu söyler.

2 Russell (özgün metinde *Aklın Analizi*, 1921 – sayfa 159) gezegenimizin henüz birkaç dakika önce kurulmuş, yanılsama niteliğindeki bir geçmişi hatırlayan insanlarla dolu olduğunu varsaymıştır.

Tlön'deki öğretiler arasında hiçbirisi maddeciliğin kopardığı gürültüleri koparmamıştır. Bazı düşünürler bu öğretiyi bir paradoksu sunarcasına, açık seçik olmaktan çok coşkuyula dile getirmişlerdir. Bu akıl almaz tezin anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere, 11. yüzyılda yaşamış bir kâfir,³ Tlön'deki fırtınalı ünü ancak Zenon paradokslarıyla karşılaştırılabilecek, “dokuz bakır para” adıyla bilinen dil oyununu uydurmuştur. Bu “muzipçe uslamlama”nın paraları ve parayı bulanların sayısını değiştiren türlü yorumları vardır. Aşağıdaki, en bilinenidir:

Salı günü, X ıssız bir yoldan geçerken dokuz bakır para düşürür. Perşembe günü, Y yolda çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış dört para bulur. Cuma günü, Z yolda üç para bulur, cuma sabahı, X evinin koridorunda iki para bulur. Kâfir bu hikâyeden yeniden ele geçirilen dokuz paranın gerçekliğini –sürekliliğini– çıkarır. Paraların dördünün salı ve perşembe günleri, üçünün salı ve cuma öğleden sonra, ikisinin de salı ve cuma sabahı arası var olmadığını düşünmek saçmadır (diye iddia etmiştir). Mantıklı olan, hepsinin bu üç evrenin her bir anında var olduklarını –en azından insan aklının alamayacağı gizli bir biçimde– varsaymaktır.

Tlön dili bu paradoksun ifade edilmesine imkân vermemektedir; çokları bunu anlamamıştır bile. Sağduyu yanlıları ilk başta bu anekdotun doğruluğunu reddetmekle yetinmişlerdir. Bunun, kullanıma girmemiş ve her türlü sağlıklı düşünceye ters düşen yeni uydurulmuş iki sözcüğün düşüncesizce kullanılmasına dayalı bir sözcük oyunu olduğunu tekrarlamışlardır; baştaki ve sondaki dokuz paranın özdeşliğini önkoşul saydıkları için meseleyi kanıtlanmış gibi gösteren ‘bulmak’ ve ‘kaybetmek’ fiilleri... Bütün isimlerin (adam, para, perşembe, çarşamba, yağmur) yalnızca benzetme değeri olduğunu hatırlatmışlardır. Kanıtlanmasına çalış-

3 Onikili sisteme göre bir yüzyıl, yüz kırk dört yıllık bir zaman dilimini kapsar.

sılan şeyi, dört paranın salıdan perşembeye kadar varlıklarını sürdürmesini öngören, “Çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış” cümlesindeki koşulun kaypaklığına dikkati çekmişlerdir. Eşitlik ile özdeşliğin başka başka şeyler olduğunu açıklamışlar ve bir tür *reductio ad absurdum* / saçmaya indirgeme oluşturmuşlardır: Art arda dokuz gece ağrılar çeken dokuz adam hipotezi. Bu ağrının tek ve aynı ağrı olduğunu öne sürmek –demişlerdir– gülünç olmaz mı?⁴ Kâfirin tanrısal bir kategori olan *varoluşu* birkaç adi paraya yüklemek gibi küfür sayılacak bir amaçla hareket etmekten ileriye gitmediği ve çokluk düşüncesini bazen reddettiği bazen de reddetmediği söylendi. Denildi ki: Eşitlik dolaylı olarak özdeşliği içeriyorsa, dokuz tane paranın tek para olduğunu da itiraf etmek gerekir.

İnanılır gibi değil, ama bu yalanlamalar konuyu kesti-rip atmaya yetmedi. Meselenin ortaya konuluşundan yüzyıl sonra kâfirden daha az zeki olmayan ama Ortodoks geleneğe bağlı bir düşünür, son derece gözü pek bir hipotez geliştirdi. Bu yerinde varsayım, yalnızca tek bir özne bulunduğunu, bu bölünmez öznenin evrendeki her bir varlık olduğunu ve bu varlıkların da Tanrılığın yayıcıları ve maskeleri olduğunu öne sürüyordu. X, hem Y’dir, hem de Z’dir. Z, X’in onları kaybettiğini hatırladığı için o üç parayı bulur; X ise ötekilerinin bulunduğunu hatırladığı için koridorunda iki para bulur... XI. Cilt bu idealist doğatanrıcılığının mutlak zaferini sağlayan üç ana neden olduğunu öne sürer. Birincisi, tek-benciliği tanımayışı; ikincisi, bilimlerin psikolojik temelini koruma olasılığı; üçüncüsü, Tanrılar’a duyulan inancı yaşatma olasılığı. Schopenhauer (tutkulu ama aklı başında Scho-

4 Günümüzde, Tlön kiliselerinden biri Platoncu görüş uyarınca belli bir sızının, belli yeşilimsi bir sarı rengin, belli bir ısının, belli bir sesin tek gerçeklik olduğunu ileri sürmektedir. Cinsel birleşmenin o baş döndürücü noktasında bütün insanlar birdir. Shakespeare’den bir dize okuyan tüm insanlar William Shakespeare’in ta kendisidir.

penhauer) *Parerga und Paralipomena*'sının ilk cildinde buna çok benzer bir öğreti geliştirir.

Tlön geometrisi birbirinden farklı iki ilkeden oluşur: görsel ve dokunsal ilkeler. İkincisi bizim geometrimize benzer ve birincisinin emrindedir. Görsel geometrinin temeli nokta değil, yüzeydir. Bu geometri, paralel çizgilerin varlığını kabul etmez ve insanın devinimi yoluyla çevresindeki biçimleri değişikliğe uğrattığını öne sürer. Aritmetiğin temelini, sayıların belirsizliği anlayışı oluşturur. Bu da bizim matematikçilerin $>$ ve $<$ simgeleriyle gösterdikleri “-dan az” ve “-dan çok” kavramlarının önemini vurgular. Sayı sayma işleminin, nicelikleri değiştirdiğini ve onları kesinliği olmayan toplamlardan kesin toplamlara dönüştürdüğünü öne sürerler. Aynı niceliği sayan değişik bireylerin aynı sonucu elde etmeleri, psikologlara göre düşünce çağrışımının ya da sağlam bir belleğin kanıtıdır. Tlön’de, bilginin konusunun tek ve ebedi olduğunu biliyoruz bugün.

Edebi uğraşılarda da tek konu görüşü ağırlıklıdır. Yazarın kitabına imza koyması, alışılmış bir şey değildir. Yazarların birbirinden çalması diye bir kavram yoktur; bütün kitapların zamandışı ve anonim bir yazarın yaratısı olduğu saptanmıştır. Eleştirmenler çoğu kez yazar uydururlar; birbirine benzemeyen iki kitap –diyelim ki *Tao Te Ching* ve *1001 Gece Masalları*– seçer, ikisini de aynı yazarın eseri sayar, sonra da inceden inceye bu ilginç edebiyat adamı’nın psikolojisini saptarlar...

Kitaplar da farklıdır. Kurgusal ürünler akla gelebilecek bütün bağdaştırımları içeren tek bir olay örgüsünden oluşurlar. Felsefi nitelik taşıyanlar, hiç şaşmaz, hem tezi hem de antitezi, bir öğretinin yanında ve karşısında olan tüm unsurları içerirler. Karşı kitabını içermeyen bir kitap, eksik kalmış sayılır.

Yüzyıllarca süren idealizm, sonuçta gerçekliği de etkile-

mekten geri durmamıştır. Tlön'ün en eski yörelerinde, kaybolan nesnelerin tıpkısının ortaya çıkması sıkça rastlanan bir olaydır. İki kişi bir kurşunkalemi ararlar; birincisi kalemi bulur ve sesini çıkarmaz; ikincisi bundan daha az gerçek olmayan ama kendi beklentilerine daha uygun olan ikinci bir kalem bulur. Bu ikinci nesnelere *hrönir* denir ve azıcık biçimsiz olmakla birlikte birincilerden biraz daha uzun olurlar. Son zamanlara kadar, *hrönir*ler dalgınlıkla unutkanlığın rastlantısal ürünleriydi. Bunların düzenli bir biçimde üretilmelerinin yüzyılı bile bulmayan bir geçmişi oluşu inanılmaz bir şey gibi görünmektedir ama XI. cilt bize bunun böyle olduğunu söylemektedir. İlk girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ne var ki, *modus operandi* (çalışma yöntemleri) anlatılmaya değer. Devlet hapishanelerinin yöneticilerinden biri, tutuklulara tarih öncesinden kalma bir ırmak yatağında bazı mezarlar bulunduğunu ve önemli bir şeyler bulana, özgürlüğünü bağışlayacağını söylemişti. Kazı öncesindeki aylarda tutuklulara bulacakları şeylerin fotoğrafları gösterilmişti. Bu ilk girişim, beklentiyle gerilimin kişiyi engelleyici olabileceğini kanıtladı; kazma kürekle yapılan bir haftalık çalışma sonucunda *hrön* olarak, hemen kazı öncesi döneme ait paslı bir tekerlekten başka bir şey çıkmadı topraktan. Ama bu gizli tutuldu ve aynı işlem sonradan dört okulda tekrarlandı. Bunlardan üçünde hemen hemen kesin başarısızlıkla karşılaşıldı; dördüncüsünde (ki bunun yöneticisi ilk kazılar sırasında kaza sonucu öldü) öğrenciler altın bir maske, tarihöncesi bir kılıç, iki üç seramik vazo ve göğsünde bugüne kadar çözölemeyen bir yazı bulunan, belden aşığı kopuk bir kral gövdesi çıkardılar ya da tıpkısını ürettiler. Böylelikle kazının deneysel niteliğinden haberi olanlara da güvenilemeyeceği ortaya çıktı... Geniş kitlelerce yapılan araştırmalar, birbirleriyle çelişen buluntular da çıkardı ortaya; şimdilerde bireysel ve daha hazırlıksız girişimler yeğleni-

yor. *Hrönir*lerin düzenli olarak üretilmesi (diyor XI. cilt) arkeologlara müthiş yararlar sağladı. Bu, günümüzde gelecekte daha az esnek ve çeşitli yorumlara elverişli olmayan geçmişin sorgulanmasını ve hatta dönüştürülmesini mümkün kıldı. Gariptir, ikinci ve üçüncü derecede *hrönir*ler –başka *hrönir*lerden türetilmiş *hrönir*ler, bir *hrön*ün *hrön*ünden üretilenler– ilkinin sapmalarını abartıyor; beşinci dereceden olanlar neredeyse birbirinin eşi; dokuzuncu dereceden olanlar ikinci dereceden olanlarla karıştırılabilir; onbirinci dereceden olanlarda asıllarında bulunmayan bir biçim yalınlığı var. Bu, döngüsel bir süreç; on ikinci dereceden *hrön*de niteliksel bir düşüş görülüyor. Bazen her türlü *hrön*den daha garip ve yalın olan urlar –ima yoluyla üretilip umutla damıtılan nesneler– görülüyor. Sözü ettiğim büyük, altından maske bunların gösterişli bir örneğidir.

Tlön'deki eşyanın tıpkısı ortaya çıkıyor dedik; eşya aynı zamanda silinip bozulma eğilimi de gösteriyor ve unutulduklarında ayrıntıları kayboluyor. En bilinen örnek, bir dilenci tarafından aşındırıldığı sürece var olmayı sürdüren, o öldüğündeyse yok olan kapı eşiğidir. Zaman zaman birkaç kuşun ya da bir atın, bir açık hava tiyatrosu kalıntılarını kurtardığı olmuştur.

Not (1947): Aşağıdaki yazıyı *Fantastik Edebiyat Antolojisi*'nde (1940) yayımlandığı gibi, bir iki benzetmeyle şu anda yersiz kaçacak alaylı bir özet dışında hiçbir şeyi çıkarmadan aktarıyorum. O zamandan bu zamana o kadar çok şey oldu ki... Onları burada bir kere daha anmakla yetineceğim.

1941 Martı'nda, Herbert Ashe'e ait olan Hinton'ın bir kitabında, Gunnar Erjford'un kaleme aldığı bir mektup bulundu. Zarf, Ouro Preto damgasını taşıyordu; içindeki mektup Tlön konusunda bilinmezleri tümüyle açığa kavuşturmaktaydı. Metin, Martinez Estrada'nın hipotezlerini doğrulu-

yordu. Bu olağanüstü hikâyenin başlangıcı Luzern’de ya da Londra’da 17. yüzyılın başlarında bir geceye rastlıyor. Hayır amacıyla kurulmuş gizli bir topluluk (üyeleri arasında Dalgarno ve daha sonraları Berkeley de bulunuyordu), bir ülke icat etmeye kalkışmıştı. İşe başlarken benimsedikleri belirsiz program “simya araştırmaları”, hayır işleri ve *Kabala*’yı içeriyordu. Bu ilk dönemden elimizde Andreä’in yazdığı garip kitap var. Birkaç yıl süren gizli oturumlar ve zamansız sentezlerden sonra iç ilişkileri tutarlı bir ülke ortaya çıkarmak için bir kuşağın yeterli olmadığı anlaşıldı. Her ustanın kendi çalışmalarını sürdürecektir bir çömez seçmesine karar verildi. Bu usta-çırak geleneği uzun süre devam etti; kovuşturmaya uğrayan bu biraderler topluluğu iki yüzyıllık bir aradan sonra bu defa Amerika’da ortaya çıktı. 1824’te, Memphis’de (Tennessee) bu topluluğun oğullarından biri, insanlardan kaçan milyoner Ezra Buckley’le görüştü. Milyoner, biraz da küçümsemeyle, onun söylediklerini dinledi ve planın alçakgönüllülüğüne güldü. Amerika’daki temsilciye bir ülke icat etmenin anlamsız olduğunu söyledi ve bir gezegen icat etmeyi önerdi. Bu dev boyutlu düşünceye, Tanrıtanımazlığının sonucu olan⁵ bir başkasını da ekledi: Bu engin girişimi gizli tutmayı... O zamanlar yirmi ciltlik *Britannica Ansiklopedisi* Birleşik Devletler’de elden ele dolaşıyordu; Buckley, düşsel gezegenin düzenli bir ansiklopedisinin yazılmasını önerdi. Altın yüklü dağlarını, gemi taşımacılığına elverişli ırmaklarını, üzerinde büyükbaş hayvanlarla bizonların otladığı çayırlarını, zencilerini, kerhanelerini ve dolarlarını onlara bırakacaktı, yalnız bir koşulla: “Eser, İsa Peygamber denen sahtekârla hiçbir biçimde uzlaşmayacaktı.” Buckley, Tanrı’ya inanmıyor, ama bu var olmayan Tanrı’ya ölümlü insanoglunun da bir dünya tasarımıylaabileceğini göstermek istiyordu. Buckley 1828’de Baton Rouge’da zehirlene-

5 Buckley, özgür-düşünür, kaderci ve kölelik yanlısıydı.

rek öldürüldü, dernek 1914 yılında, sayıları üç yüzü bulan üyelerine *Birinci Tlön Ansiklopedisi*'nin son cildini teslim etti. Bu gizli bir basımdı; ansiklopedinin kırk cildi (insanoğlunun kalkıştığı girişimlerin en uçsuz bucaksız olanı) İngilizcede değil, Tlön dillerinden birinde yazılacak olan daha ayrıntılı bir basıma temel oluşturacaktı. Yanılsama niteliğinde bir dünyayı konu edinen bu basıma geçici olarak *Orbis Tertius* adı verildi. Bu dünyanın alçakgönüllü yaratıcılarından biri de, ya Gunnar Erfjord'un aracısı ya da iş arkadaşlarından biri olan –hangisi bilmiyorum– Herbert Ashe idi. Kendisine XI. cildin yollanmış bulunması ikinci varsayımı doğrular niteliktedir. Peki ya ötekiler? 1942'de işler karışmaya başladı. Bu ilk olaylardan birini açık seçik hatırlıyorum; bana, bundaki uyarı niteliğini daha o zamandan sezmişim gibi geliyor. Olay, Laprida Sokağı'nda, güneşin battığı yöne dönük, yüksek, aydınlık bir balkona bakan o apartman katında geçti. Prenses Faucigny Lucinge'ye Poitiers'den gümüşleri gelmişti. Yabancı pullarla donanmış kutunun kuyu gibi derinliklerinden, kat kat örtülere sarılmış, gayet narin eşyalar çıktı; hanedan armalarına ait hayvanlarla kaplı Utrecht ve Paris gümüşleri, bir de semaver... Bunların ortasında bir pusula, uyumakta olan bir kuşun hafif, belli belirsiz ürperişini andıran gizemli titreşimler yayıyordu. Prenses bunun ne olduğunu anlamadı. Pusulanın mavi ibresi Kuzey'in çekimini özlemişti; madeni kutusu içbükeydi; kenarındaki harfler Tlön'deki alfabelerden birine aitti. Tlön'ün düşsel dünyasının gerçeklik dünyasında ilk boy gösterişi böyle oldu.

Garip bir rastlantı, ikinci olaya tanık olmama yol açtı. Olay birkaç ay sonra Cuchilla Negra'da bir Brezilyalı'nın taşradaki dükkânında meydana geldi. Amorim ve ben, Sant'Anna'dan dönüyorduk. Tacuarembó Irmağı taşmış, biz de dükkân sahibinin kaba saba konukseverliğinden sebeplenmek (ve buna katlanmak) zorunda kalmıştık. Fıçılar ve sığır de-

rileriyle dolu büyük bir odada gıcırdayan iki yatak verdi bize. Yattık, ama ne olduğu anlaşılmayan sövgülerini bölük pörçük *milongalara** ya da doğrusu aynı *milongadan* parçalara katık eden görünmez bir komşunun sarhoş naraları yüzünden gün ağarincaya kadar gözümüzü kırpamadık. Tahmin edebileceğiniz gibi bu dinmek bilmeyen şamatayı, dükân sahibinin sert şekerkamışı içkisine yorduk. Tanyeri vakti, adam koridorda ölü yatıyordu. Sesinin kalınlığı bizi yanıltmıştı; gençten bir çocuktuk. O zıvanadan çıkmış halinde kemerinin içinden birkaç parayla birlikte oyun zarı büyüklüğünde, parlak madenden bir koni de düşürmüştü. Çocuklardan biri bu koniyi yerden almak için boşuna uğraştı... Yerden kaldırmaya tek kişinin gücü zor yetiyordu. Birkaç dakikalığına avucumda tuttum koniyi; ağırlığının dayanılmaz olduğunu ve koniyi yere bıraktıktan sonra bile elimdeki ağırlık hissinin sürdüğünü hatırlıyorum. Avucumda kalan çember biçimindeki kesintisiz iz de gözümün önünde. Çok küçük, ama aynı zamanda son derece ağır bir nesnenin verdiği duyum bende tatsız bir duygu, hem tiksinti hem de korku uyandırmıştı. Yörenin erkeklerinden biri koniyi kaba ırmağa atmamızı önerdi; Amorim birkaç peso vererek satın aldı onu. Ölen adam hakkında hiç kimse “sınırdan geldiği”nden başka bir şey bilmiyordu. Bu küçük, çok ağır koniler (yeryüzünde bulunmayan bir madenden yapılmıştı) Tlön’ün belli bölgelerinde Tanrılık imgesi kabul edilir.

Benim anlatacaklarım burada son buluyor. Geri kalanı her bir okurumun (umutları ya da korkularında değilse eğer) belleklerinde yatmaktadır. Yalnızca aşağıdaki olguları, hepimizin ortak belleğini zenginleştirecek ya da genişletecek biçimde kısaca özetlemekle yetineceğim.

1944 yılında *The American* gazetesi (Nashville, Tennessee’de basılıyor) için araştırma yapan bir kişi, Memphis kü-

(*) *Milonga*: Bir dans ezgisi – ç.n.

tüphanelerinden birinde *Birinci Tlön Ansiklopedisi*'nin kırk cildini gün ışığına çıkardı. Bugün bile bu keşfin rastlantısal mı olduğu, yoksa buna hâlâ sisler ardında gizlenen *Orbis Tertius*'un yöneticilerinin mi izin verdiği bilinmiyor. İkinci daha akla yakın. Memphis ciltlerinde, XI. ciltteki bazı inanılması güç bilgiler (örneğin *hrönir*lerin çoğalması) ya çıkarılmış ya da sulandırılmış; bu bölümlerin gerçek dünyayla az çok boy ölçüşebilecek bir dünya tasarımı uyarınca çıkarıldıklarını varsaymak yerinde olacaktır. Bu tasarım, Tlön'den alınma nesnelerin değişik ülkelere dağıtılmasıyla tamamlanacaktı...⁶ Elbette, uluslararası basın bu bulguları diline dolamaktan geri durmadı. İnsanoğlunun En Büyük Eseri'ne ilişkin elkitapları, antolojiler, konu özetleri, aslını kelimesi kelimesine yineleyen basımlar, gözden geçirilmiş yeni basımlar ve korsan basımlar dört bir yanı kapladı, kaplamaya da devam ediyor. Daha neredeyse işin başında, gerçeklik pes etti. Doğrusu, pes etmeye de dünden hazır. Bundan on yıl önce az çok düzenli görünen her simetrik yapı –diyalektik maddecilik, Yahudi düşmanlığı, Nazilik– insanoğlunun gözlerini kamaştırmaya yetiyordu. Durum böyleyken, kişi Tlön'e, bu en ince ayrıntılarına kadar belirlenmiş uçsuz bucaksız, düzenli gezegen düşüncesine nasıl olur da boyun eğmez? Buna karşılık olarak gerçekliğin de düzenli olduğunu söylemenin bir yararı yok. Düzenli olabilir, ama hiçbir zaman kavrayamayacağımız Tanrısal yasalara –çeviriyorum; insanlık dışı yasalara– göre... Tlön bir labirenttir kuşkusuz; ama insanlar tarafından kurulmuş ve insanlar tarafından çözülmesi gereken bir labirenttir.

Tlön'le kurulan yakınlık ve Tlön “alışkanlığı” dünyamızı çözülmeye götürdü. Onun sarsılmaz kesinliğinden gözleri kamaşan insanlık, bunun meleklerin değil, satranç ustalarının sarsılmazlığı olduğunu hep unutuyor. Okullar şimdi

6 Kuşkusuz bazı nesnelerin yapıldığı malzeme sorunu kalıyor geriye.

den Tlön'deki (varsayımsal) “köken dil”in (“Ursprache”) istilasına uğramış durumda; onun uyumlu tarihinin (göz yaşırtan olaylarla doludur) öğretimi şimdiden benim çocukluğumdaki tarihin yerini aldı bile; kurgusal bir geçmiş, hakkında kesin bir şey bilmediğimiz, hatta sahte olup olmadığını bile kestiremediğimiz öteki geçmişi belleklerimizden silip atmış durumda. Numismatik ve ecza bilimleriyle arkeolojide devrimler gerçekleştirildi. Biyolojiyle matematiğin de alacakları yeni biçimleri özlemle bekledikleri kanısındayım... Dört bir yana dağılmış, tek başına çalışan kişilerden kurulu bir hanedan, dünyanın yönünü değiştirdi. Görevleri devam ediyor. Eğer tahminlerimizde yanılmıyorsak önümüzdeki yüzyıl içerisinde biri, yüz ciltlik *İkinci Tlön Ansiklopedisi*'ni bulup çıkaracak.

İngilizler, Fransızlar ve İspanyolcuklar yeryüzünden silinecek. Dünya Tlön olacak. Ben bütün bunlara hiç aldırmaz etmeden Adroque'deki otelde geçen günlerimin tüm sessizliği içinde, Browne'un *Urn Burial*'inin Quevedo tarzında bir çevirisini yapmakla uğraşıyorum – çeviriye pek güvenim yok, yayımlamayı düşünmüyorum.

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

DON QUIXOTE YAZARI PIERRE MENARD

Silvina Ocampo'ya

Romancımızın ardında bıraktığı gözle görülen eseri kısaca dizine sokmak hiç de zor değildir. Bu yüzden Madam Henri Bachelier'nin, *Protestan* eğilimi herkesçe bilinen bir günlük gazetenin acınası okurlarının kafalarına sokmak düşüncesizliğinde bulunduğu asılsız dizinde yaptığı çıkartma ve eklemeler bağışlanamaz niteliktedir. (Bu gazetenin okurları mason ve sünnetli değil, az sayıda ve Calvinist de olsalar böyle bu.) Menard'ın gerçek dostları bu dizini dehşetle ve hatta biraz da hüznle karşıladılar. Onun en son anıtının önünde, kasvetli serviler altında daha dün toplanmış gibiyiz. Hata ise kalkmış şimdiden O'nun anısını kirletmeye başlamış bile... Hiç kuşku yok ki küçük bir düzeltme gerekli.

Bu konudaki cılız söz yetkime karşı çıkılmasının işten bile olmadığını biliyorum. Gene de, son derece önemli iki tanık göstermeme karşı çıkılmayacağını umut etmekteyim. Barones de Bacourt (hâlâ yasını tuttuğumuz şairle onun unutulmaz “Çarşambalar”ından birinde tanışma onuruna ermiştim) aşağıdaki sayfaları onaylamaya değer buldular. Mona-

co Prensliği'nin en nazlı hanımlarından Kontes de Bagnoregio ise (hiçbir çıkar gözetmeyen girişimlerinden canı yananların en düşüncesizce hakaretlerine uğrayan –heyhat!– uluslararası hayırseverlerden Simon Kautzsch'la yaptığı evlilik sonucu şimdilerde Pennsylvania kenti sakinlerinden biridir) kendisini herkesten farklı kılan o muhteşem suskunluktan “hakikat ve ecel” (kendi sözleri) karşısında vazgeçmiş ve *Luxe* dergisinde yayımlanan açık bir mektupla bana onaylarını bildirmiş bulunmaktadırlar. Bana devredilen bu yetkiler cılız ve yetersiz olmaktan epeyce uzaktır sanıyorum.

Menard'ın *gözle görülen* eserinin kolayca dizine sokulabileceğini söylemiştim. Özel arşivini dikkatle gözden geçirdiğimde aşağıdaki kalemlerin bulunduğunu gördüm:

a) *La Conque* dergisinde (Mart ve Ekim 1899 sayıları) iki kere (değişikliklerle) yayımlanan sembolist bir sone.

b) Şiirsel kavramlar dağarcığı kurma olasılığını araştıran bir monografi; bu kavramlar gündelik dili oluşturan sözcüklerin eşanlamlıları ya da dolambaçlı yoldan ifade edilmişleri değil, daha çok “üzerinde görüş birliğine varılmış kurallara göre ve şiirsel gereksinimleri karşılamak üzere tasarlanmış ideal nesneler” olacaktı (Nîmes, 1901).

c) Descartes, Leibniz ve John Wilkins'in düşünceleri arasındaki “kimi bağlantı ya da yakınlıklar” üzerine bir monografi (Nîmes, 1903).

d) Leibniz'in *Characteristica universalis*'i üzerine bir monografi (Nîmes, 1904).

e) Kalelerden birini elden çıkarmak yoluyla satranç oyununu geliştirme olasılığı üzerine teknik bir makale. Menard bu öncü adımı önermekte, savunmakta, tartışmakta, sonunda da reddetmektedir.

f) Raymond Lully'nin *Ars magna generalis*'i üzerine monografi (Nîmes, 1906).

g) Ruy Lopez de Segura'nın *Libro de la invencion liberal y*

arte del juego del axedrez'inin önsözlü ve dipnotlu bir çevirisi (Paris, 1907).

h) George Boole'un simgesel mantığı üzerine bir monografi taslağı.

i) Fransız düzyazısının temel vezin kuralları üzerine Saint-Simon'dan alınma örnekler içeren bir inceleme (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Ekim 1909).

j) Bu kuralların varlığını reddetmiş olan Luc Durtain'e Luc Durtain'in kendisinden alınma örneklerle desteklenmiş bir cevap (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Aralık 1909).

k) Quevedo'nun *Aguja de navegar cultos*'unun *La boussole des précieux* başlığı altında yapılmış el yazması bir çevirisi.

l) Carolus Hourcade'ın taş baskısı resimlerinin sergi kataloğuna yazılmış bir önsöz (Nîmes, 1914).

m) Ünlü Akhilleus ve kaplumbağa meselesine getirilen değişik çözümleri zamandizinsel sıra içinde tartışan *Les problemes d'un problème* (Paris, 1917) adlı eser. Şimdiye kadar bu eserin iki basımı yapılmıştır. İkincisinde Leibniz'in önsöz niteliğindeki öğüdü yer almaktadır. (*Ne craignez point, monsieur la tortue* – Hiç kaygılanmayınız, Bay Kaplumbağa.) Ayrıca bu basımda Russell'la Descartes'a ayrılan bölümler yeniden gözden geçirilmiştir.

n) Toulet'deki "sentaktik kullanımlar"ın kati bir çözümlemesi (*N.R.F.*, Mart 1921), Menard burada –hatırladığım kadarıyla– yergiyle övgünün edebiyat eleştirisiyle ilgisi olmayan duygusal uygulamalar olduğunu söylemişti.

o) Paul Valéry'nin *Le cimetière marin* – Deniz Mezarlığı şiirinin "alexandren" veznine çevrilmiş biçimi (*N.R.F.*, Ocak 1928).

p) Jacques Reboul'un *Gerçekliğin Baskı Altına Alınması Üzerine Belgeler*'inde geçen, Paul Valéry aleyhine bir yazı. (Bu arada, onun bu yazısının Valéry hakkındaki görüşleri-

nin tam tersi olduğunu da belirtelim. Nitekim Valéry bunu anlamış ve köklü dostlukları bozulmamıştır.)

q) Kontes de Bagnoregio hakkında, gazetecilerin kaçınılmaz saptırmalarını düzeltmek ve Kontes'in çoğu zaman hatalı ve aceleci yorumlara (güzelliği ve girişimleri nedeniyle) konu olan kişiliğinin gerçek yüzünü "Dünya'ya ve İtalya"ya sunmak amacıyla, bu hanımın her yıl çıkarttığı "Muzafferrane Yıllık"a –bu ad, yıllığın yazarlarından biri olan Gabriele d'Anunzio tarafından verilmiştir– alınan "tanıtma yazısı".

r) Barones de Bacourt'a yazılmış bir dizi nefis sone (1934).

s) Etkisini noktalama işaretlerinden alan şiirlerin elle yazılmış bir listesi.¹

İşte, Menard'ın zamandizinsel sıra içinde verilmiş gözle görülen eserleri bu kadardır. (Aklına estiği bir sırada Madam Henri Bachelier'nin konuksever –yoksa açgözlü mü demeli– albümüne yazdığı, anlaşılır olmaktan uzak bir iki sone dışında bu listeden hiçbir şey çıkartılmamıştır.) Şimdi gelin, onun öteki eserine bakalım; o gizli, o son kertede destansı, o eşi bulunmaz ve o –insanoğlunun gücü ancak bu kadarına yeter işte!– bitmemiş esere. Belki de zamanımızın en önemli ürünü olan bu eser, *Don Quixote*'nin ilk kitabının dokuzuncu ve otuz sekizinci bölümleriyle, yirmi ikinci bölümünün bir parçasından oluşmaktadır. Böyle bir şeyi öne sürmenin saçmalık sayılacağını biliyorum; işte bu küçük denemenin amacı da bu "saçmalığı" haklı çıkarmak zaten.²

Bana bu girişimi esinleyen, birbiriyle eş değerde olmayan

1 Madam Henri Bachelier, Quevedo'nun Salesli St. Francis'in *Introduction à la vie dévote*'undan kelimesi kelimesine yaptığı çeviriden gene kelimesi kelimesine yapılmış bir başka çeviriyi de almaktadır listesine. Menard'ın kütüphanesinde böyle bir eserden iz yoktur. Dostumuz şaka yapmış, hanımefendi de bunu ciddiye almış olmalı.

2 Pierre Menard'ın portresini yazıyla çizmek gibi ikincil bir amacım da vardı. Ama Barones de Bacourt'un hazırladığını duyduğum yaldızlı sayfalarla ya da Carolus Hourcade'nin duyarlı ve titiz kalemile boy ölçüşmeye nasıl cüret edebilirim?

iki ayrı metindir. Bunlardan biri, verili bir yazarla *mutlak* biçimde örtüşme izleğini ana hatlarıyla ortaya koyan, Novalis'in kaleme aldığı filolojik bir belge... (Dresden basımında 2005'inci sayfa). Ötekiyse, İsa'yı getirip bir ana caddeye, *Hamlet*'i La Cannebiere'e ya da *Don Quixote*'yi Wall Street'e oturtan o "olsa da olur olmasa da" kitaplardan biri. Bütün ince zevkli kişiler gibi Menard da, kendi deyimiyle "avam tabakasının anakronizma zevkini beslemeye ya da (daha kötüsü) bizi bütün dönemlerin aynı ya da farklı olduğu yolundaki basit düşünceyle tavlamaya yarayan" bu gereksiz şaklabanlıklardan nefret ederdi. Ona, uygulamada çelişik ve yüzeysel görünse de, daha ilginç gelen şey Daudet'nin ünlü tasarımydı; Yücegönüllü Bey'le uşağını, Tartarin adındaki *tek* bir kişide birleştirmek...

Menard'ın, yaşamını çağdaş bir *Quixote* yazmaya adanmış olduğunu ima etmeye kalkışanlar onun yüce anısına saygısızlık ediyorlar. O, başka bir *Quixote* yazmak değil –bunu yapmak kolaydır– *Don Quixote* kitabının *kendisini* yazmak istiyordu. Söylemeye gerek yok, özgün eseri kelimesi kelimesine yeniden yazmayı aklından bile geçirmiyordu; onun amacı kopya etmek değildi. Onun akıllara durgunluk veren amacı, Miguel de Cervantes'inkilerle –kelime kelime, satır satır– *örtüşecek* birkaç sayfa yazabilmekti.

30 Eylül 1934'te "Amaçladığım şey biraz şaşırtıcıdır, o kadar," diye yazmıştı bana Bayonne'dan. "Teolojik ya da metafizik bir kanıtlamanın son adımı –nesnel dünya, Tanrı, nedensellik, evrenin aldığı biçimler– zamanca benim meşhur romandan ne daha önce gelir ne de daha az tanınmıştır. Tek fark, düşünürlerin giriştikleri çalışmanın ara aşamalarını güzel, derli toplu ciltler halinde yayınlamalarıdır, bense bütün bu ara aşamaları ortadan kaldırmaya kararlıyım." Gerçekten de, onun yıllar süren çabalarına tanıklık edecek bir sayfa kalamama bile yok bugün.

Aklına gelen ilk yöntem oldukça basitti. İspanyolca'yı iyice öğren, Katolik dinini yeniden benimse, Türkler'in ve Araplar'ın hilaline karşı savaş, Avrupa'nın 1602 ile 1918 arasındaki tarihini unut, Miguel de Cervantes ol. Pierre Menard bu yolu gözden geçirdi. (17. yüzyıl İspanyolcasını oldukça hatasız konuştuğunu biliyorum) ama çok kolay bulduğu için vazgeçti. "Daha çok imkânsız olduğu için!" diyecektir okurum. Tamam, ama zaten girişimin kendisi imkânsızdı, başarıya götüren bütün bu imkânsız yolların en az ilginç de buydu. 20. yüzyılda, 17. yüzyılda yaşamış çok okunan bir romancı *olmak* ona bir alçalma gibi geliyordu. Bir yolunu bulup Cervantes'in kendisi olarak *Quixote*'ye ulaşmak, Pierre Menard olmayı sürdürüp, *Quixote*'ye Pierre Menard'ın yaşantılarından geçerek ulaşmaktan daha az çetin –bu yüzden de daha az ilginç– görünüyordu gözüne. (Sırası gelmişken söyleyelim, bu kanı onu *Don Quixote*'nin ikinci bölümünün başındaki otobiyografik önsözü de çıkartmaya götürmüştü. Bu önsözü bırakmakla başka bir roman kişisi –Cervantes– yaratmış olmakla kalmayacak, *Quixote*'yi de Menard'ın değil, bu roman kişinin bakış açısından anlatmış olacaktı. Menard bu kolaycılığa kalkışmadı elbette.) "Aslında giriştiğim iş zor değil," diye yazıyordu mektubunun başka bir yerinde. "Yalnız sona erdirmek için keşke ölümsüz olabilseydim." Size bir şey söyleyeyim mi? Onun bu girişimini sonuna kadar götürdüğünü, dolayısıyla *Quixote*'yi –tümünü– Menard'ın kafasındaki biçimiyle okuduğumu aklımdan geçirdiğim anlar olmuştur. Birkaç gece önce XXVI. bölümü –onun hiç üzerinde oynamadığı bölümlerden biri– karıştırırken şu benzersiz cümlede dostumuzun üslubundan ve sesinden bir şeyler buldum: "...ırmak perileri, o elemli, o ıslak Eko..." Tinsel ve tensel sıfatların bu mutlu birlikteliği, bir gün öğleden sonra onunla üzerinde tartıştığımız Shakespeare'in şu dizelerini getirdi aklıma:

Peki, neden ille de *Quixote*? diye soracaktır okurumuz. Evet, bu tercihi bir İspanyol'un yapması anlaşılmayacak şey değildir; oysa, Nîmesli bir simbolist'e, onulmaz bir Poe hayranına (ki Poe Baudelaire'i, Baudelaire Mallarmé'yi, Mallarmé Valéry'yi, Valéry de Esmond Teste'i doğurmuştur) gelince iş, durum böyle değil kuşkusuz. Yukarıda sözünü ettiğim mektup bu noktayı aydınlığa kavuşturuyor. *Don Quixote*, diye yazıyor Menard,

“beni derinden ilgilendiriyor, ama –nasıl söyleyeyim?– vazgeçilmez gelmiyor bana. Edgar Allan Poe’nun: Ah, *unutma ki büyülüydü bu bahçe!*

diye haykırışı, *Sarhoş Gemi* ya da *Yaşlı Denizci* olmaksızın evreni gözümün önüne getiremiyorum, ama *Quixote* olmaksızın pekâlâ da getirebiliyorum. (Kuşkusuz bu eserlerin tarihi önem ve anlamından değil, kişisel yeterliliğimden söz ediyorum burada.) *Don Quixote* rastlantı sonucu doğmuş bir kitaptır; *Don Quixote* olmasa da olurdu. Onu yazmayı tasarlayabilirim – lafı dolaştırmadan söyleyeyim, onu yazabilirim de. On ya da on iki yaşlarındayken belki de kitabın tümünü okumuştum. Sonraları, şu sıra üzerinde durmayacağım kimi bölümleri yeniden, iyice okudum. Araoyunları, oyunları, *Galatea*’yı, roman içinde romanları, *Persiles* ile *Segismunda*’nın kuşkusuz son derece zahmetli çabalarını, *Viaja da Parnaso*’yu da gözden geçirdim... *Don Quixote*’den kabaca aklımda kalanlar, unutkanlıkla kayıtsızlığın da basite indirgemesi sonucu, henüz yazılmamış bir kitabın kesinlikten uzak, oluşum öncesi biçimine eş tutulabilir. Bu (hiç kimse- nin itiraz edemeyeceği) biçim esas alındığında, benim

önümdeki sorunun Cervantes'inkinden çok daha çetin olduğu kesindir. Nazik selefim rastlantıların yardımını geri çevirmemişti; ölümsüz eserini, kendini dile edebi yaratıcılığın temel akışına bırakarak, biraz da *à la diable* (baştan savma) oluşturmuştu. Ben tam anlamıyla, onun anlık esintilerle beslenen eserini, yenden kurmak gibi bir görev üstlendim. Tek başıma sürdüreceğim bu oyunda, birbirine zıt iki yasa güdüyor beni. Birincisi, biçimsel ya da psikolojik çeşitlemeler denememe imkân veriyor; ikincisiyse bu çeşitlemeleri 'özgün' metne feda etmemi ve bu gözden çıkarışa su götürmez nedenler bulmamı sağlıyor... Bu yapay engellere bir başkası daha –gene bunlardan kaynaklanan bir engel– eklenebilir. 17. yüzyılın başında *Don Quixote* yazmak akla yakın, gerekli ve hatta kaçınılmaz bir girişimdi; 20. yüzyılın başındaysa neredeyse imkânsızdır. Son derece yoğun olaylarla dolu üç yüzyılın uçup gitmiş olması boşuna değildir. Tek bir örnek vermek gerekirse, bu olayların arasında *Quixote*'nin kendisi de bulunmaktadır.”

Bu üç engele rağmen, Menard'ın bölüm pörçük *Quixote*'si Cervantes'inkinden daha inceliklidir. Cervantes'inki, kendi ülkesinin cıcaflı taşra gerçeklerini alır, bunları getirip beceriksizce şövalyelik masallarının karşısına koyar. Menard ise kendi “gerçekliği”ni, Lepanto savaşının yaşandığı, Lope de Vega'nın oyunlarının sergilendiği yüzyıldaki Carmen'in ülkesi olarak belirler. Bu seçim Maurice Barres'le Dr. Rodriguez Laretta'ya ne türlü İspanyol serüvenleri esinlerdi kim bilir! Menard bunlardan olanca doğallıkla sakınır. Onun eserinde ne çingene fantezileri ne *conquistador*lar ne mistikler ne İkinci Filip'ler ne de kitap yakmalar vardır. Yerel renkten ya kaçınmakta ya da yerel rengi elemektedir. Bu horgörü

yeni bir tarihi roman kavramını işaret eder. Bu horgörü *Salammbo*'yu iler tutar yeri kalmayacak biçimde yargılar.

Kitabın kendi içindeki bütünlük taşıyan bölümlerini incelemek de şaşırtıcı sonuçlar verecektir. Örneğin birinci kitabın, 'Don Quixote'nin silahlarla edebiyat hakkındaki meraklı söylevini' konu edinen XXXVIII. bölümünü inceleyelim. *Don Quixote*'nin (Quevedo'nun daha geç bir tarihte *La hora de todos*'daki benzer bir bölümde yaptığı gibi) tartışmayı edebiyata karşı ve silahlardan yana sonuçlandığını biliyoruz. Cervantes bir asker eskisiydi; onun tercihini anlamak mümkündür. Peki ya Pierre Menard'ın *Don Quixote*'sinin –*La trahison des clerics* (Aydınların İhaneti) ile Bertrand Russell'in çağdaşıdır o– böylesi ne idüğü belirsiz lafazanlıkların kurbanı olması! Madame Bachelier bunda yazarın kahramanının psikolojisine boyun eğmesinin tipik ve hayranlık verici bir örneğini görmüştür; başkaları (pek keskin zekâli denemez bunlara) *Don Quixote*'nin bir *tıpkıyazımının*, Barones de Bacourt ise Nietzsche etkisinin söz konusu olduğunu sanmışlardır. Karşı çıkılacak yanı olduğunu sanmadığım bu üçüncü yoruma, Pierre Menard'ın neredeyse Tanrılara yarasır alçakgönüllülüğüne pek uygun düşen bir dördüncüsünü ekleyeyim mi bilmiyorum; onun, yeğlediği görüşlerin taban tabana zıddını yayma konusundaki sessiz sedasız, ironik alışkanlığını... (Jacques Reboul'un kısa ömürlü gerçeküstücü gazetesinde Paul Valéry'ye yöneltilen acımasız eleştiriyi hatırlayalım.) Cervantes'in metniyle Menard'ın kelimesi kelimesine birbirinin eşi olmakla birlikte, ikincisi neredeyse sonsuz bir zenginliktedir. (Ona karşı çıkanlar, "daha çiftanlamlı" diyeceklerdir ama çiftanlamlılık zenginliktir.)

Menard'ın *Don Quixote*'sini Cervantes'inkiyle karşılaştırmak çok şeyi açığa çıkaracaktır. İkincisi şöyle yazmış örneğin (birinci kitap, dokuzuncu bölüm):

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır, eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır.

17. yüzyılda, (alaydan yetişme dâhi) Cervantes tarafından yazıldıkta, bu sıralama tarihe düzülmüş bir övgüden başka bir şey değildir. Oysa Menard şöyle der:

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır, eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır.

Tarih, gerçeğin anası; akıllara durgunluk verecek bir düşünce. William James'in çağdaşı olan Menard tarihin gerçekliğin bir irdelenmesi süreci değil, gerçeğin temeli olduğunu söylüyor. Ona göre tarihsel gerçek, olup bitenler değildir; tarih, bizim olduğuna hükmettiğimiz olaylardır. Son cümleler –şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır– fütursuzca pragmatiktir.

Üsluptaki karşıtlık da gözden kaçacak gibi değil. Menard'ın arkaik üslubu –ne de olsa yabancı bir dilde yazmaktadır– belli bir yapmacıklıktan zarar görmektedir. Döneminin İspanyolca'sını büyük bir kıvraklıkla kullanan Cervantes'inkiyse böyle değildir.

Son çözümlemede yararsız olmayan hiçbir zekâ oyunu yoktur. Her felsefi öğreti evrenin akla yakın bir tanımı olarak yola çıkar; yıllar geçtikçe felsefe tarihinde bir sayfa –eğer bir paragraf ya da isim değilse– olur. Edebiyatta, bu önüne geçilmez değerden düşme daha da kötü kokular saçar. Menard bana *Don Quixote*'nin her şeyden önce eğlendirici bir kitap olduğunu söylemişti; bugünse aynı eser yurtseverlik için kalkan kadehlere, yazım kurallarına ilişkin küstahlıklara, açık saçık *de luxe* basımlara bahane olmaktadır. Ün, anlaşılmanın bir türü, belki de en kötüsüdür.

Bu nihilistçe gözlemler yeni bir şey değil; şaşılası olan Menard'ın bunlardan yola çıkarak verdiği karardır. Onun amacı insanoğlunun her türlü çabasını bekleyen boşunallığı haberlemektir; son derece karmaşık ve daha başından başarısızlığa mahkûm bir işe kalkışmıştı. Bütün tedirgin kuşkusunu, uykusuz gecelerini yabancı bir dilde yazılmış, zaten var olan bir kitabı tekrarlamaya adadı. Taslak üstüne taslak yığıldı, bıkıp usanmadan yazdı, bozdu, elle yazdığı binlerce sayfayı yırttı attı.³ Hiç kimsenin bu taslakları görmesine izin vermedi, bunların ölümünden sonra ortaya çıkmamalarına özen gösterdi. Ben onları yeniden bir araya getirmek için boşuna uğraştım.

Bu “nihai” *Don Quixote*'de, dostumuzun –dokunsan dağılacak ama gizli anlamları da pekâlâ çözülebilecek– “ön” yazılarının az çok seçilebileceğini, üst üste yazılmış metinler bulup çıkarabileceğimi sandım. Ne yazık ki, bu yitik Troyaları kazıp gün ışığına çıkarabilecek, onun eserini tersyüz edebilecek, ikinci bir Pierre Menard olabilir ancak.

“Düşünmek, çözümlemek, hayal kurmak (diye yazmıştı bana) kuraldışı edimler değildir; zekânın olağan soluk alıp verişidir bunlar. Bu işlevin arada sırada yerine getirilmesini kutsamak, eski çağlardan kalma yabancımız olan düşünceleri bir kenara biriktirmek, gözlerine inanamamanın sersemliğiyle *doctor universalis* (allâme-i cihan) denen kişilerin neler düşünebildiklerini hatırlamak, tembelliğimizi ya da barbarlığımızı itiraf etmek demektir. İnsan, kafasında her türlü düşüncüyü barındırabilmeli; sanıyorum gelecekte durum böyle olacak.”

3 Kare biçimi not defterlerini, üstü defalarca karalanmış paragraflarını, tuhaf yazım işaretlerini ve karınca duası gibi el yazısını hatırlıyorum. Nîmes'in dış mahallelerinde gezintiye çıktığı akşamüstleri, yanına bu not defterlerinden birini alır ve bununla keyifli bir şenlik ateşi yakardı.

Menard, (belki de istemedenden) ikide bir tökezleyen, henüz pek gelişip serpilmemiş okuma sanatını yeni bir teknik aracılığıyla zenginleştirdi; bu yeni teknik, “bilinçli anakronizma ve yanıltıcı atıf” tekniğidir. Uygulama alanları sonsuz olan bu teknik *Odyseia*’yı *Ænead*’dan önce yazılmış gibi, Madam Henri Bachelier’nin *Le jardin du Centaure* kitabını da Madam Henri Bachelier’ninmiş gibi okumaya kışkırtır bizi. Bu teknik can sıkıcı eserlere bile serüven katar. *Imitatio Christi*’yi Louis Ferdinand Celine’e ya da James Joyce’a atfetmek, kitabın o çok ince, ruhani ipuçlarını yeterince yenilemek değil de nedir?

Nîmes, 1939

ÇEVİREN Fatih Özgüven

DÖNGÜSEL YIKINTILAR

Ya o seni düşlemekten vazgeçerse...

Aynanın İçinden, VI.

Hiç kimse onun barışık gecede karaya çıktığını görmedi, hiç kimse bambu teknenin kutsal çamura batışını görmedi ama birkaç gün içinde, bu suskun adamın anayurdunun güneyde, ırmak yukarısındaki yabanıl yamaçta, Yunanca bulaşmamış Zendice konuşan, cüzamın pek rastlanmadığı sayısız köyden biri olduğunu duymayan kalmadı. Tek kesin şey, boz tenli adamın çamuru öptüğü, tenini yırtan çalıları umursamadan (anlaşılan sızı duymuyordu) yukarılara tırmandığı, sonra bulantı ve kan içinde, bazen alev gibi parlayan, o anda külrenge görünür bir kaplan ya da bir at yontusuyla süslü çember alana doğru süründüğüydü. Bu kapalı bölme, epeski yangınlarla kül olmuş, ormanın sıtmasına tutulmuş, tanrısı artık insanlardan saygı görmeyen bir tapınaktı. Yabancı, yontunun altına boylu boyunca uzandı. Tepesine vuran güneşle uyandı. Yaralarının iyileşmiş olmasına şaşmadı; fersiz gözlerini yumup uykuya daldı ama bitkinlikten değil bile isteyeydi. Bu tapınağın, çetin amacına ulaşmada en elverişli yer olduğunu biliyordu, kesintisiz ağaçların, ırmağın aşağısında yükselen, bir zamanlar Tanrıların sayılıp sonraları yanıp kül ol-

muş başka bir kayırıcı tapınağın yıkıntılarını silip süpürme-
yi başaramadıklarını biliyordu, şu anda kendisine düşen gö-
revin uyumak olduğunu biliyordu. Gece yarısına doğru bir
kuşun umarsız çığlığıyla uyandı. Gördüğü, insan ayağı izleri,
uç beş incir, bir testi gibi uyarıcı belirtilerdi, demek yörenin
yerlileri onu uyurken saygıyla gözetlemiş, ya sağ kalmasına
sevinerek ya da tılsımından ürkererek çıt çıkarmamışlardı. İçi
ürperdi; kırık dökük duvarda bulduğu mezarımsı bir oyuga,
bilmediği birtakım yaprakların arasına gizlendi.

Yolunu belirleyen amaç, ulaşılmaz değildi de doğaüstüy-
dü. Bir adam düşleyecek, onu en ince ayrıtılarıyla canlan-
dırıp gerçekliğe katacaktı. Bu büyülü tasarı, kafasına bütü-
nüyle el koymuştu, öyle ki, biri adını ya da geçmişine iliş-
kin bir şey sorsa yanıtlayamayacaktı. Bu ıssız, yıkık tapınak
işine geliyordu, çünkü dış dünyadan en az sayıda şey barın-
dırıyordu; köylülerin yakınlığı da işine yarıyordu çünkü tek
tük gereksinimlerini karşılamayı üstlenmişlerdi. Getirdikle-
ri pirinçle meyve, yalnızca uyumaya ve düş görmeye adan-
mış bedenini beslemeye yetiyordu.

Önceleri, düşleri karmakarışık; kısa bir süre sonra eyti-
şimsel bir yapıya büründüler. Yabancı, kendini yıkık tapı-
nağın nerdeyse tıpatıp döngüsel bir amfi tiyatronun merke-
zinde düşledi: Sıraları, suskun öğrenci bulutları doldurmuş-
tu, en uzaktakilerin yüzleri, yüzyıllarca yıl ötede, yıldızlar
kadar yüksekteydi ama yüz çizgileri çok belirgindi. Adam
öğrencilerine, anatomi, kozmografi ve büyü dersleri veri-
yordu. Dikkat kesilmiş yüzler, akıllıca yanıtlar bulmaya ça-
lışıyordu sanki içlerinden birini boş bir suret durumundan
kurtarıp gerçek dünyaya geçirecek bu sınavın önemini kav-
ramışlardı. Adam, uykusunda da uyanıkken de hayaletleri-
nin yanıtları üstüne düşünüyordu, sahtekârlara göz açtırmı-
yordu, kafa karıştırıcı sorularda bir zekâ yükselişi seziyordu.
Evrene katılmayı hak eden bir canın peşindeydi.

Dokuz on gece sonra, buruk bir duyguyla, öğretisini ses çıkarmadan benimseyen öğrencilerden hiçbir şey bekleyemeyeceğini, buna karşılık kendisine ara sıra da olsa karşı çıkmayı göze alanlardan bir şeyler bekleyebileceğini anladı. Birinci kümedekiler, sevgiyi ve yakınlığı hak etseler de birey katına yükselemezlerdi asla; ikinci kümedekilerse, az da olsa daha önemli bir varoluş öncesi dönemindeydiler. Bir ikindi (artık ikindiler de uykuya adanmıştı, yalnızca tan ağarırken birkaç saat uyanıktı) o kalabalık sınıfı başından savdı, yalnızca bir tek öğrenciyi alıyordu. Kendisine ara sıra karşı çıkan, suskun, soluk benizli bu oğlanın sert çizgileri, düşçüsününkileri andırıyordu. Arkadaşlarının sınıftan kabaca atılmalarına uzun boylu üzülmeydi; birkaç özel dersten sonra gösterdiği gelişmeyle öğretmenini yeterince şaşırttı. Derken felaket çattı. Bir gün adam, uğursuz bir çölden uğrarcasına uyandı uykusundan, o şaşkınlık içinde tan ağartısıyla bağdaştırdığı silik ikindi ışığına baktı, düş görmemiş olduğunu kavradı. O gece ve ertesi gün uykusuzluğun katlanılmaz duruluğu çöktü üstüne. Güç harcamak için ormanı keşfe kalktı; köknarların arasında, silik soluk, bölük pörçük, işe yaramaz görüntülerle yer yer yarılmış bazı uyku anlarını zar zor yakalayabildi. Öğrenci kitlesini bir araya getirmeye çabaladı ama daha dersi vermesine kalmadan kitle silinip dağıldı. Neredeyse kesintisiz bu uykusuzluk nöbetinde, ihtiyar gözleri öfke yaşlarıyla yandı.

O anda, düşleri oluşturan tutarsız, sersemletici maddeyi işlemenin bir insanın üstlenebileceği en güç iş olduğunu anladı; daha üst ve daha alt düzeydeki kastların tümünün sırlarına erse bile, kumdan bir ip örmekten ya da rüzgârın olmayan yüzünü mühre kazımdan daha zorluydu. Kendisini baştan tutsak eden bu müthiş sanrıyı unutacağına ant içti. Kararını uygulamadan önce, çılgınlığının tükettiği direncini kazanmaya bir aylık süre ayırdı. Düş görme tasarılarını

bir kenara atar atmaz her gün oldukça yeterli bir uyku düzeni tutturdu. O dönemde birkaç düş gördüyse de umursamadı. İşinin başına geçmeden önce dolunayı bekledi. Sonra bir ikindiüstü, ırmağın sularında arındı, dünya tanrılarına tapındı, ulu bir adın gerekli hecelerini anıp uykuya daldı. Hemen bir düş gördü; yüreği gümbür gümbür atıyordu.

Düşündeki, sıkılmış bir yumruk iriliğinde ılık, gizli bir yürekti, daha yüzü ve cinsiyeti belirmemiş bir insan bedeninin bulanıklığında, lal rengindeydi; on dört gece boyunca üstüne titreyerek düşledi onu. Her gece daha bir durulaşıyordu. Ona el sürmedi, yalnızca tanıklık etmek, gözlemek ve ara sıra bir bakışla onu düzeltmek izni verdi kendine. Onu bütün açılardan, uzaklıklardan inceledi. On dördüncü gece, işaret parmağıyla önce akciğerin kırmızı damarına dokundu sonra da yüreğin bütün iç ve dış yüzeyini elledi. Yoklamasından hoşnutluk duydu. Bir geceliğine uyumama kararı aldı; sonra yine yüreğe döndü, bir gezegeni anarak başka bir temel organı canlandırmayı üstlendi. Bir yıl içinde iskelete, gözkapaklarına gelmişti. En büyük sorunu, sayısız kıllarla tüyler çıkarıyordu galiba. Sapasağlam ama doğrulamayan, konuşamayan, gözlerini açamayan bir genç düşlüyordu. Gecelerce onu uyur durumda canlandırdı.

Gnostik kozmogonilerde demiurgoslar, ayağa kalkamayan, kırmızı bir Adem tasarlarlar. Sihirbazın gecelerinde dış kalıbına dökülen bu Adem, çamurdan yaratılmış Adem kadar acemi, kaba saba ve ilkseldi. Adam, bir ikindiüstü yapıtını nerdeyse bütünyle yok edecekken vazgeçti (Keşke yok etseydi). Dünya tanrılarına bütün yakarları sonuç vermeyince, kaplan ya da tay yontusunun ayaklarına kapanıp onun ne idüğü belirsiz bağışını diledi. O gün, alacakaranlıkta düşünde yontuyu gördü. Canlıydı, zalim bir kaplan ya da bir tay bozuntusu değildi, hem bu ateşli yaratıkların ikisi hem de bir boğa, bir gül ve bir fırtınaydı. Bu çok boyut-

lu tanrı, ona dünyada “Ateş” diye anıldığını, bu döngüsel tapınakta (ve benzerlerinde) insanların bir zamanlar kendisine adaklar sunup tapındıklarını, düşlenen hayalete tılsımıyla can vereceğini, yalnızca “Ateş” ve düşleyeni dışında bütün canlıların onu kanlı canlı bir insan sayacaklarını söyledi. Ateş genci bütün ayinlerden geçtikten sonra piramitleri hâlâ ırmağın aşağısında duran öbür yıkık tapınağa göndermesini buyurdu, terk edilmiş koca yapıda onu selamlayan coşkulu bir ses yükselecekti böylelikle. Düşleyenin düşünde, düşlenen uyandı.

Sihirbaz, kendisine verilen buyrukları yerine getirdi. Zamanının bir bölümünü (sonradan anlaşıldığı kadarıyla iki yılını) onu evrenin gizemleri ve Ateş mezhebi konularında eğitmeye adadı. Ondan ayrılmak düşüncesi için için acı veriyordu. Yetersiz eğitim özüne sığınarak düş görmeye ayırdığı saat sayısını her gün biraz artırdı. Azıcık çarpık sağ omuzu da yeniden oturttu. Ara sıra bütün bunların çoktan olup bittiği izlenimi, canını sıkıyordu... Yine de günleri genelde mutlu geçiyordu; gözlerini yumduğunda, *Şimdi oğlumla birlikte olacağım*, diye düşünüyordu. Binde bir de; *Benim var ettiğim bu oğul, yolumu gözlüyor; yanına gitmezsem varlığını sürdüremez.*

Yavaş yavaş gerçekliğe alıştıırıyordu onu. Bir keresinde, ta uzaktaki bir tepeye bir bayrak dikmesini buyurdu. Ertesi gün bayrak tepede dalgalanıyordu. Her keresinde daha güçleşen benzer deneylere girişti. Biraz burularak, oğlunun doğmaya hazır olduğunu hatta belki de can attığını anladı. O gece onu ilk olarak öptü ve balta girmemiş ormanın, bataklıkların kilometrelerce ötesindeki, kalıntıları bozarmaya yüz tutmuş tapınağa, ırmağın ta aşağılarına yolladı.

Bu işe kalkışmadan önce (oğlu aslında bir hayalet olduğunu asla anlayamasın, kendini herkes gibi herhangi bir insan sansın diye) çiraklık yıllarına ilişkin bütün anıları sildi onun belleğinden.

Tattığı zafer ve dinginlik duygusu, can sıkıntısıyla karar-maya başladı. Gün batımlarında ve doğumlarındaki alacakaranlıkta taş yontunun ayaklarına yüz sürüyor, gerçekdışı oğlunun da belki ırmağın aşağısındaki öbür döngüsel tapınakta benzer ayinler yaptığını kuruyordu; geceleri düş görmüyordu artık ya da herhangi biri gibi görüyordu. Evrenin seslerine ve şekillerine ilişkin algıları körelmiş gibiydi. Uzaklardaki oğlu belki kendisinin diriminden sızanlarla besleniyordu. Yaşamının amacına erişmişti işte; bir haz doruğunda yüzüyordu. Bir süre sonra (bazı tarih düşenlerin yıllarla, bazıların on yıllarla hesapladıkları bir zaman dilimi) bir gece yarısı, iki kayıkçı onu uyandırdılar; gerçi yüzlerini seçemedi ama onlar, kuzeydeki bir tapınakta, tabanları yanmadan ateş üstünde yürüyebilen şerbetli bir adamdan söz ettiler. Sihirbaz hemen tanrının sözlerini anımsadı. Dünyayı dolduran bütün canlılar arasında oğlunun hayalet olduğunu yalnızca Ateş'in bildiğini anımsadı. Önce içine su serpen bu anımsama, sonraları işkenceye dönüştü. Ya oğlu bu garip ayrıcalığı üstüne kafa yorup bir biçimde yalnızca bir sûret olduğunu keşfederse. Düpedüz bir insan değil bir başka adamın düşlelerinin yansıması olmak – ne katlanılmaz bir eziklik ne çılgınlık! Yalnızca bir mutluluk kargaşası sırasında peydahladığı (ya da doğumlarına izin verdiği) çocuklarıyla her baba ilgilenir, o yüzden de sihirbazın her organını, yüzünün her çizgisini binbir gizli gece boyunca ince ince tasarladığı oğlunun geleceğinden kaygılanması doğaldı.

Korkuları çabuk geçti de geride bazı belirtgeler bırakarak. Önce (uzun bir kuraklık döneminden sonra) kuş kadar hafif bir bulut gözüktü ötedeki bir tepede; sonra güneye doğru gök, leopar damağı pembeliğine büründü; daha sonra gecelerin madenini paslatan duman bulutları sökün etti, daha sonra da yırtıcı hayvanlar korkuyla kaçıştılar. Çünkü yüzyıllar öncenin bir olayı yineleniyordu. Ateş tanrısının tapınağı

yangında kül oldu. Kuş uçmaz bir tan sökümünde sihirbaz, iç içe geçen alazların duvarları yaladığını gördü. Bir an, suya sığınmayı düşündü ama sonra ölümün, ihtiyarlığını taçlandırmak, zorlu çabalarına son vermek üzere geldiğini anladı. Alev dilimlerine doğru yürüdü. Alevler etini dağlamadı, ısı ve ateş saçmaksızın okşarcasına sarmaladı onu. Büyük bir dinginlikle, eziklikle, dehşetle, kendisinin de bir hayal, bir başkasının düşü olduğunu anladı.

ÇEVİREN Tomris Uyar

BABİL PIYANGOSU

Babil'deki bütün erkekler gibi ben de genel valilik yaptım, hepsi gibi kölelik de; tartışılmaz gücü, aşağılanmayı, hapis-haneyi tanıdım. Bakın: Sağ elimin işaret parmağı kopuk. Bakın: Pelerininin yırtığından, karnımdaki kızıl damgayı seçebilirsiniz. O, ikinci simge Beta'dır. Bu harf, dolunaylı gecelerde Gammalılar üstünde egemenlik kurmamı sağlar; öte yandan aysız gecelerde Gammalıların egemenliğine giren Alfa işaretlilerin buyruğuna sokar beni. Tan ağartısında, bir mahzende, kara bir kayaya karşı kutsal boğaların şahdamarlarını kestim. Bir ay yılı boyunca görünmezliğe hüküm giydim; çılgılık attım, duyan çıkmadı, ekmek çaldım, kafamı kesmediler. Yunanlıların bilmediği bir şeyi öğrendim: belirsizliği. Tunç bir hücrede celladın sessiz ilmiğiyle karşılaştığımda umut beni bırakmadı; haz denizinde yüzerken ürkünün bırakmadığı gibi. Pontuslu Heraklitos, Pitagoras'ın bir zaman Pyrrho, ondan önce Euphorbus, ondan önce de bir başka ölümlü olduğunu anımsayışını takdirle anlatır. Bu tür değişimleri anmak için ölüme, hatta sahtekârlığa başvuruma gerek yok.

Neredeyse baş döndürücü denebilecek bu çeşitliliği, öbür cumhuriyetlerin adını bile duymadıkları, ya da oralarda eksik veya gizli işleyen bir kuruma borçluyum: Piyangoya. Tarihini uzun boylu incelemedim; tek bildiğim, bilgelerin ağız-birliğine varamadıkları. Ölümçül tasarılarındansa, ancak astroloji okumamış birinin aya ilişkin sezgileri kadar haberliyim. Ben piyangonun, gerçekliğin önemli bir parçasını oluşturduğu baş döndürücü bir ülkenin yurttaşıyım; olup bitenler, şu ana kadar gizi çözülmez tanrıların işleri ya da kendi yüreğimin atışları kadar önemsizdi gözümde. Ama şimdi Babil'den ve onun gözde geleneklerinden uzakta, epey şaşkın, piyangoyu ve insanların alacakaranlıkta mırıldandıkları dinsiz saptamaları düşünüyorum.

Babam, çok eskiden— yüzyıllar önce mi, yıllar önce mi?—Babil piyangosunun, ayaktakımının tuttuğu bir oyun olduğunu söylerdi. Berberler, bakır para karşılığında dikdörtgen kemikler ya da renkli parşömen parçacıkları dağıtırlarmış (ne kadar doğru, bilemem). Çekilişler öğleüstü yapılırmış. Kazananlar, artık şansın yardımı olmaksızın gümüş sikkelere kavuşurlarmış. Basit bir uygulama, gördüğünüz gibi.

Bu piyangolar, tabii ki başarısızlıkla sonuçlandı. Hiçbir ahlaki değerleri yoktu. İnsanların yeteneklerine değil yalnızca umutlarına sesleniyorlardı. Halkın kayıtsızlığı karşısında, bu edepsiz piyangoları düzenleyen tüccar takımı zarar etmeye başladı. Biri, ufak bir reform önerdi: Talihli numaraların arasına birkaç talihsiz rakam katmak. Bu reform aracılığıyla, rakamlı dikdörtgenleri alanların şansı ikiye katlanıyordu; ya azımsanmayacak bir para kazanacak ya azımsanmayacak bir ceza ödeyeceklerdi. Bu küçük risk payı —çünkü her otuz talihli numaraya karşılık bir tanecik talihsiz vardı— bekleneceği gibi halkın ilgisini uyandırdı. Babilliler kendilerini oyuna kaptırdılar. Katılmayanlar ödle, kötü niyetli damgasını yedi. Zamanla bu aşağılama yeni bir boyut kazandı. Oyna-

mayanlar kadar kaybedenler de hor görülüyordu. Şirket (o dönemde böyle anılmaya başlanmıştı) bütün para cezaları toplanmadan önce ödülleri alamayan şanslıları korumak için harekete geçmek zorunda kaldı. Kaybedenlere dava açtı; yargıç da kaybedenleri ya başlangıçta biçilen para cezasıyla birikmiş borçları ödemeye ya da bir süre hapiste yatmaya mahkûm etti. Kaybedenlerin tümü, Şirket'e zarar vermek için hapsi seçti. İşte Şirket'in tartışılmaz gücü— tanrısal, fizikötesi yetkesi, bu birkaç adamın gözü karalığından serpildi.

Bir süre sonra, çekiliş listelerinde para cezalarının dökümleri yer almamaya, yalnızca talihsiz numaralara düşen hapis cezaları ilan edilmeye başlandı. O dönemde pek dikkat çekmeyen bu kestirmeci anlayış, sonraları bir ölüm kalım sorununa dönüştü. *Piyangoya parayla ilintili olmayan öğelerin ilk sokuluşuydu bu.* Müthiş başarılıydı. Katılımcıların zorlamasıyla Şirket, talihsiz numaraların sayısını arttırmak zorunda kaldı.

Babillilerin mantığa, dahası simetriye düşkünlüklerini kimse yadsıyamaz. Talihli numaraların gümüş liralarla ödüllendirilmesi, talihsizlerinse hapiste geçecek günler ve gecelerle cezalandırılması usa aykırıydı. Kimi ahlakçılar, paranın mutluluğu güvenceye almayacağını, daha dolaysız açılan şans kapıları olabileceğini tartışılar.

Başka bir endişe yoksul kesimleri kasıp kavuruyordu. Ruhban sınıfının üyeleri, bilet fiyatını arttırıp terörü ve umudu körüklediler; yoksullar, anlaşılabilir ve kaçınılmaz bir kıskançlıkla bu görkemli coşkudan yoksun bırakıldıklarını kavradılar. Yoksul zengin herkesin piyangoya eşit koşullarda katılımı doğrultusundaki haklı kaygı, yılların belleklerden silemediği bir öfke patlamasına yol açtı. Bazı dediğim dedik kişiler, yeni bir düzenin, kaçınılmaz bir tarihsel dönemin çatıştığını anlamadılar (ya da anlamazdan geldiler)... Bir köle, kızıl bir bilet çaldı ve çekilişte biletine dilinin ya-

kılması çıktı. Ceza yasasına, tüm bilet çalanların dilinin yakılmasını öngören bir madde eklendi. Bazı dik kafalılar, adamın işlediği suç karşılığında kızgın bir demirle dağlanması uygun gördüler; daha yüce gönüllüler, yazgıdan kaçınılamayacağına göre, piyangoğun cezasını bir cellatın infaz etmesinden yanaydılar.

Huzursuzluklar baş gösterdi, yazık ki az kan dökülmedi. Yine de Babilliler, zenginlerin diretmesine karşın kendi isteklerini dayattılar sonunda. Halk, bütün ereklerine fazlasıyla kavuştu. Öncelikle, Şirket'i halkın tartışılmaz gücüne boyun eğmeye zorladı. (Yeni uygulamaların kapsamı ve karmaşıklığı düşünülürse bu birleşme zaten şarttı). İkincisi, piyangoyu gizli, bedava ve herkese açık kıldı. Biletlerin parayla satılması yasaklandı. Baal'in gizemlerine bir kere alışan her özgür yurttaş, tanrıların labirentlerinde her yetmiş gecede bir çekilen ve bir sonraki çekilişe dek yazgısını belirleyen piyangoya doğal yurttaşlık hakkıyla katılmış sayılıyordu. Sonuçları kestirmek olanaksızdı. Talihli bir çekiliş, katılanı bilge sihirbazlar kurulu üyeliğine de yükseltebiliyor, (herkesçe ya da yalnızca kendisince) bilinen bir düşmanın hapsiyle sonuçlanabiliyor, hatta dingin bir odanın loşluğunda, huzurunu kaçırmaya başlayan, ya da bir daha görmeyi ummadığı bir kadınla yüzyüze gelmesini sağlayabiliyordu. Talihsiz bir çekiliş, bir sakatlanma, farklı bir alçalma, bir ölüm anlamı taşıyabilirdi. Bazen bir tek olay – diyelim C.'nin meyhanede öldürülmesi, B.'nin her nedense göklere çıkarılması, otuz kırk çekilişin ödülü olabilirdi. Bu arada Şirket üyelerinin hem güç hem kurnazlık açısından tartışılmaz oldukları (hâlâ öyleler) asla akıldan çıkmamalı. Mutluluğun şans ürünü olduğunu bilmek çoğu kez değerine gölge düşürebiliyordu; bu pürüzden kurtulmak adına Şirket'in temsilcileri telkin ve büyüye başvurdular. Yolları, yöntemleri gizli kapaklıydı. Kişilerin özel umutlarını, kişisel korkularını araştı-

rırken münecimlerle casuslardan yararlandılar. Bazı taş aslanlar Qaphka adında kutsal bir ayak yolu, toz bürümüş bir su kemerinde bazı çatlaklar: Genel inanca göre, *Şirket'e giden yoldaki* bu yerlere kötü ya da iyi niyetli insanlar mahrem bilgilerini gizlerlerdi. Bu bilgiler, keyfe göre düzenlenmiş alfabetik bir arşive kaldırılırdı.

İnanması güç ama adam kayırmacılık, yolsuzluk söylemleri de mevcuttu. Şirket, her zamanki sakınganlığıyla yanıtları doğrudan vermedi. Şimdilerde kutsal metinlerden sayılan— bir kamuflej fabrikasının döküntüleri arasında bulunan— bir metin karalamakla yetindi. Bu edebiyat öğretisi, piyango'nun dünyanın düzenine katıştırılmış bir şans ögesi olduğunu, yanlışlıkları kabullenmenin, şansa karşı çıkmak değil onu desteklemek olduğunu öne sürüyordu. Ayrıca o aslanlarla söz konusu kutsal ayak yolunun, Şirket onları sahiplense de (gerektiğinde onlara başvurma hakkı saklı tutulmuştu) yetki belgesiz çalıştıklarına dikkat çekiyordu.

Bu açıklama halkın tedirginliğini yatıştırdı. Ama yazarın öngöremediği bazı yeniliklere de yol açtı. Şirket'in işletme anlayışını ve uygulamalarını derinden değiştirdi. (Bildiklerimi anlatacağım süre gittikçe azalıyor; geminin birazdan kalkacağı uyarısını aldık, yine de elimden geldiğince konuyu açıklamaya çalışacağım.)

Her ne kadar usa yakın görünmese de o güne kadar hiç kimse oyunlar üstüne genel bir kuram geliştirmeye kalkışmamıştı. Babilli, çıkarının peşinde koşmaz. Yazgının kararlarına saygı gösterir, yaşamını onlara bırakır, umutlarını ve ürküntüsünü onlara bağlar ama ne onların labirentsi yasaları ne de özlerini açıklayacak dönümlü küreler üstüne kafa yorar. Yine de, demin sözünü ettiğim gayri resmi bildiri, tanrısal adaletle matematik karışımı tartışmaların esin kaynağı oldu. Bu tartışmaların birinde şu görüş savunuldu: Eğer piyango şansın yoğunlaşması ise, kaosun kozmosa bir süreli-

ğine sızması ise, şansın, yalnızca çekilişte değil, piyango'nun bütün evrelerinde etkin olması daha yugun değil midir? Bir kimsenin ölümünü belirleyen şansın, bu ölümün koşullarını –gizlilik, açıklık, belli bir saatin ya da çağın seçimi– şansa bırakmaması saçma değil mi? Haklılığı su götürmez bu kuşkular, önemli bir reform başlattı; ortaya çıkan yeni sisteme (yüzyıllar sürmüş uygulamalarla gittikçe daha çapraşıklılaştığı için) artık bir avuç uzman dışında kimsenin akli er-mese de ben –simgesel bir biçimde de olsa– bir özet çıkar-maya çalışacağım.

Bir insanın ölüm cezasına çarptırıldığı bir ilk çekiliş dü-şünelim. Cezanın infazı için ikinci bir çekiliş düzenleniyor ve o çekilişte (tutalım ki) dokuz cellat adayı belirleniyor. Bu adaylardan dördü, cellatı saptayacak üçüncü bir çekilişe pekâlâ ön ayak olabilirler; öbür ikisi, talihsizliği talihe çevir-mek (tutalım, define bulmak gibi) başarısını gösterebilir, bir başkası, ölenin lekelenmesiyle yahut işkenceyle cezayı da-ha da yüz kızartıcı ya da daha renkli hale getirerek ölüm ce-zasına katkılarda bulunabilir, geri kalanlar infazı üstlenme-yebilirler...

Simgesel tasarım budur. Oysa gerçekte, *çekilişlerin sayı-sı sonsuzdur*. Bütün çekilişler başka çekilişlere açılır; kesin sonuç yoktur. Cahiller, sonsuz çekilişlerin, sonsuz bir süre gerektirdiğini sanırlar; oysa ünlü “Kaplumbağa ile Tavşan” meseline olduğu gibi zamanın sonsuza dek bölünebilir ol-ması yeterlidir. Bu sonsuzluk Şans'ın rakamlarıyla ve Platon-cuların beğenisini kazanan Piyango'nun Göksel İlk örneği-y-le kusursuz bir uyum gösterir...

Adetlerimizin çarpıtılmış bir yankısı, Tiber kıyılarında da duyulmuş; *Antoninus Heliogabalus'un Yaşamı* adlı yapıtında Aelius Lampridius, bu imparatorun, konuklarının yazgılarını deniz kabuklarına yazdığını anlatıyor; bir konuğun payı-na on okka altın düşerken öbürüne on sinek, on fare, on ayı

düşüyormuş. Heliogabalus'un Anadolu'da, bir kavim tanrısının rahipleri arasında yetiştiğini anımsamak yerinde olur.

Kişisellikten uzak, amacı belirsiz çekilişler de yapılır: Bunlardan biri, Taprobana'nın gök yakutlarından birinin Fırat'ın sularına atılmasını; bir başkası, bir kuşun bir kulenin çatısından salıverilmesini; bir başkası da, bir kumsaldaki sayısız kum taneciğinden birinin eksiltilmesini (ya da oraya bir kum tanesinin eklenmesini) buyurur. Kimi zaman felaketle sonuçlanır bu yaptırımlar.

Şirketin kayırcılığı sayesinde biçimlenen geleneklerimiz şansla yoğrulmuştur. Bir düzine Şam şarabı ismarlayan biri, amforalardan birinden bir muska ya da engerek çıkarsa şaşmamalı. Bir anlaşılmayı kaleme alan yazıcı yanlış bir iki veri ekler mutlaka. Tezelden bu açıklamaları yapan ben bile bir parça sahte görkem ve gaddarlık imgesi katıştırdım. Belki gizemli bir tekdüzelik de...

Yeryüzünün en yetkin tarihçileri olan bilginlerimiz tarihçilerimiz, şansı düzeltmenin yöntemini buldular. Bu yöntemin uygulamada –genelde– güvenilir olduğu biliniyor, tabii doğal olarak araya biraz hile karıştırmışlardır. Dahası, Şirket'in tarihi baştan aşağı kurmacaya bulaşmıştır...

Bir tapınakta gün ışığına çıkartılan çok eski bir belge, çünkü piyangoonun cilvesi de olabilir, yüzyıl öncekinin de. Her basımında azıcık değişikliğe uğramayan kitap yoktur. Yazıcılar bazı yerleri atlamaya, düzeltmeye, değiştirmeye gizlice ant içmişlerdir. Dolaylı yalan da yaygındır.

Şirket, alçakgönüllü bir tanrı gibi, gösterişten uzak durur. Temsilcileri, tabii ki gizlidir. Sürekli (belki de aralıksız) yayınladığı genelgeler bildirgeler, sahtekârların bol bol yayınladıklarından farklı değildir. Ayrıca, kim basit bir sahtekâr olmakla övünebilir ki? Saçma sapan bir ferman vermeye kalkışan ayyaş, birden uyanıp yanında yatan kadını boğan düşçü, ikisi de Şirket'in gizli bir kararını uyguluyor ola-

mazlar mı? Tanrı'ya özgü bir suskunlukla işleyen bu düzen, binbir tasarımın boy atmasını sağlıyor. Bu tasarımlardan biri hiç utanmaksızın, Şirket'in yüzlerce yıl önce yok olduğunu ve yaşamlarımızdaki kutsal düzensizliğin bir kalıttan, gelenekten başka bir şey olmadığını sokuşturmaya çalışıyor; bir başkası ise küfrederek gibi, Şirket'in sonsuza, son tanrının kozmosu yok edeceği son geceye kadar başımızda kalacağını ileri sürüyor. Bir başka görüşe göre Şirket'in gücü mutlak ama etkisini yalnızca bir kuşun ötüşü, pasın ve tozun tonları, gün ağarırken görülen yarı düşler gibi ayrıntılarda gösteriyor. Maskeli kafirlerin fısıldayarak söylediklerine göreyse, *Şirket hiç var olmamış ve asla var olmayacakmış*. İğrençlikte ötekilerden geri kalmayan bir başka tez bu karanlık Şirket'in varlığını kabul ya da ret etmenin boşunılığı, Babil'in ebedi bir şans oyunundan başka bir şey olmadığı yolunda us yürütüyor.

ÇEVİREN Tomris Uyar

HERBERT QUAIN'IN YAPITLARININ İNCELENMESİ

Herbert Quain geçenlerde Roscommon'da öldü. *Times Edebiyat Eki*'nin ona anca yarım sütun tutan bir ölü anma sofuluğuyla yaklaşmasına şaşırmadım, üstelik de tek bir övücü sıfat yok ki önüne bir zarf getirilerek düzeltilmemiş (ya da ciddi biçimde görecelendirilmemiş) olsun. *The Spectator* ise, ilgili sayısında, muhakkak ki daha az ketum ve hatta belki daha nazik fakat Quain'in ilk kitabı *Labirentin Tanrısı*'ni Bayan Agatha Christie'nin bir kitabıyla, ötekileri ise Gertrude Stein'in kitaplarıyla karşılaştırıyor; kimsenin kaçınılmaz saymayacağı ve ebediyete göçeni de hoşnut etmeyecek yakıştırmalar bunlar. Quain, zaten, kendini hiçbir zaman bir dâhi olarak görmemişti; matbaa makinelerini yeterince aşındırmış bir adamın hep aynı Mösyö Teste ya da Doktor Sam Johnson rolüne soyunduğu o Aristotelesçi edebi söyleşi gecelerinde bile... O, kitaplarının deneysel niteliği konusunda oldukça gerçekçiydi; getirdikleri yenilikler ve belki, sahip oldukları belli, dürüstçe bir söz tutumluluğu dolayısıyla onları hayranlık uyandırıcı buluyordu ama tutku içerdiklerini düşünmüyordu. 6 Mart 1939'da "Cowley'nin *Kasideler*'i gi-

biyim,” diye yazmıştı bana Longford’dan. “Sanatın malı değilim, yalnızca sanat tarihinin malıyım.” (Ona göre, tarihten daha aşağı bir disiplin yoktu.)

Herbert Quain’in mütevazılığını gösteren cümlelerinden birini aktardım; tabii, bu mütevazılık onun düşüncesi ni sınırlamıyor. Flaubert ve Henry James bizi sanat eserlerine ender rastlandığını, onların çok zorlukla meydana getirildiklerini düşünmeye alıştırdılar. 16. yüzyıl (sadece Cervantes’in *Viaje del Parnaso*’unu ya da Shakespeare’in eserlerini hatırlamamız yeter) bu avuntu kabul etmez görüşe katılmaz. Herbert Quain de katılmazdı. O, iyi edebiyatın yerince sıradan olduğunu, sokaklarda duyduğumuz hemen her sohbetin iyi edebiyat sırasına girebileceğini düşünürdü. Ayrıca estetik edimin belli bir şaşma unsuru olmaksızın yerine getirilemeyeceğini, kitaplara alışkanlığımız yüzünden şaşırtılmanın güç olduğunu söylerdi. Gülümseyerek, fakat olanca ciddiyetiyle, geçmişin kitaplarının “uşakça ve inatla korunması”na esef ederdi. Bu biraz belirsiz düşüncelerin haklılığı tartışılabilir. Tek bildiğim, onun kitaplarının insanı şaşırtmaya can atan kitaplar olduğu.

İlk yayımladığı kitabı, tanıdığım bir hanıma vermiş olduğum ve artık geri alamayacağım için büyük pişmanlık duyuyorum. Bunun bir dedektif öyküsü olduğunu söylemiştim. *Labirentin Tanrısı*’nın, yayımcısı tarafından 1933 Kasımı’nın son günlerinde piyasaya verildiğini de ekleyebilirim. Aynı yılın aralık ayının ilk günlerinde, Londra ve New York *Siyamlı İkizlerin Esrarı*’nın* zarif ve çetin dolambaçlarının büyüüne kapılmış durumdaydı. Arkadaşımızın romanının uğradığı başarısızlığı bu yıkıcı rastlantıyla açıklamayı yeğliyorum. Ancak buna (tümüyle içten davranmak istiyorum)

(*) *Siyamlı İkizler’in Esrarı*: Ellery Queen’in 1935’te yayımlanan romanı. Edebiyat eleştirmeni burada, Queen’in popüler romanının Quain’in romanını gölgelemesinden yakınıyor – e n.

romanın kuruluşundaki yetersizliği ve belli deniz betimlemelerindeki kendini beğenmiş ve soğuk debdebeyi de eklemek isterim. Aradan yedi yıl geçti, olay örgüsünü ayrıntılarıyla hatırlayamıyorum. Ama olup bitenleri özetleyebilirim, unutkanlığımın şu anda onları yoksullaştırdığı (ya da durullaştırdığı) biçimiyle. İlk sayfalarda içinden çıkılmaz çetrefillikte bir suikast söz konusudur, ortalara doğru ağır ağır gelişen bir tartışma yer alır, sonunda bir çözüm belirir. Sır bir kere çözülüp bittiğinde, aşağıdaki cümleyi içeren uzun ve geriye yönelik bir paragraf yer alır: “Herkes iki satranç oyuncusunun karşılaşmasının rastlantı olduğunu sanmıştı.” Bu cümle çözümün hatalı olduğunu anlamamızı sağlar. İçi rahat etmeyen okuyucu ilgili bölümleri okur ve *başka* bir çözümü, doğru çözümü keşfeder. Bu benzersiz kitabın okuru böylece hafiyeden daha hafiye olmak zorundadır.

April March adını verdiği, “geriye doğru giden, durmadan çatallanan roman” ise daha da aykırı bir nitelik gösterir, bunun üçüncü (ve tek) bölümü 1936 tarihli. Bu romanı değerlendiren hiç kimse onun bir oyun olduğunu keşfedemezlik edemeyecektir; yazarın amacının da bundan başka bir şey olmadığını hatırlamakta yarar var.

“Benim bu romandaki iddiam” –dediğini duymuştum onun– “ana hatlarıyla her türlü oyun: simetri, gelişigüzel kurallar, can sıkıntısı.” Kitabın adı bile zayıf bir sözcük oyunudur; *April March* adı *Nisan Marşı* demek değildir, düpedüz *Mart Nisan*’ın tersidir. Burada Dunne’un öğretilerinin söz konusu olduğunu düşünenler çıkmıştır; Quain ise, ön-sözünde ölümün doğumdan, kabuğun yarıdan, yaranın darbeden önce geldiği Bradley’nin tersine dünyasını çağrıştırmayı seçer. (*Görüntü ve Gerçeklik*, 1897, s. 215.)¹

1 Nerde kaldı Herbert Quain’in derin bilgisi; nedir ki 1897 tarihli bir kitabın 215. sayfa! Platon’un *Politika*’sındaki konuşmacılardan biri benzer bir geri-dönüşlülüğü çoktan tarif etmişti; evrenin tersine doğru dönüşünün etkisi altına giren Yeryüzünün Oğulları ya da Otokthonlar, yaşlılıktan olgunluğa, olgunluktan

April March'ın önerdiği dünyalar geriye dönüşlü değildir; sadece öyküleme biçimleri böyledir; yukarıda da belirttiğim gibi, geriye dönüşlü ve çatal çatal. Yapıt, on üç bölümden oluşur. İlk bölümde bir tren istasyonu platformunun üzerindeki kimi yabancıların anlamı belirsiz diyalogları aktarılır. İkincisi bu olayın arifesi gün olanları aktarır. Üçüncü, yine geriye dönüşlüdür, aynı arifenin *olası* bir çeşitlemesini konu edinir; dördüncüsü, keza. Bu üç “arifeden” her biri (her biri, bir öncekini tamamen dışlar) kendi içinde, her biri birbirinden çok farklı üç arifeye bölünmüştür. Eserin bütünü, böylelikle, dokuz romandan oluşur; her roman üç uzun bölüm içerir. (İlk bölüm tabii ki hepsi için ortaktır.) Bu romanlardan birisi semboliktir; bir başkası doğa üstüdür; bir başkası bir polisiyedir; bir tanesi psikolojiktir; bir diğeri komünisttir; yine bir diğeri anti-komünist; bu böyle sürer gider. Belki de yapıyı kavramak için şöyle bir şema işe yarayabilir:

$$z \left\{ \begin{array}{l} y_1 \left\{ \begin{array}{l} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{array} \right. \\ y_2 \left\{ \begin{array}{l} x_4 \\ x_5 \\ x_6 \end{array} \right. \\ y_3 \left\{ \begin{array}{l} x_7 \\ x_8 \\ x_9 \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Bu yapıya ilişkin olarak Schopenhauer'in Kant'ın on iki kategorisi hakkında söylediklerini tekrarlamak yerinde olur:

çocukluğa, çocukluktan yitişe ve hiçliğe geri dönerler. Theopompus da *Phillipicus*'unda kökleri kendilerini yiyenlerde olan kuzey yarımküreye ait bazı meyvelerden bahseder; aynı geriye dönüşlü süreç... Zaman'ın içine doğru kıvrılışını hayal etmek belki daha bile ilginçtir, geleceği hatırladığımız fakat geçmiş hakkında hiçbir şey bilmediğimiz ya da ancak belli belirsiz bir şeyler sezinlediğimiz bir durum. Bkz. bilicilere özgü görünümün yakını görememekle karşılaştırıldığı Dante'nin *Cehennem*'inin Onuncu Kantosu, 97-102. dizeler.

“Her şeyi bir simetri oburluğuna feda etmiştir.” Tahmin edileceği gibi, dokuz hikâyeden kimileri Quain’e yakışmayacak şeylerdir. En iyi hikâye ilk planladığı, yani x4 değildir; daha çok fantastik bir karakteri olan x9’dur. Diğer bazı hikâyeler çok zekice olmayan, ağırkanlı espriler ya da gereksiz kılı kırk yarmalarla bozulmuştur. Bölümleri kronolojik sırayla (mesela x3, y1, z) okuyanlar, bu garip kitabın kendine özgü tadına varamayacaklardır. İki anlatının (x7, x8) kendi başlarına bir değeri yoktur; sadece ötekilerle ilişki içine sokulunca değer kazanırlar...

April March yayınlanır yayınlanmaz, Quain’in bu üçlü düzenden pişmanlık duyduğunu ve kendisine öykünecek herhangi birinin ikili düzeni:

$$z \left\{ \begin{array}{l} y_1 \left\{ \begin{array}{l} x_1 \\ x_2 \end{array} \right. \\ y_2 \left\{ \begin{array}{l} x_3 \\ x_4 \end{array} \right. \end{array} \right.$$

seçeceği kehanetinde bulunduğunu, demiurgoslar ile tanrıların ise sonsuz bir tasımı; sonsuz çatallanan sonsuz sayıda öyküyü seçtiklerini bilmem burada anmalı mı.

İki perdelik kahramanlık güldürüsü *Gizli Ayna* ise bunlardan çok farklı olmakla birlikte gene geriye dönüşlüdür. Yukarıda anılan yapıtlarda, biçimsel çapraşıklık yazarın hayalgücüne ket vurmuştu: Bu romanda, hayal gücü daha özgürdür. İlk perde (en kapsamlı olanı) C.I.E. General Thrale’nin Melton Mowbray yakınlarındaki kır evinde geçer. Olay örgüsünün görünmez merkezi Miss Ulrica Thale’dir, generalin en büyük kızı. Miss Thale, kimi diyaloglar yoluyla, bize kibirli bir süvari hanım olarak tasvir edilir. Okura onun edebiyattan hazzetmediği hissettirilir. Gazeteler Rutland Dükü’yle nişan-

landığını yazarlar, aynı gazeteler bu haberi yalanlarlar. Ona tapan Wilfred Quarles adında bir oyun yazarı vardır; kız, onu bir ya da iki kez, öylesine, bir öpücükle onurlandırmıştır. Karakterler sonsuz servetlere ve çok köklü şecerelere sahiptirler. Duygular oldukça soylu fakat çırpıntılıdır; diyaloglar Bulwer-Lytton'un düpedüz çenebazlığıyla Wilde'in ya da Bay Philip Guedella'nın özlü sözleri arasında gidip gelirler. Bül-bül vardır, gece vardır; bir terasın üzerinde gizli bir düello bile vardır. (Neredeyse fark edilmez biçimde garip bir tezat söz konusudur, aynı zamanda kimi nahoş ayrıntılar da.) Birinci perdedeki kişiler ikincide de karşımıza çıkarlar – başka isimlerle. “Oyun yazarı” Wilfred Quarles, Liverpool’lu bir komisyoncudur; gerçek adı John William Quigley’dir. Miss Thrale gerçekten vardır; Quigley onu hiç görmemiştir ama hastalıklı bir biçimde onun *The Tatler* ya da *The Sketch* gibi dergilerde çıkan fotoğraflarını toplar. Quigley birinci perdenin yazarıdır. Ne inandırıcı ne de olası olan “kır evi” Quigley’nin oturduğu İrlandalı-Yahudi pansiyonudur, yazar bunu değişik bir kılığa sokmuş ya da abartmıştır...

Perdelerin dokusu birbirine koştur ilerler fakat ikincide her şey birden korkunçlaşır, her şey ansızın ertelenmiş ya da yarıda kesilmiştir. Gizli Ayna ilk oynandığında, eleştirmenler Freud ve Julien Green adlarını anmışlardı. Birincisi ben- ce kesinlikle yersiz.

Gizli Ayna’nın Freudcu bir güldürü olduğu söylentisi yayıldı; bu olumlu (ama gerçekdışı) yorum oyunun başarılı olmasının başlıca nedeniydi. Ne yazık ki, Quain kırkına gelmişti; başarısızlığa iyice alışmıştı ve hayatında yeni değişikliklere boyun eğmeye hiç niyeti yoktu. İntikamını almaya karar verdi. 1939’un sonuna doğru *Deyişler*’i yayımladı: Belki de yapıtlarının en kendine özgü olanı, hiç kuşkusuz en az övgü toplayanı ve en gizlisi. Quain, okurun çoktan soyu tükenmiş bir tür olduğunu öne sürme alışkanlığındaydı.

“Her Avrupalı, yazardır,” derdi Quain, “potansiyel olarak ya da gerçekten yazar.” Edebiyatın sunduğu hazlar arasında, en büyüğünün hayal gücü olduğunu da söylerdi. Herkesin bu hazzı tadamadığı düşünülürse, çok kişi taklitlerle yetinmek zorundaydı. İşte Quain, *Deyişler*’deki sekiz öyküyü bu sayısız “kusurlu yazar” için yazdı. Her birinde iyi bir olay örgüsü belirir ya da belirecek gibi olur, ama yazar bunları bile bile boşa çıkarır. Bunlardan birinde –en iyilerden değil– üstü örtük *iki* olay örgüsü vardır. Kendini beğenmişlikten başı dönen okur, bunları kendisinin uydurduğunu sanır. Ben, bu öykülerin üçüncüsünden, “Dünün Gülü”nden “Döngüsel Yıkıntılar” adlı hikâyemi türetme kurnazlığını gösterdim.

1941

ÇEVİREN Fatih Özgüven

BABİL KİTAPLIĞI

*İşte bu sanat aracılığıyla 23 harfin çeşit-
lemelerini tasarlayabileceksin...*

Melankoli'nin Anatomisi
Bölüm 2, parça II, mem. IV.

Evren, (kimileri kitaplık diye anıyorlar) birbirinden en-
gin havalandırma boşluklarıyla ayrılmış, alçak parmaklık-
larla çevrili, sayısı belirsiz, belki de sonsuz, altıgen dehliz-
lerden oluşmuştur. Altıgenlerin hangisinden bakılsa uçsuz
bucaksız üst katlarla alt katlar görülebilir. Dehlizlerin dağı-
lış düzeni de değişmezdir. Her yanda beşer uzun raftan top-
lam yirmi raf, biri dışında duvarların tümünü kaplamakta-
dır. Rafların yüksekliği, tavandan zeminedir; sıradan bir kü-
tüphanecinin boyunu pek aşmaz. Açıktaki kenarlardan bi-
ri dar bir geçide, ilk geçidin ve ötekilerin tıpkısı bir başka
dehlize açılır. Geçidin sol ve sağ yanında iki küçücük hü-
cre vardır. Bunların birinde, ayakta uyuklanabilir; ikincisinde
dışkılama gereksinimi karşılanabilir. İkisinin arasında, dö-
ner bir merdiven dipsizliklere iner ve tepelere doğru yükse-
lir. Geçitte, her görünüşün aslına sadık bir suretini çıkaran
bir de ayna bulunur. İnsanlar, genellikle, bu aynadan Kitap-
lık'ın sonsuz olmadığı sonucuna varırlar; sonsuz olsaydı, bu
gözbağcı surete ne gerek vardı? Ben onun ışıltılı yüzeyleri-
nin sonsuzu simgelediğini ve muştuladığını düşlemeyi yeğ-

lerim... Işık, lamba adı verilen bir tür küremsi meyveler aracılığıyla sağlanmaktadır. Her altıgende, bunlardan karşılıklı yerleştirilmiş ikişer tane bulunur. Verdikleri ışık, yetersiz ve kesintisizdir.

Kitaplığın bütün insanları gibi gençliğimde ben de seyahat ettim; bir kitabın ardına düştüm, belki de kataloglar kataloguydu bu. Şimdi gözlerim kendi yazdıklarımı bile güç seçiyor ve doğduğum altıgenden birkaç fersah ötede ölmeye hazırlanıyorum.

Öldüğümde, beni parmaklığın üstünden atacak inançlı eller bulunacaktır nasılsa; mezarım, dipsiz hava boşluğu olacaktır; bedenim, bu sonsuz düşüşün doğurduğu rüzgârda sonu gelmez diplere inecek, çürüyecek ve ayrışacaktır. Zira ben, Kitaplık'ın sonu olmadığını ileri sürüyorum. Idealistler, altıgen odaların mutlak uzamın, en azından bizim uzam sezgimizin vazgeçilmez bir biçimi olduğunu savlıyorlar. Üçgen ya da beşgen bir oda düşünülemez diye us yürütüyorlar. (Gizemciler, doruk coşku anında kendilerine, dairemsi, kocaman bir kitabın durduğu yuvarlak bir odanın görüldüğünü belirtiyorlar. Bu kitabın cilt sırtı da süregenmiş ve duvarların kapalı çemberi boyunca akıyormuş; ama tanıklıkları pek güven vermiyor, sözleri karanlık. Bu dönümlü kitap, Tanrı'dır.) Şimdilik bildik bir yargıyı yinelemekle yetineyim: *Kitaplık, kesin merkezi altıgenlerinin herhangi biri olan, çepe-ri erişilmez bir küredir.*

Altıgenin duvarlarının her birine beş raf düşmektedir; her rafta genel düzenleri birbirinin aynı otuz iki kitap bulunur. Her kitap, dört yüz on sayfadır, her sayfa kırk satırlık, her satır da yaklaşık seksen siyah harfliktir. Ayrıca her kitabın ön kapağında da harfler vardır; bu harfler, sayfalarda yazılanlar hakkında bir fikir vermezler, kitabın içireiğini yansıtmazlar: Bir zamanlar bu tutarsızlığın gizemli sayıldığını biliyorum. Şimdi, bu gizemin çözümünü özetlemeden önce (ki

bu çözümün aydınlığa çıkışı, olanca trajik uzantılarına karşın, belki de tarihin baş olgusudur) birkaç beliti anmak istiyorum.

Birinci belit: *Kitaplığın varlığı ab aeterno'dur*. Getirdiği ilk dolaysız öneriyle dünyanın gelecekteki sonsuzluğunu imleyen bu hakikatten, sağduyu sahibi hiç kimse kuşkulanamaz. İnsan, o kusurlu kütüphaneci, rastlantının ya da kötücül demiurgosların ürünü olabilir. Evren, rafları, giz yüklü ciltleri, yolcuya sunduğu tükenmez merdivenler ve oturgan kütüphaneciye sunduğu helalarla ancak bir tanrının elinden çıkmış olabilir. Tanrısalla insan olanın arasındaki uzaklığı algılayabilmek için benim zavallı elimin bir kitabın kapağına çiziktireceği şu kaba saba ve acemi simgelerle kitabın içindeki organik harfleri, o şaşmaz, zarif, simsiyah, simetrilerine ulaşılmaz harfleri karşılaştırmak yetecektir.

İkinci belit: *Yazım simgelerinin sayısı yirmi beştir* * Bu gözlem aracılığıyla, üç yüzyıl önce, Kitaplık üstüne genel bir kuram geliştirmek, böylelikle o güne kadar hiçbir varsayımın yeterince açıklığa kavuşturamadığı soruna –kitapların hemen tümünün biçim ve düzen dışı bir yapıları oluşuna– doyurucu bir çözüm getirmek olanağı doğmuştur: Bu kitaplardan biri, babamın bin beş yüz doksan dördüncü devrede bir altıgünde bulduğu kitap, ilk satırdan son satıra durmaksızın, sapıkça yinelenen MCV harflerinden oluşuyormuş. Bir başka kitap (bu yörede ona sıkça başvuruluyor) bir harf labirentinden ibaret, yalnız sondan bir önceki sayfada şöyle diyor: *Ey zaman, piramitlerin senin*. Şu kadarını zaten biliyoruz: Dolambaçsız her bilgi karşılığında nice boş laf, laf salatası ve tutarsızlık var ortalıkta. (Oldukça yabanıl bir yöre bilirim, oralı kütüphaneciler, kitaplarda anlam bulma gibi-

(*) Özgün el yazmasında sayı basamakları ve büyük harfler yok. Yazım, virgül ve noktayla sınırlandırılmış. Bu iki işaret, boşluklar ve alfabenin yirmi iki harfi, adı bilinmeyen yazarın yeterli saydığı yirmi beş simgeyi oluşturuyor – e.n.

sinden kör ve anlamsız bir alışkanlığı yadsırlar ve bu çabanın, düşleri sorgulamak ya da el ayasındaki karmaşık çizgilerden anlam çıkarmaktan farksız olduğunu söylerler. Gerçi bu yazıyı icat edenlerin yirmi beş doğal simgeye öykündüklerini kabul ederler ama bu uygulamanın rastlantısal olduğunda, kitapların tek başlarına bir anlam taşımadıklarında da diretirler. Birazdan göreceğimiz gibi bu görüş hepten asılsız değildir.)

Uzun bir süre, gizine erilmez kitapların birtakım eski ya da bilinmeyen dillerde yazıldığına inanılmıştır. En eski insanların, ilk kütüphanecilerin, bugün bizim kullandığımızdan oldukça değişik bir dil kullandıkları doğrudur aslında; doğrudur, birkaç mil sağa kayın, lehçeler başlar, dört-yüz kat tırmanmayagörün, dil anlaşılmazlaşır. Yineliyorum, bunların hepsi doğru, gelgelelim o değişmez MCV'nin dört-yüz on sayfasının hiçbir dilde karşılığı yok, dil ne kadar lehçeye dayalı ya da ilkel olursa olsun.

Kimileri, her harfin bir sonrakini etkileyebildiğine, 71. sayfanın üçüncü satırındaki MCV değerinin, başka bir sayfada, başka bir konumdaki aynı dizge değeriyle tıpkı olamayacağına değindiler, ne var ki bu kaypak varsayım pek tutulmadı. Başkaları bazı şifrelerin söz konusu olabileceğinden söz ettiler; sonunda geçerlilik kazanan da bu varsayım oldu zaten ama artık sözcüğe yüklenen anlam, elbette eskisinden farklı.

Beş yüz yıl önce, üst kat altıgenlerinden birinin başkanı¹ en az ötekiler kadar akıl karıştıran bir kitaba rastlamıştı, yalnız bu kitapta yaklaşık iki sayfa boyunca bağdaşık satırlar yer alıyordu, görünüşe göre okunabilir nitelikteydi bu satırlar. Bulgusunu gezgin bir şifre çözücüyeye gösterdi, on-

1 Önceleri üç altıgene tek kişi bakıyordu. Cana kıymalar ve akciğer sayrılıkları bu oranı altüst etti. Anlatılmaz kertede hüznün verici bir anı: zaman zaman, geceler boyu geçitlerde, cılalı merdivenlerde yol almışımıdır da tek kütüphaneciye rastlamamışımıdır.

dan bu satırların Portekizce olduğunu öğrendi; başkaları, Yidişçe dediler. Yüzyıla kalmadan dil kesinlik kazandı: Klasik Arapça çekimleriyle Guarani'nin bir Litvanya lehçesiymiş söz konusu satırlar. İçeriği de çözüldü: Sınırsız sayıda yinelenen çeşitlemelerle örneklendirilmiş birtakım bileştirici çözümler kavramları. Bu örnekler, üstün zekâlı bir kütüphanecinin, Kitaplık'ın temel yasasını keşfetmesine yol açtı. Bu düşünürün gözlemine göre, kitapların tümü, farklılıklarına karşın, özdeş öğelerden oluşuyordu: boşluklar, nokta, virgül ve alfabenin yirmi iki harfi. Kütüphaneci, o günden itibaren gezginlerin de doğruladığı bir olguya parmak basmıştı: *Engin Kitaplık'ta birbirinin tıpkısı iki kitap yoktur*. Bu karşılık çıkılmaz iki öncülden, Kitaplık'ın bir toplam olduğu, rafalarında, yirmi iki küsur yazım simgesinin (çok engin bir sayı ama sonsuz değil tabii) her türlü bileşim olanağının, başka bir deyişle her dilde her anlatılmak istenenin kayıtlarına rastlandığı sonucuna vardı. Her şeyin – geleceğin ince ayrıntılı bir tarihçesi, başmeleklerin özyaşam öyküleri, Kitaplık'ın aslına sadık bir kataloğu, binlerce ama binlerce düzmece katalog, bu katalogların safsatasını sergileyen belgeler, asıl katalogdaki safsatayı sergileyen belgeler, Basilides'in Bilge İncili, o İncil'in yorumu, o İncil'in yorumunun yorumu, kendi ölümünüzün sahici öyküsü, her kitabın bütün dillerdeki çevirileri, her kitabın bütün kitaplarda uğradığı saptırmalar Bede'nin Sakson halkları üzerine yazmış olabileceği (ama yazmadığı) bir tez, Tacitus'un kayıp eserleri.

Kitaplık'ta gelmiş geçmiş kitapların tümünün bulunduğu açıklandığında, ilk tepki engin bir mutluluktu. İnsanlar, el değmemiş, gizli bir hazinenin sahibi gibi oldular. Tumturaklı çözümü altıgenlerin birinde nasılsa bulunmayacak ne kişisel bir sorun kalmıştı ne de bir dünya sorunu. Evren haklı çıkıyordu; evren, birdenbire, insanlığın umudunun sınırsız boyutlarını ele geçirmişti. O dönemde Aklamalar'dan sıkça

söz ediliyordu: Evrendeki her insanın her dönemdeki edimlerini doğrulayan, geleceğine cömert, doğal gizler biriktiren af ve kehanet kitaplarıydı bunlar. Binlerce inançlı, sevimli yerel altıgenlerini bırakarak merdivenlere atıldılar, kendi Aklama belgelerini bulmak gibi boş bir inancın itisiyle. Bu hacılar, daracık geçitlerde tartışıyor, kara sövgüler savuruyor, tanrısal basamaklarda birbirlerinin boğazına sarılıyor, düzmece kitapları havalandırma boşluklarına fırlatıyor ve uzak yörelerdeki yerlilerin eliyle aynı biçimde aşağılara fırlatılarak ölümlerini buluyorlardı. Bir bölümü çıldırdı... Akla-malar'a bugün de rastlanmakta (Geleceğin kişilerine, muhtemelen imgelem ürünü olmayan kişilere ilişkin iki tane Ak-lama gördüm), ne var ki arayıcılar, kişinin kendi Aklama'sını ya da onun haince bir uyarlamasını bulma olasılığının sıfıra yakın olduğunu hesaba katmamışlardı.

O dönemde, insanlığın temel gizlerini –Kitaplık'ın ve zamanın kaynağını– aydınlığa kavuşturmanın bir yolu bulunacağı umudu da besleniyordu. Bu ciddi gizlerin yalnızca sözcüklerin yardımıyla açıklanabilmesi olmayacak iş değildi: Filozofların dili yeterli değilse, katmerli Kitaplık, aranan bu öncelsiz dili, sözcük dağarcıklarıyla, dilbilgisiyle nasılsa sunacaktı. Dört yüzyıl oluyor ki insanlar, bu umutla altıgenlerinin altını üstüne getirdiler... Şimdi resmi araştırmacılar var, *engizisyoncular*. Onları işlerinin başında gördüm; yolculuklarından her zaman çok bitkin dönerler, az kalsın ölümlerine yol açan bir merdivenden söz ederler –birkaç basamağı eksikmiş– kütüphaneci ile dehlizleri ve basamakları konuşurlar, ara sıra en yakındaki cilde el atıp sayfaları şöyle bir karıştırırlar, muzır sözcükler ararlar. Besbelli, hiçbirinin bir şey bulma umudu yok.

Bekleneceği gibi bu taşkın umudu yoğun bir çöküntü izledi. Altıgenlerden birindeki herhangi bir rafta, çok değerli kitapların durduğu ve bu değerli kitapların kesin erişilmez-

liği, kolay katlanılmaz bir gerçektir. Zındık bir mezhep, aramalara son verilmesini önerdi; onun yerine, olasılık payı pek yüksek olmasa da, mutlu bir rastlantı sonucu bu dinsel kitaplar oluşturulana kadar herkes harflerle simgeleri rastgele çalkalasın dursun dendi. Yetkililer, ağır yasalar koymak gereğini duydular. Mezhep ortadan kalktı ama ben çocukluğumda ne ihtiyarlar gördüm, helalara uzun uzun kapanır, yasaklanmış zar çanaklarına koydukları madeni disklerle sözümona tanrısal düzensizliğe öykünürlerdi.

Buna karşılık kimileri, tam tersine, yararsız kitapların ortadan kaldırılmasını baş koşul sayıyordu. Altıgenlere baskınlar düzenlediler, zaman zaman sahici arama izinleri gösterdiler, bir cildin sayfalarını tiksintiyle karıştırdılar, rafları boydan boya mahkûm ettiler. Milyonlarca kitabın yok olmasını onların bu bağnaz arındırma taşkınlığına borçluyuz. Adları lanetlendi bu adamların, gelgelelim çılgınlığın talanına uğramış “hazinelere” yananlar, iki önemli olguyu gözden kaçırıyorlar. Birincisi: Kitaplık öyle engindir ki, insan eliyle yapılacak herhangi bir eksiltme, solda sıfır kalmaktadır. İkincisi: Her nüsha tek ve benzersiz, yeri doldurulmazdır. Yine de (Kitaplık bir toplam olduğundan) her zaman yüz binlerce kusurlu suret bulunabilmektedir: yalnızca bir harfi ya da virgölü değişmiş kitaplar. Genel inanışın aksine, Aritmacılar’ın giriştiği yağmanın sonuçları, bana kalırsa bu bağnazların saçtığı ürkü yüzünden oldukça abartılmıştır. Onlar, Kızıl Altıgen’deki yüce kitaplara erişme nöbetine tutulmuşlardı: düzenleri ortalamaya uymayan, tasvirlerle süslü, tılsımlı kitaplara.

O dönemden kalma bir başka kör inanç da bugüne kadar geldi: İnsan-ı Mukaddes inancı. Herhangi bir altıgende ki bir rafta (diye us yürütüyordu kimileri) *ötekilerin tümünün* anahtarı ve yetkin bir özeti denebilecek bir kitap ve bu kitabı gözden geçirmiş bir kütüphaneci olmalı mutlaka; işte

bu kütüphaneci, tanrı katındadır. O yörenin dilinde bu kütüphaneciye tapılan çok eskilerden kalma mezhebin izlerine bugün de rastlanıyor. Birçoğu O'nun ardından yollara düştü. Bir yüzyıl süreyle boşu boşuna kıyı bucak dolaşıp her yerin altını üstüne getirdiler. O'nu barındıran kutlu, gizli altıngenin yeri nasıl saptanabilirdi? Biri, geriye doğru işleyen bir yöntem önerdi: A kitabının yerini saptamak için önce A'nın durumunu saptayan B kitabına başvurun; B'nin yerini saptamak için önce C kitabına başvurun ve böylece sonsuza kadar... İşte yıllarımı bu tür serüvenlerle harcadım. Hiç kuşkusuz evrenin raflarından birinde böyle bir toplam kitap var.² Bilinmeyen tanrılara yakarıyorum, ne olur biri –tek kişi, isterse binlerce yıl önce– onu incelemiş, okumuş olsun. Onur, bilgelik ve kıvanç bana bağışlanmayacaksa, başkalarına bağışlansın varsın. Cennet var olsun, ben cehennemde kalayım. Sövgüler yağsın, hiçliğe itileyim, yeter ki bir an, bir varlıkta Senin o dev Kitaplık'ın aklansın.

Kâfirler, Kitaplık'ta saçmanın kurallaştığını, sağduyulu bölümlerin (en yalın, saf tutarlılıkların bile) handiyse tansık soyundan bir kural dışı sayıldığını ileri sürüyorlar. Konuşma sırasında (biliyorum) sapıtmış bir ilahı andıran, rastlantısal ciltleri her an başka ciltlere dönüşmek, her şeyi olumsuzlamak, olumsuzlamak, birbirine karıştırmakla tehdit eden hummalı “Kitaplık”tan söz ediyorlar. Bu sözler, yalnızca düzensizliği açığa vurmakla kalmıyor, düpedüz örnekliyor, kâfirlerin tiksiniç beğenisini ve onulmaz bilisizliğini de ele güne kanıtlıyor. Aslında Kitaplık'ta söz yapılarının, yirmi beş yazım simgesinin elverdiği çeşitlemelerin tümü vardır da katıksız saçmaya tek örnek bulamazsınız. Benim yönetimimdeki bir yığın altıgendeki en yetkin yapıtın *Sorguçlu Güm-*

2 Yinelıyorum: Bir kitabın varolması için varolma olasılığının olması yeterlidir. Yalnızca olanaksız, hesap dışı bırakılmıştır. Sözgelimi: hiçbir kitap merdiven olamaz ama hiç kuşkusuz bu olasılığı tartıyan, olumlayan, olumsuzlayan ve sergileyen kitaplar olduğu gibi, yapıları merdiveninkine uyan kitaplar da vardır.

bürtü, bir başkasının *Gaz Basıncı*, bir başkasının *Axaxaxas lö* adını taşımasına dikkat çekmek de anlamsız. İlk bakışta anlaşılmasız görünen bu tümceler, hiç kuşkusuz şifresel ya da alegorik bir tutumla temize çıkarılabilirler; böyle bir aklama sözseldir ve *ex hypothesi*, Kitaplık'ta yerini zaten önceden almıştır. Kutsal Kitaplık'ın gizli dillerinin herhangi birinde korkunç bir anlam taşımayan, onun öngörmediği bir harf kombinasyonu, –sözgelimi *dhcmrlchtdj*– yoktur. Sevecenlik ve korkuyla dolup taşmayan, ayrıca söz konusu dillerin hiçbirinde tanrının güçlü adı anlamına gelmeyen tek hece söyleyemez hiç kimse. Konuşmak, sabuklamaktır. Bu lafazan ve yararsız risaleyi, sayısız altıgenden birinin beş rafından birinin otuz cildinden birinde bulabilirsiniz zaten– karşı savıyla birlikte. (n sayıda olası dil aynı sözcük dağarcığını kullanmaktadır; kiminde kitaplık *simgesi*, doğru tanımıyla yer almıştır; “altıgen dehlizlerden oluşan, her zaman her yerde süregelen bir sistem”. Gelgelelim kitaplık, ekmek de olabilir, piramit de, başka bir şey de, ve onu tanımlayan on sözcüğün başka anlamları da vardır. Beni okuyan sizler, dilimi anladığınızdan emin misiniz?)

Yöntemli yazma uğraşı çok şükür insanoğlunun bugünkü durumundan uzaklaştırıyor beni. Her şeyin önceden yazılmış olduğu inancı, bizleri ya yok sayıyor ya da hayalete çeviriyor. Ne mahalleler bilirim, delikanlılar kitapların ayaklarına kapanır, sayfalarını barbarca öperler de tek harf sökemezler. Salgınlar, kuram çekişmeleri, kaçınılmaz olarak soygunculuğa dönüşen hac yolculukları, nüfusumuzun onda birini silip süpürdü. Sanırım intiharlara da değinmiştim, her yıl nasıl arttıklarına. Belki de ihtiyarlık ve ürkekliğim yanıltıyor beni, yine de insan soyunun –o tek ve benzersiz soyun– yok olmanın kıyısında olduğuna inanıyorum, ama Kitaplık sürecidir: aydınlık, tek başına, sonsuz, kıpırtısız, değerli ciltlerle donanımlı, yararsız, bozulmaz, gizli.

Demin “sonsuz” sözcüğünü yazdım. Bu sıfatı söz sanatı yapma uğruna çarpıtmadım: dünyanın sonsuz olduğunu düşünmek usdışı değildir, diyorum. Onun sınırlı olduğunu ileri sürenler, geçitlerin, merdivenlerin ve altıgenlerin kuytu köşelerde son bulmasının pekâlâ düşünülebileceğini söylüyorlar – ki saçma. Öte yandan onun sınırsızlığını düşlemek, olası kitap sayısının sınırsızlığı konusunda yanılgıya düşmektir. Bu kadim soruna şöyle bir çözüm öneriyorum: *Kitaplık sınırsız ama sarmaldır*. Bir sonsuzluk yolcusu hangi yöne giderse gitsin, yüzyıllar sonra aynı ciltlerin aynı bozuk düzende yinelendiğini ve bu yinelenişin, bir düzeni olduğunu, Düzen’in kendisi olduğunu görecektir. Yalnızlığım, bu zarif umutla avunuyor.³

Mar del Plata, 1941

ÇEVİREN Tomris Uyar

3 Letizia Alvarez de Toledo, engin Kitaplık'ın yararsız olduğunu gözlemlemiş: Açık söylemek gerekirse, *tek cilt*, genel düzene uyan, dokuz ya da on puntıyla dizilmiş, sonsuz sayıda, sonsuz incelikte yaprağı olan tek cilt yeterliymiş. (17. yüzyılın başlarında Cavalieri, som gövdelerin tümünün sonsuz sayıda düzlemlerin eklentisiyle oluştuklarını söylemişti.) Gerçi bu ipeksi *vademecum*'u taşımak kolay olmazdı: Görünen her sayfa benzerlerine açılırdı; akıl almaz orta sayfanın da arkası olmazdı.

YOLLARI ÇATALLANAN BAHÇE

Victoria Ocampo'ya

Liddell Hart'ın *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*'nin 242. sayfasında, 24 Temmuz 1916 günü on üç İngiliz tümeni tarafından –1400 topçu desteğinde– Serre-Montauban hattına karşı girişilmesi gereken saldırının 29'u sabahına ertelendiğini okuyacaksınız. “Hiç kuşku yok ki, bu önemsiz gecikmeye sağanak halinde yağın yağmurlar neden olmuştur,” diyor Yüzbaşı Liddell Hart. Tsingtao'daki *Hochschule*'nin eski İngilizce profesörlerinden Dr. Yu Tsun tarafından yazdırılmış, gözden geçirilmiş ve imzalanmış aşağıdaki sayfalar, olaya hiç beklenmedik bir açıklık kazandırmaktadır. Belgenin ilk iki sayfası kayıptır.

...ve ahizeyi yerine koydum. Hemen ardından telefonda Almanca karşılık veren sesi tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'in sesiydi bu. Madden'in Viktor Runeberg'in apartman dairesinde bulunması dertlerimizin ve aynı zamanda –ama bu bana daha az önemli geliyordu ya da öyle gelmeliydi– onunla benim yaşamımızın da sonu demekti. Runeberg ya tutuklanmış ya da öldürülmüş olmalıydı.¹ O gün güneş bat-

1 İğrenç ve tuhaf bir varsayım. Prusyalı casus Hans Rabener, nam-ı diğer Viktor Runeberg, otomatığını çektiğı gibi tutuklama emrini getiren Yüzbaşı Richard

madan ben de aynı kaderi paylaşacaktım. Madden, son derece acımasızdı. Ya da belki öyle olmak zorundaydı. İngiltere'nin hizmetinde bir İrlandalı'nın, gevşeklik ve hatta ihanetle suçlanan bir adam olarak böyle mucizevi bir fırsata dört elle sarılıp, duacı olması doğal değil miydi? Alman Reich'ının iki casusunun ortaya çıkarılması, tutuklanması ve hatta belki de öldürülmeleri... Odama çıktım; nedendir bilmem, kapıyı kilitledim ve kendimi sırtüstü dar demir karyolama attım. Pencereden tanıdık damları ve bulutların gölgelediği saat altı güneşini gördüm. Bu her türlü belirti ve simgeden yoksun günün, aman vermez ölümün yakama yapışacağı gün olması, bana inanılmaz bir şey gibi geliyordu. Ölmüş babama, Hai Feng'in simetrik bahçesinde geçen çocukluğuma karşı –şimdi?– ölüp gidecek miydim? Sonra, insanoglunun başına gelen her şeyin, tam ama tastamam *şimdi*'de geçtiğini hatırladım. Yüzyıllar geçiyor ve yalnızca şimdiki zaman'da oluyor her şey; havada, yerin ve denizin üzerinde sayısız insan var, ama gerçekte, olup biten her olay *banal oluyor*... Madden'in beygir suratını yüreğim daralarak hatırlayınca bu dalıp gitmelerim yarıda kaldı. Duyduğum nefretle dehşetin ortasında (hoş, Richard Madden'e hayatımın oyununu oynadığıma, boynum artık darağacının ilmiğini hasretle beklediğine göre, dehşetten söz etmenin anlamı yok ya) o ateşli ve kuşkusuz mutlu savaşçının, Büyük Sır'ı, Amre Irmağı üzerindeki yeni İngiliz topçu cephaneliğinin bulunduğu yerin adını bildiğimden haberi olmadığı geldi aklıma! Bir kuş, külrengi gökyüzüne çizgi çekerek geçti, ben de onu zihnimde doğruca bir uçağa, uçağı da (Fransız göğü üzerinde) dikine bombalarla cephaneliği yok eden sayısız uçaklardan birine çevirdim. Bir kurşunla paramparça olmadan önce ağızım o gizli yerin adını ta Almanya'dan duy-

Madden'e saldırmıştı. Madden ise kendini savunmak üzere Runeberg'i öldürücü biçimde yaralamıştı.

lacak biçimde haykırabilse... İnsan bedenindeki ses yetersizdi. Nasıl yapmalı da, o adı Şef'in kulağına ulaştırmalıyım? Ben ve Runeberg hakkında, ikimizin de Staffordshire'de bulunduğundan başka bir şey bilmeyen ve Berlin'deki duvarları çıplak bürosunda sonsuza dek gazeteleri gözden geçirerek boşu boşuna raporumuzu bekleyen o hasta, o nefret edilesi adamın kulağına?.. Yüksek sesle: *Kaçmalıyım*, dedim. Sanki Madden şimdi pusuda bekliyormuş gibi, hiç gürültü çıkarmadan, gereksiz bir sessizlikle yerimden doğruldum. Bir şey –belki de yalnızca, başvurabileceğim hiçbir çare olmadığını apaçık görmenin boşuna telaşı– beni ceplerimi yoklamaya yöneltti. Bulacağımı bildiğim şeyleri buldum. Amerikan işi cep saati, nikel zincir, dört köşe demir para, üzerinde Runeberg'in dairesinin işe yaramaz –ama suç niteliği taşıyan– anahtarları bulunan anahtarlık, not defteri, hemen yok etmeye karar verdiğim (ama etmediğim) bir mektup, bir *kuron*, iki *şilin* ve birkaç *pens*, mavi kırmızı yazan kalem, mendil, tek kurşunlu tabanca. Nedendir bilmem, tabancayı tutup, cesaret versin diye elimde şöyle bir tırttım. Tabanca sesinin çok uzaklardan duyulabileceğini geçirdim aklımdan. On dakika içinde planım hazırды. Mesajı ulaştırabilecek tek kişinin adı telefon rehberinde yazılıydı; trenle yarın saat çeken Fenton'ın bir banliyösünde oturuyordu.

Korkak bir adamım ben. Bunu şimdi, tehlikeli olduğunu kimsenin yadsıyamayacağı bir planı sona erdirdikten sonra söylüyorum. Biliyorum, yerine getirilmesi korkunç oldu. Almanya için yapmadım, hayır. Beni casus olma alçaklığına zorlayan o barbar ülkeye hiçbir sevgi beslemiyorum. Ayrıca, İngiltere'de benim için Goethe'den daha az büyük olmayan bir adam –alçakgönüllü bir adam– tanıdım. Onunla bir saat bile konuşmadım, ama o bir saat içinde Goethe'ydi o... Şef'in benim ırkımdan insanlardan –benim kimliğimde eriyip birbirine karışan sayısız atalarımın– biraz ürktüğünü sezdi-

ğim için yerine getirdim planımı. Sarı derili bir adamın onun ordularını kurtarabileceğini kanıtlamak istedim ona. Hem Yüzbaşı Madden'den de kaçmam gerekiyordu. Yumrukları her an kapıma inebilir, sesi her an kapıma dayanabilirdi. Gene gürültü etmeden giyindim, bir aynada vedalaştım kendi kendimle, merdivenlerden aşağı indim, sakın sokağı koлаçan ettim ve dışarı çıktım. İstasyon, evimden uzak değildi, ama bir taksiye binmenin daha akıllıca olacağını düşündüm. Böylelikle tanınma tehlikesinin daha azalacağını söyledim kendi kendime; işin doğrusu şu ki, ıssız sokakta kendimi çok daha göz önünde, çok daha tehlikede hissediyordum. Taksi şoförüne ana giriş kapısının biraz uzağında durmasını söylediğimi hatırlıyorum. Özellikle, son derece ağır hareketlerle indim taksiden; Ashgrove köyüne gidiyordum, ama daha uzak bir istasyona bilet aldım. Tren birkaç dakika içinde, tam sekiz ellide hareket edecekti. Koştum; bunu kaçırırsam bir sonraki tren ta dokuz buçuktaaydı. Platformda kimsecikler yoktu. Art arda vagonlardan geçtim; birkaç çiftçi, yas elbiseleri içinde bir kadın, büyük bir ilgiyle *Tacitus Tarihi*'ni okuyan genç bir çocuk, yaralı ama mutlu bir asker gördüğümü hatırlıyorum. Sonunda vagonlar öne doğru bir sarsıldı. Bir adam boşu boşuna platformun sonuna kadar koştu; onu tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'di bu. Aklim başımdan gitmişti, tir tir titreyerek oturduğum koltuğun bir köşesine, lanet olası pencerenin iyice uzağına büzüldüm.

Bu müthiş korku giderek rezilce bir mutluluğa dönüştü. Düellonun artık başlamış olduğunu ve kırk dakika içinde olsa, talihin yardımıyla da olsa, karşımdakinin saldırısını boşa çıkararak ilk hamleyi kazandığımı düşündüm. Zaferlerin bu en sıradanının mutlak bir zaferin habercisi olduğunu söyledim kendi kendime; içimde hissettiğim korkakça mutluluğun, serüveni başarıyla sonuçlandırabilecek bir adam olduğumu kanıtladığını söyledim (öncekinden da-

ha az yalan değildi). Bu zaaftan, beni hiç yarı yolda bırakmayan bir güç aldım. İnsanoğlunun günden güne daha büyük acımasızlıklara girişeceğini seziyorum; yakında savaşçılarla haydut çetelerinden başka bir şey kalmayacak. Onlara bir öğüdüm var: *Korkunç bir işe kalkışan kişi bunu çoktan tamamlayıp bitirmiş olduğunu düşlemeli, geçmiş kadar geriye döndürülemeyecek bir gelecek olduğu düşüncesini kendine kabul ettirmeli.* Bir ölünün gözleriyle, belki de yaşamımın son günü olacak o günün bitişi, gecenin çöküşünü seyrederken bunları geçiriyordum aklımdan. Tren dışbudak ağaçlarının arasından yavaşça ilerliyordu. Durdu, neredeyse tarlaların ortasındaydık. Kimse istasyonun adını bağırmadı. “Ashgrove mu?” diye sordum platformdaki oğlanlara. “Ashgrove,” dediler. Indim.

Platformu bir lamba aydınlatıyordu ama oğlanların yüzleri karanlıktaydı. Biri bana, “Dr. Stephen Albert’in evine mi gidiyorsunuz?” diye sordu. Bir başkası, cevabımı beklemeden, “Ev buradan çok uzaktadır ama şu soldaki yoldan gider, her dörtyol ağzında sola saparsanız kaybolmazsınız,” dedi. Onlara bir metelik (sonuncusunu) fırlattım, iki üç basamaklı taş merdivenden indim ve ıssız yoldan yürümeye koyuldum. Yol, hafif bir eğimle yokuş aşağı gidiyordu. Toprak bir köy yoluydu; başımın üzerindeki dallar iç içe girmişti; alçaktaki dolunay bana eşlik eder gibiydi.

Bir an, Richard Madden’in bir biçimde, umarsız planımı keşfettiği düşüncesine kapıldım. Sonra hemen ardından bunun imkânsız olduğunu anladım. Hep sola sapmam konusunda söylenenlerin kimi labirentlerin merkez noktasına varmak için başvuru, çok bilinen bir yöntem olduğunu hatırladım. Labirentlerden anlarım biraz: Yunnan Valisi olan ve hem *Hung Lu Meng*’den bile daha çok kişili bir roman yazmak, hem de her içine girenin kaybolacağı bir labirent kurmak uğruna yeryüzündeki bütün yetkilerinden

vazgeçen Ts'ui Pên'in torunu olmam boşuna değil. Büyük-babam, bu çok farklı uğraşlara on üç yılını vermiş ama sonunda bir yabancı tarafından öldürülmüştü – romanı bölük pörçüktü, labirentiyse hiç kimse bulamamıştı. İngiltere'nin ağaçları altında yürürken o kayıp labirenti düşündüm. Gözlerden uzak bir dağ doruğunda el değmemiş ve kusursuz biçimiyle gözümün önüne getirdim onu; pirinç tarlalarıyla yeryüzünden silindiğini, sular altında kaldığını gözümün önüne getirdim. Sonsuz bir labirentti, sekizgen tarhlar ve iç içe geçmiş, başladığı noktaya dönen yollardan değil, ırmaklar, iller ve krallıklardan kurulmuş sonsuz biçimiyle canlanıyordu gözümün önünde... Bir labirentler labirentiydi düşündüğüm; geçmişle geleceği kuşatacak ve bir yolunu bulup yıldızları da içine alarak yılan gibi kıvrıla kıvrıla dünya yüzüne yayılacak bir labirent. Bu aldatıcı imgelere kapılıp kaderimin kaçaklık olduğunu unuttum. Belirsiz bir zaman dilimi içinde dünyayı soyut algılayan bir varlık olduğumu sanmıştım. Her türlü yorgunluk olasılığını ortadan kaldıran inişli yol kadar, sanki usul usul soluk alıp veren kıvrılar, gökyüzündeki ay, günün son ışıkları da etkilemişti beni. Çökmekte olan akşam, sanki sonsuzdu.

Yol iniyor, iniyor ve artık birbirine karışan çayırliklar arasında çatallanıyordu. O an fark ettim; rüzgârın estiği yöne göre yaklaşıp uzaklaşan, sık yapraklarla ve aradaki uzakla belirsizleşen tiz, neredeyse gümüşsü tınılar taşıyan bir müzik geliyordu ileriden. İnsanın öteki insanların yaşamlarının belli anlarında onların düşmanı olabileceğini ama bir ülkenin düşmanı olamayacağını düşündüm o an; ateşböceklerinin, sözcüklerin, bahçelerin, akarsuların, günbatımlarının düşmanı olamayacağını... Bunları düşünerek, yüksek, paslı bir bahçe kapısının önüne gelmiştim. Demir parmaklıkların arasından bir kavak korusuyla bir köşk seçiliyordu. Ansızın, birincisi önemsiz, ikincisiyse neredeyse inanılmaz iki şeyin

farkına vardım. Müzik köşkten geliyordu ve Çin müziği idi. Demek ki bu yüzden hiç düşünmeden, hemen benimseyivermişim müziği... Zil ya da çingirak var mıydı, yoksa elimle kapıya vurup seslendim mi, hatırlamıyorum. Müziğin şingirtıları sürüp gidiyordu.

Evin içinden, gerilerden bir lamba yaklaştı; ağaçların bazen çizgilediği, bazen örtüp kararttığı bir lamba, davul biçimli ve ay renginde kâğıttan bir lamba. Uzun boylu bir adamın elindeydi. Işık gözümü aldığı için yüzünü göremedim. Kapıyı açtı ve anadilimde tane tane: “Görüyorum ki yüce gönüllü Hsi Pêng yalnızlığımı paylaşmaya kararlı. Bahçeyi görmek istiyorsunuz herhalde?” dedi.

Elçilerimizden birinin adı olan bu adı tanıdım ve şaşırarak, “Bahçe mi?” dedim.

“Yolları Çatallanan Bahçe.”

Bellegimde bir şeyler canlandı ve nasıl oldu bilmiyorum, hiç düşünmeden, “Atam Ts’ui Pên’in Bahçesi,” dedim.

“Atanız demek ki? Şanlı atanız... Girin içeriye.”

Islak patika, çocukluğumda gezdiğim patikalar gibi zikzaklar çiziyordu. Doğu’dan ve Batı’dan gelme kitaplarla dolu bir kütüphaneye girdik. “Işıklı” Hanedan’ın üçüncü hükümdarı tarafından baskıya hazırlanan ama hiçbir zaman basılmayan *Yitik Ansiklopedi*’nin sarı ipekle ciltlenmiş, el yazması birkaç cildini hemen tanıdım. Gramofonun tablasında dönen plağın yanında tunçtan bir anka kuşu vardı. Ayrıca *famille rose* üslubu bir vazo ve ustalarımızın Acem çömlekçilerinden örnek aldıkları mavi renkte, yüzyıllar öncesinden kalma bir başka vazo daha hatırlıyorum...

Stephen Albert beni gülümseyerek seyrediyordu. Dediğim gibi, epey uzun boylu, yüz çizgileri sert, külrengi sakallı bir adamdı. “Sinolog olmayı aklıma koymadan önce”, Tiyen-şan’da misyonerlik yaptığını söyledi bana.

Oturduk. Ben uzun alçak bir divana oturdum, o da pen-

cereye ve büyük, yuvarlak bir saate sırtını verecek biçimde oturdu. Peşimdekinin, Richard Madden'in buraya bir saat-ten önce varamayacağını hesapladım kafamda. Dönüşü olmayan kararım henüz bekleyebilirdi.

“Şu Ts'ui Pên'inki de şaşırtıcı bir talih,” dedi Stephen Albert. “Yerlisi olduğu ilin valisi, astronomi ve astroloji bilgini, yorulmak bilmez din kitapları yorumcusu, satranç oyuncusu, ünlü şair ve hat ustası – bütün bunlardan bir kitap ve bir labirent kurmak uğruna vazgeçmiş. Hem de zorbalığın, hem de adalet dağıtmanın, yatağındaki cariyelerin, şölenlerin, hatta engin bilgisinin zevklerinden bile el etek çekmiş – hepsi de kendini on üç yıl Duru Yalnızlığın Köşkü'ne kapamak için. Öldüğünde, mirasçıları karmakarışık el yazmalarından başka bir şey bulamamışlar. Belki biliyorsunuzdur, ailesi bunları ateşe atmak istemiş; ama vasiyetnameyi yerine getirmekle yükümlü olan kişi –Taocu ya da Budacı bir keşiş– basılmaları gerektiğinde diretmiş.

“Biz Ts'ui Pên'in soyundan gelenler,” diye karşılık verdim, “o keşişi hâlâ lanetle anıyoruz. Bunların basılmasının hiç de anlamı yoktu. Kitap karşıtlıklar içinde bir taslaklar yığını. Bir kere gözden geçirmiştım; kahraman, üçüncü bölümde ölüyor, dördüncü bölümde canlı. Ts'ui Pên'in öteki girişimine, labirente gelince...”

“İşte Ts'ui Pên'in labirenti,” dedi Stephen Albert yüksek, lake bir yazı masasının üzerini işaret ederek.

“Fildişinden bir labirent!” diye bağırdım. “Mümkün olan en küçük labirent, öyle mi?”

“Simgelerden kurulu bir labirent,” diye düzeltti. “Göze görünmez bir zaman labirenti. Bu sırrın çözümü bana, barbar bir İngiliz'e layık görüldü. Aradan yüzyılı aşkın bir süre geçtiği için ayrıntıları yerli yerine oturtmak imkânsız; ama olup biteni kestirmek zor değil. Ts'ui Pên birdenbire, *kita-bı yazmaktan vazgeçiyorum* demiş olmalı. Başka bir keresin-

de de; *bir labirent kurmaktan vazgeçiyorum* demiştir. Herkes bunların iki ayrı eser olduğunu sanıyordu; kitapla labirentin tek ve aynı şey olduğu kimsenin aklına gelmemiş. Duru Yalnızlığın Köşkü, belki de yolları son derece karmaşık bir bahçenin tam ortasında duruyordu; bu durum mirasçılara gerçek bir labirentin varlığını düşündürmüş olabilir. Ts'ui Pên öldü; sahibi olduğu o uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan hiç kimse bir labirente rastlamadı. Romandaki karışıklıklar bana labirentin *romanın kendisi* olduğunu düşündürdü. İki ipucu meselenin doğru çözümünü buldurdu bana. Biri: Ts'ui Pên'in gerçek anlamıyla sonsuz bir labirent yaratacağı yolundaki garip söylenti. Ötekisi: Ele geçirdiğim bir mektubun parçası.”

Albert ayağa kalktı, bir an sırtını döndü, siyah ve altın renkli yazı masasının çekmecesini açtı. Benden yana döndüğünde elinde bir zamanlar kıvılcık renkli olan ama artık pembeye dönmüş, tekrar tekrar katlanıp açılmaktan zar gibi incelmış bir kâğıt tutuyordu. Ts'ui Pên hattat olarak haklı bir ün kazanmıştı. Kendi kanımdan bir adamın minicik bir fırçayla yazdığı şu sözleri anlamadan, yutarcasına okudum: *Yolları Çatallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorum*. Tek söz söylemeden kâğıdı geri verdim. Albert sözlerini sürdürdü:

“Bu mektubu bulmadan önce, kendi kendime bir kitabın nasıl sonsuz olabileceğini sormuştum. Dönümlü, dairevi bir ciltten başka bir şey gelmedi aklıma. Son sayfası ilk sayfayla eş olan, dilediğince sürüp gitme olasılığını içeren bir kitap. *1001 Gece Masalları*'nın tam ortasına rastgelen o geceyi de hatırladım; kraliçe Şehrazat (el yazmasını kaleme alanın büyü- lü bir gaflet anı sonucunda) *1001 Gece Masalları*'nı başlatan masalı, yani ‘Şehrazat’ın sultana masal anlatması masalını’ kelimesi kelimesine anlatmaya başlar da böylece sonsuza kadar tekrar tekrar başa dönmeyi de göze almış olur ya... Sonra ba-

badan oğula geçen, geçerken de her bir kişinin yeni bir bölüm eklediği, ya da atalarının yazdığı sayfaları sofuca bir dikkatle düzelttiği Platoncu bir metni de düşündüm. Bu varsayımlarla oyalandım bir süre; ama bunlardan hiçbirinin Ts'ui Pên'in kitabının birbiriyle çelişen bölümleriyle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Zihnim böyle karmakarışıkken Oxford'dan sizin de gözden geçirdiğiniz el yazması geldi. O cümle dikkatimi çekmişti elbet: *Yolları Çatallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorum*. Daha ilk bakışta anladım: 'Yolları Çatallanan Bahçe', o karmakarışık romandı; *çeşitli geleceklere (hepsine değil)* sözü çatallanmanın uzamda değil zamanda olduğunu düşündürdü. Kitabı iyice bir okuyunca bu kuramım doğrulandı. Bütün kurgusal eserlerde, kişi birden fazla seçenikle karşılaştığında, bir tekini seçer ve ötekilerden vazgeçer; Ts'ui Pên'in kurgusal eserindeyse yazar –aynı anda– hepsini birden seçiyordu. Yazar böylelikle kendileri de çoğalıp çatallanan çok sayıda gelecek, çok sayıda zaman da *yaratıyordu*. Romandaki çelişkilerin açıklaması da bu işte. Diyelim ki Fang diye birinin bildiği bir sır var; bir yabancı çalışıyor kapısını. Fang araya giren bu adamı öldürebilir, araya giren adam Fang'ı öldürebilir, ikisi de kaçıp kurtulabilir, ikisi de ölebilir falan filan. Ts'ui Pên'in eserinde akla gelebilecek bütün çözümler içerilmiş; her biri de başka çatallanmalar için birer çıkış noktası. Bazen, bu labirentin yolları kavuşur. Örneğin, siz bu eve geldiniz, olası geçmişlerden birinde düşmanımsınız, bir başkasında dostum. Düzelmek bilmeyen Çincemin kusuruna bakmazsanız birkaç sayfa okuyalım.”

Lambadan gelen ışığın parlak yuvarlağı içindeki yüzü, kuşku yok ki bir yaşlı adam yüzüydü; ama bu yüzde inatçı, hatta ölümsüz bir şeyler vardı. Yavaşça, olanca dikkatiyle aynı destansı bölümün iki yorumunu okudu. Birincisinde bir ordu ıssız bir dağın ortasından savaşa yollanıyordu; kayalarla gölgelerin ürkünçlüğü askerlerin yaşamlarını hi-

çe saymalarına yol açıyor ve düşmanı kolayca yeniyorlardı. İkincisinde, aynı ordu büyük bir şölenin yapıldığı bir sarayı bir uçtan ötekine geçiyordu; görkemli savaş onlara eğlentinin devamıymış gibi geliyor ve düşmanı yeniyorlardı. Bu eski metinleri gereken saygıyla dinledim; belki de asıl şaşırtıcı olan, metinlerin kendilerinden çok benim kanımdan biri tarafından yaratılmış ve çetin serüvenler sonucunda, Batı dünyasındaki bir ada üzerinde, uzak bir krallığın hizmetkârı tarafından bana aktarılıyor olmalarıydı. Her iki yorumda da gizli bir buyruk gibi yinelenen şu son sözleri hatırlıyorum: *İşte böyle dövüştü kahramanlar; övülesi yürekleri huzur içinde, kılıçları kıyıcı, ölmeye ve öldürmeye yeminliydiler.*

O andan sonra kendimde ve karanlık gövdemin içinde elle tutulmaz, gözle görülmez bir kıpırdama hissettim. Birbirine koşut ilerleyip sonra ayrışan, derken birbirinin içinde eriyip giden orduların yarattığı değilse bile, bunların esinlediği, anlatılmaz, çok derin bir iç sıkıntısıydı bu. Stephen Albert sözlerini sürdürdü:

“Şanlı atanızın bu çeşitlemeleri boşu boşuna kurcaladığını sanmam. On üç yılını bıkip usanmadan bir retorik oyunu kurmaya adanması akla yakın gelmiyor. Sizin ülkenizde roman, edebiyatın dallarından biridir; Ts’ui Pên son derece usta bir romancı, ama aynı zamanda da kendini yalnızca romancı olarak görmeyen bir edebiyat adamıydı. Çağdaşlarının tanıklığı onun metafizik ve mistik ilgileri olduğunu gösteriyor – yaşamı da bunu bütünüyle doğrular nitelikte. Romanın büyük bölümü felsefi tartışmalarla dolu. Karşısına çıkan bütün meseleler arasında, zamanın bir uçurumu andıran sonsuzluğu kadar kafasını uğraştıran hiçbir mesele olmadığını biliyorum. Oysa, *Yolları Çatallanan Bahçe*’nin sayfalarında karşımıza çıkmayan tek mesele bu. Zaman sözünü bile kullanmıyor. Bu sözcükten bile bile vazgeçmesini nasıl açıklıyorsunuz?”

Çeşitli açıklamalar önerdim –hepsi de doyurucu olmaktan uzaktı. Bunlar üzerine tartıştık. Stephen Albert dedi ki:

“Doğru cevabı satranç olan bir bilmecede geçmeyen tek sözcük hangisidir?”

Bir an düşündükten sonra cevap verdim: “Satranç sözcüğü!”

“Tam üstüne bastınız,” dedi Albert. “*Yolları Çatallanan Bahçe*, konusu zaman olan uçsuz bucaksız bir bilmece ya da mesel; bu gizli amaçtan ötürü zaman sözcüğü geçmiyor. Bir sözcüğü hiç kullanmamak, onun yerine yetersiz benzetmeler ve dolambaçlı anlatım yollarına başvurmak, onu vur-gulamanın belki de en etkili yoludur. İmalarla yazan Ts’ui Pên’in bitip tükenmez romanının dolambaçlarında yeğlenen dolaylı yöntem de budur işte. Yüzlerce el yazmasını karşılaştırdım, yazarlarının dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan yanlışları düzelttim, bu kaosun iç yapısını kestirmeye çalıştım; ilk baştaki düzenini yeniden kurdum –evet, yeniden kurduğumu sanıyorum– eseri tümüyle ‘çevirdim’; ‘zaman’ sözcüğünü bir kere bile kullanmadığı açık. Bunun nedeni ortada; *Yolları Çatallanan Bahçe*, Ts’ui Pên’in algıladığı biçimiyle evrenin belki eksik, ama doğru bir görünümüdür. Newton’la Schopenhauer’in tersine, atanız, bir örnek, mutlak bir zamana inanmıyordu. Sonsuz zaman dizilerine, gittikçe büyüyen, baş döndürücü hızla birbirine kavuşup ayrılan koşut zamanların oluşturduğu bir ağa inanıyordu. Yüzyıllar boyu birbirine yaklaşan, çatallanan, sekteye uğrayan ya da birbirinden habersiz zamanlardan örülen bu ağ bütün olasılıkları kucaklamaktadır. Biz bu zamanların birçoğunda var olmayız; bazılarında siz var olursunuz, ben olmam; ötekilerde ben var olurum, siz olmazsınız; ikimiz de var oluruz. Talihin yüzüme gülüp de sizi karşıma çıkardığı şu içinde bulunduğumuz zamanda evime geldiniz; bir başkasında, bahçeden geçerken cesedimi buldunuz; gene baş-

ka birinde, aynı sözleri söylüyorum ama, ben bir aldatmaca, bir hayaletim.”

“Her birinde,” dedim sesimin titremesine engel olamayarak, “size teşekkür borçluyum ve Ts’ui Pên’in Bahçesini eksiksiz biçimde kurduğunuz için size büyük bir saygı duyuyorum.”

“Hepsinde değil,” diye mırıldandı gülümseyerek. “Zaman sayısız geleceğe doğru hiç durmamacasına çatallanıyor. Bunlardan birinde ben sizin düşmanınızım.”

Sözünü ettiğim kıpırdama bir kere daha geçti içimden. Evi çevreleyen ıslak bahçe sonsuz sayıda insanla dolup taşıyordu sanki. Bu kişiler Albert’le bendik; başka zaman boyutlarında aldığımız türlü biçimlerde gizli ve etkindik. Gözlerimi kaldırdım; o zar inceliğinde karabasan çözülüp yok oldu. Bu sarı ve siyah bahçede bir tek adam vardı; ama bu adam bir heykel kadar sarsılmazdı... Bu adam bahçenin yolu boyunca ilerliyordu ve Yüzbaşı Richard Madden’di.

“Gelecek şu anda var oluyor,” karşılığını verdim, “ama ben dostunuzum sizin. Şu mektubu bir kere daha görebilir miyim?”

Albert ayağa kalktı. Upuzun boyuyla ayakta durarak yüksek masanın çekmecesini açtı; o an sırtı bana dönüktü. Tabancayı doğrultmuştum. Olanca dikkatimle ateşledim. Albert hiç ses çıkarmadan yere yıkıldı. Onun o an öldüğüne yemin ederim – bir şimşek çakmıştı sanki.

Gerisi gerçek olmaktan uzak, önemi de yok zaten. Madden içeriye daldı, beni tutukladı. Darağacına yollayacaklar beni. İntikamımı en pis biçimde aldım; saldırımları gereken kentin gizli adını Berlin’e bildirdim. Dün bombaladılar; haberi, Yu Tsun adlı bir yabancı tarafından öldürülen ünlü Sinolog Stephen Albert’i saran esrar perdesini tüm İngiltere’ye duyuran gazetelerde okudum. Şef esrarı çözmüştü. Derdimin (savaşın gürültüsü patırtısı arasında) Albert adlı kente

işaret etmek olduğunu, bunu yapmak için de aynı adı taşıyan bir adamı öldürmekten başka yol bulamadığımı biliyordu. Sayısız pişmanlıklarım ve bıkkınlıklarımı ise bilmiyor – hiç kimse de bilemez zaten.

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

Artificios
(1944)

YAZARIN ÖNSÖZÜ

İçindeki öyküler her ne kadar bir önceki kitaptakilerden daha az beceriksiz olsalar da, bu kitap bir anlamda öncekinin devamı sayılabilir. Ancak bu kitaptaki iki öyküden biraz daha etraflıca söz etmeye değer sanırım: *Ölüm ve Pusula* ve *Bellek Funes*. İkinci öykü uykusuzluk üzerine uzun bir deneme. Birincisi ise, içinde birçok Almanca ve İskandinavca isimler olmasına karşın, düşlerin Buenos Aires’inde geçiyor: dolambaçlı Rue de Toulon aslında Paseo de Jukio; Triste-le-Roy ise bir otel; Herbert Ashe, büyük olasılıkla hiç okumadığı muhayyel ansiklopedinin onbirinci cildini orada ele geçiriyor. Bu öyküyü yazdıktan sonra öyküdeki zaman dilimini ve mekânı genişletmenin uygun olacağını düşünmüştüm. Örneğin, oç alma isteği atalardan gelen bir duygu olabilir; zaman dilimleri yılları, hatta yüzyılları kapsayabilir: Ad’ın ilk harfi İzlanda, ikinci harfi Meksika, üçüncü harfi Hindistan’da ses bulabilir. Hasidim’lerin aralarında azizler olduğundan ve Ad’ın dört harfini bulmak için dört yaşamı feda etmenin bana öykümün dikte ettiği bir sorumluluk olduğundan söz etmeme bilmem gerek var mı?

Hâmiş 1956 - Diziye üç öykü ekledim: *Güney*, *Anka Mezhebi ve Sonu*. Sonuncu öyküde, durgunluk ve tepkisizliği onu diğerlerinden farklı yapan tek kahraman dışında –Recabarren– hiçbir şey benim uydurmam değil; orada geçen bütün olaylar üstü kapalı olarak daha önce yazılmış tanınmış bir kitaptan alıntı, ben yalnızca onları gün ışığına çıkartanların ilkiyim, en azından böyle yaptığımı itiraf edenlerin ilkiyim. Anka'nın alegorisinde ise bilinen bir problemden –Sır'dan– söz etmeyi amaçladım. Bu işi biraz kararsızlıkla ve yavaş yavaş yaptım ama sonuçta doğruyu buldum sanırım. Bilmem bu amaca erişmemde şansın ne kadar etkisi oldu. *Güney*'e gelince, bu öykü belki de kitaptaki en iyi öyküm ve iki değişik şekilde okunabileceğine dikkat çekmem yeterli olur kanısındayım: Öykü romanımsı olaylar dizisi olarak da okunabilir başka türlü de.

Schopenhauer, De Quincey, Stevenson, Mauthner, Shaw, Chesterton, Leon Bloy sürekli okuduğum, çok değişik türde yazarlar listesini oluşturur. *Yahuda'nın Üç Değişkesi* adlı İsa ile ilgili fantezide sonuncunun belli belirsiz etkisini duyumsar gibi oluyorum.

J.L.B.

Buenos Aires, 29 Ağustos 1944/1956

BELLEK FUNES

Hatırlıyorum onu (bu kutsal fiili ağzıma almaya hakkım yok, yeryüzünde yalnız bir insan sahipti bu hakka, o da öldü), elinde koyu renk bir çarkıfelek çiçeğiyle hatırlıyorum, elindeki çiçeği şimdiye kadar hiç kimsenin, bir ömür boyu sabahın ilk ışığından akşamın son ışığına kadar bakmış da olsa, görmediği gibi görürdü. Hatırlıyorum onu, bir kızılde-rili kadar kıpırtısız ve son derece *uzak*, sigarasının gerisinde. Onun kemikli ellerini hatırlıyorum (sanırım). O ellerin ya-kınında Uruguay armalı bir *maté* kabı hatırlıyorum; evinin penceresinde üzerinde belli belirsiz bir göl manzarası seçi-len hasırı hatırlıyorum. Sesini açık seçik hatırlıyorum: Va-roşların eski sakinleri gibi kelimeleri ağır ağır seçişini, dar-gın, genizden gelen, bugünkülerde olan İtalyancadan gelme ‘ş’ sesini taşımayan sesini. Onu sadece üç kez gördüm; so-nuncusu 1887’deydi... Onunla bir şekilde karşılaşmış olan bizlerin onun hakkında yazma fikrini kutluyorum; benimki belki editörlüğünü yaptığınız derlemedeki en kısa ve kuşku-suz en fıkara tanıklık olacak ama en az kişiseli olmayacak. Maalesef bir Arjantinliyim, Uruguaylıların başka bir Urugu-

aylı söz konusu oldu mu ister istemez kendilerini kaptırdıkları türden bir kaside döktüremeyeceğim. *Entel*, *uçkağıtçı*, *şehirli züppe*. Funes hiçbir zaman bu rencide edici sözcükleri kullanmadı fakat onun gözünde benim bütün bu bahtsızlıkları temsil ettiğimden yeterince eminim. Pedro Leonardo Ipuche, Funes'in üstün insanların öncülü olduğunu, "yerel ve kırsal bir Zerdüşt" olduğunu yazar; bunu tartışmayacağım, ama onun aynı zamanda üstesinden gelinmesi imkansız belli eksikleri olan Fray Bentos'lu bir sokak kabadayısı olduğunu da unutmayalım.

Funes'le ilgili ilk anım son derece belirgin. 1884 yılının Mart ya da Şubat ayında, bir akşam alacasında gözümün önüne geliyor. O yıl babam beni yazı geçirmek üzere Fray Bentos'a götürmüştü. San Francisco'daki çiftlikten kuzenim Bernardo Haedo ile dönüyordum. Atlarımızı sürerken bir yandan da şarkı söylüyorduk; at sırtında olmak da mutluluğumun tek sebebi değildi. Boğucu bir günün ardından, göğü kurşuni mavi muazzam bir fırtına kaplamıştı. Bir güney rüzgârı güdüyordu onu arkasından, ağaçlar deli gibi çırpınmaya başlamışlardı bile; şakır şakır bir yağmurun bizi düzlükte yakalayacağından korkuyordum (yakalasin istiyordum). Fırtınayla yarışa çıkmış gibiydik. Çok yüksek iki tuğla kaldırımın arasına çöküvermiş bir sokağa saptık. Etraf birden kararmıştı; tepemde çabuk çabuk koşan, neredeyse sessiz adımlar duydum. Gözlerimi kaldırdığımda dar ve çatlak kaldırımında, dar ve çatlak bir duvar üzerinde koşarmışçasına yol alan bir oğlan gördüm. Şalvar gibi goşo pantolonu, hasır tabanlı pabuçları gözümün önünde; bütün göğü kaplamış fırtına bulutunun önündeki sert ifadeli yüzünde, ağzındaki sigara gözümün önünde. Bernardo ona ansızın sesleniverdi: "Saat kaç, Ireneo?" O, gökyüzüne bakmadan, koşmasını hiç kesmeden cevap verdi: "Sekize dört dakika var Küçükbey, Bernardo Juan Francisco." Sesi tiz, alaycıydı.

Öyle dikkatsizimdir ki, naklettiğim konuşma ben hiç farkına varmadan geçip gidebilirdi, eğer kuzenim özellikle tekrarlamasaydı. Onu da güden (sanıyorum) belli bir yerel gurur ve berikinin üç bölümlü cevabını umursamadığını gösterme arzusuydu.

Geçitte karşılaştığımız oğlanın Ireneo Funes diye birisi olduğunu söyledi, insanlarla temastan kaçınmak ve zamanı her an saat gibi doğru bilmek çeşidinden tuhafıkları varmış. Onun kentteki ütücü kadın Maria Clementina Funes'in oğlu olduğunu da söyledi, kimileri babasının tuzlama fabrikasının doktoru olan O'Connor isminde bir İngiliz, kimileri ise Salto bölgesinden gelme bir at terbiyecisi ve mihmandar olduğunu söylüyordu. Hemen Laureles'lerin evinin ilerisinde, annesiyle birlikte oturuyordu.

Seksen beş ve seksen altı yıllarında yazı Montevideo'da geçirdik. Seksenyedide Fray Bentos'a döndüm. Doğal olarak bütün tanıdıklarımın ne alemde olduklarını sordum, son olarak da "kronometre" Funes'in. San Francisco'daki çiftlikte yabani bir atın onu yere fırlattığını, felç kaldığını, iyileşme umudu olmadığını söylediler. Bu haberin bende uyandırdığı tuhaf, büyülü etkiyi hatırlıyorum. Onu tek bir kez görmüştüm, biz atla San Francisco'dan dönüyorduk, o ise yüksek bir yer boyunca koşuyordu. Kuzenim Bernardo'nun bana anlattığı kaza haberinde, içine bu eski olayın unsurları karışmış bir rüya havası vardı. Yatağından hiç kıpırdamadığını, gözlerini arka bahçedeki incir ağacına ya da bir örümcek ağına dikip baktığını söylediler. Akşamüzerleri, kendisini pencerenin yanına götürmelerini istermiş. Onu sakat bırakan attan düşme olayı hayırlı olmuş gibi davranmaya kadar ilerletmiş gururunu... Onu iki kere demir parmaklıkların gerisinde gördüm, sanki böylece sonsuz hapisliği daha da sertçe vurgulanıyordu. Bir keresinde, gözleri kapalı, hiç kıpırtısız; başka bir keresinde, gene kı-

pırtısız, bir tutam kokulu akpelin otuna bakarak düşüncelere dalmışken.

O sıralar, kendimle gizliden gizliye gurur duyarak düzenli bir biçimde Latince öğrenmeye girişmiştim. Valizimde Lhomond'un *De viris illustribus*'u, Quicherat'nın *Thesaurus*'u, Julius Caesar'ın sözleri ve Plinius'un *Naturalis Historia* ciltlerinden rastgele bir tanesi vardı, bu sonuncusu mütevazı Latincemi zorlardı (hâlâ da zorlar). Taşrada haberler çabuk yayılır; dış mahallelerdeki evinde yatağında yatan Ireneo'nun bu tuhaf kitapların varlığından haberdar olması çok sürmedi. Bana süslü ve teşrifatlı bir mektup yolladı. Bunda, "maalesef kısa da olsa, 1884 yılının Şubat ayının dördüncü günü cereyan eden karşılaşmamız"ı hatırlatıyor, aynı yıl ölen amcam Gregorio Haedo'nun "görkemli Ituzaingó Muharebesi'nde her iki ulusumuza da yaptığı yiğitçe hizmetler"i övüyor ve elimdeki kitaplardan herhangi birini, ayrıca "halihazırda tek kelime Latince bilmediğinden, özgün metni layikiyle anlayabilmek için" yanında bir de sözlük rica ediyordu. Kitapları bana, çarçabuk, aldığı gibi geri vereceğini vaat ediyordu. El yazısı kusursuzdu, çok keskin hatlıydı; ortografisi Andrés Bello'nun yeğlediği tiptendi; "y" yerine "i", "g" yerine "j". Önce, doğal olarak, bir şaka söz konusu sandım. Kuzenlerim durumun böyle olmadığını, Ireneo'nun böyle tuhafıkları olduğunu söyleyerek beni yatıştırdılar. Zorlu Latince dilinin sözlükten başka bir şey gerektirmediği düşüncesini küstahlığa mı, cehalete mi yoksa aptallığa mı yoracağımı bilemedim; cesaretini tamamen kırmak için Quicherat'nın *Gradus ad Parnassum*'unu ve Plinius'un kitabını yolladım.

Şubat'ın on dördünde, Buenos Aires'den bir telgraf aldım, hemen dönmem gerektiği, babamın durumunun "hiç de iyi olmadığı" söyleniyordu. Tanrı beni affetsin; acil telgraf alan biri olmanın ayrıcalıklı konumu, bütün Fray Bentos halkına

mesajın olumsuzluğu ile dahi anlamına gelen “de” eki arasındaki çelişkiyi açıklama arzusu, çektiğim acıyı dramati-ze etmek için sabırsızlanmam, erkekçe bir tahammül numarası yapmam beni belki de gerçekten acı çekmekten alıkoydu. Valizimi hazırlarken, *Gradus* ile *Naturalis historia*’nın ilk cildinin ortalarda olmadığını gördüm. “Satürn” ertesi sabah demir alıyordu, o gece, akşam yemeğinden sonra Funes’in evine yollandım. Gece, havanın gündüzki boğuculuğundan çok az şey kaybettiğini görmek beni şaşırttı.

Küçük dürüst evde, kapıyı bana Funes’in annesi açtı.

Ireneo’nun arka odada olduğunu, onu karanlıkta oturur bulursam şaşırmamam gerektiğini, boş saatlerini genellikle mum yakmadan geçirdiğini söyledi. Taş döşeli *patio*’yu, küçük koridoru geçtim; ikinci *patio*’ya vardım. Büyük bir asma vardı; etraf zifiri karanlıkmiş gibi geldi bana. Birden Ireneo’nun tiz, alaylı sesini duydum. Gölgelerden gelen ses, Latince konuşuyordu; marazi bir hazla bir söylev, dua ya da büyü bir tekerlemeyi tekrarlıyordu. Roma dilinin heceleri toprak *patio*’da yankılandı; korkudan onların anlaşılmaz, nihayetsiz oldukları fikrine kapıldım. Sonradan, o geceki o muazzam konuşma sırasında, bunların *Naturalis historia*’nın yirmi dördüncü bölümünün ilk paragrafını oluşturduklarını öğrenecektim. O bölümün konusu bellektir; son sözcükler *ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum*’du.

Sesinde en ufak bir değişiklik olmaksızın, Ireneo içeri gelmemi söyledi. Portatif karyolasına uzanmış sigara içmekteydi. Sanıyorum şafak vaktine kadar onun yüzünü seçemedim; sigarasının ara sıra parlayıp sönüşünü hatırlar gibiyim. Oda hafifçe rutubet kokuyordu. Oturdum; telgraf hikâyesini ve babamın hastalığını anlattım.

Şimdi hikâyemin en zor noktasına geliyorum. Bu hikâyenin (okuyucunun artık bunu bilmesi iyi olur) neredeyse yarım asır önce geçen o konuşmadan başkaca konusu yok.

Söylenen kelimeleri aynen aktarmayı denemeyeceğim, zaten onları geri getirmenin bir yolu yok. Ireneo'nun bana anlattığı bir sürü şeyi gerçeğe sadık kalarak özetlemeyi yeğliyorum. Dolaylı anlatım uzak ve zayıf; anlattıklarımın etkileyciliğini azalttığını biliyorum. Okurlarımdan, beni o gece öylesine sarsan o tutuk konuşmayı gözlerinin önünde canlandırmalarını diliyorum.

Ireneo, gerek Latince gerekse İspanyolca sözcüklerle, *Naturalis historia*'da yer alan zengin bellek vakalarını bir bir saymakla işe başladı; ordusundaki her askeri ismiyle çağırabilen Pers Kralı Krezüs; topraklarında konuşulan yirmi iki dilde yasa dağıtan Mitridates; bellek güçlendirme biliminin mucidi Simonides; sadece bir kez duyduğu her şeyi aynen tekrarlama sanatının ustası Metrodorus. İçten bir şaşkınlıkla, Ireneo böyle vakaların akla hayale sığmaz bulunmasını anlayamıyordu. Mavi-kır atın onu sırtından attığı günün öğleden sonrasına kadar, kendisinin de bütün Hristiyanlar gibi olduğunu söyledi; kör, sağır, uykudagezer, havai. (Ona zamanı büyük kesinlikle bilmesini, isim belleğini hatırlatmaya kalkıştım; beni duymazdan geldi.) On dokuz yaşına kadar bir rüyada gibi yaşamıştı; görmeden bakmış, duymadan dinlemiş, her şeyi, hemen her şeyi unutmuştu. Attan düştüğünde bayılmıştı; kendine geldiğinde, içinde yaşadığı anın zenginliği ve keskinliği katlanılır gibi değildi; aynı şey en uzak ve en ıvır zıvır anıları için de geçerliydi. Bir süre sonra topalladığını fark etti. Bunu umursamadı bile. Yürüme güçlüğüne çok küçük bir bedel olduğu sonucuna vardı (ya da öyle hissetti). Artık algıları ve belleği yanılmazdı.

Biz bir bakışta, bir masa üzerinde üç şarap kadehini algılarız; Funes ise, asmayı, onu meydana getiren bütün yaprakları, filizleri ve üzüm tanelerini görüyordu. 30 Nisan 1882 gününün şafağında güney yönündeki bulutların biçimlerini ezbere biliyor ve onları akıldan, yalnızca bir kere gördüğü

İspanyol işi ciltli bir kitabın kabartma ebru deseniyle ya da Quebracho ayaklanmasından önceki gece Rio Negro'da bir küreğin çıkardığı köpüğün çizgileriyle karşılaştırabiliyordu. Bu anılar sıradan anılar değillerdi; her görsel imge kas titreşimlerine, ısı duyumlarına vb. bağlıydı. Bütün rüyalarını, yarı-rüyalarını yeniden canlandırabiliyordu. İki ya da üç kere bütün bir günü yeniden canlandırmıştı; her bir yeniden canlandırma, hiç kesintisiz, tüm bir gün sürmüştü. Bana, *ben-de tüm insanlığın dünya dünya olduktan beri sahip olduğu anılardan daha fazlası var*, demişti. Bir de: *Benim düşlerim sizlerin uyanık olduğu saatler gibidir*. Sonra bir de: *Belleğim, beyim, bir çöp yığını gibi*. Bir kara tahtaya çizilmiş, bir dik üçgen, bir eşkenar dörtgen – bunlar bizlerin eksiksiz kavrayabileceğimiz formlar; Ireneo aynı şeyi bir atın rüzgarda savrulan yelesi, bir tepenin üzerindeki büyükbaş sürüsü, durmadan biçim değiştiren ateş, onun sayısız külü, ölünün başında yas tuttuğu ölünün yüzünün aldığı biçimler ile yapabiliyordu. Gökyüzünde kaç yıldız görebildiğini bilmiyorum.

Bunları bana kendisi anlattı; ne o sırada ne de daha sonra kuşku duymadım söylediklerinden. O günlerde sinema ya da gramofon yoktu; gene de hiç kimsenin Funes'le bir deney gerçekleştirmemiş olması garip, inanılacak gibi değil. Aslında, geciktirilebilecek her şeyi geciktirerek yaşayıp gidiyoruz; belki de derinde, ta içimizde, her birimiz ölümsüz olduğumuzu, er ya da geç bütün insanların her şeyi yapacağını ve bileceğini biliyoruz.

Karanlığın içinden, Funes'in sesi benimle konuşmaya devam etti.

1886 yılında özgün bir numaralama sistemi icat ettiğini ve birkaç gün içinde yirmi dört bin sayısını aştığını söyledi. Bir yere kaydetmemişti, çünkü bir düşündüğünü bir daha unutmuyordu. Onu harekete geçiren şey, sanıyorum, Uruguay'ın otuz üç yurtseverinin, tek bir sözcük ve tek bir işaret yerine

iki işaret ve iki sözcük ile anlatılması gerekliliğinden duyduğu hoşnutsuzluktu. Yedi bin on üç sayısı yerine (örneğin) *Máximo Pérez* diyordu; yedi bin on dört yerine *demiryo-lu*; diğer sayılara verdiği isimler *Luis Melián Lafinur*, *Olimur*, *kükürt*, *yular*, *balina*, *gaz*, *kazan*, *Napolyon*, *Augustín de Vedia* idi. Beş yüze (500) *dokuz* diyordu. Her kelimenin belli bir işareti vardı, bir çeşit imi; sona doğru iyice karmaşıklaşıyorlardı... ona biribiriyle tutarsız terimlerden oluşan bu rap-sodinin, sayılar sisteminin tam tersi olduğunu açıklamaya çalıştım. Ona 365 demenin üç tane yüz, altı tane on, beş tane bir demek olduğunu, bunun *Zenci Timoteo* ya da *et örtü-sü* “sayılar”ında bulunmayan bir analiz olduğunu söyledim. Funes beni anlamadı ya da anlamak istemedi.

17. yüzyılda, Locke, her bir şeyin, her bir taşın, her bir kuşun, her bir dalın kendi özel ismiyle anılacağı imkansız bir dil koyutlamıştı (ve bu dili reddetmişti). Funes de analog bir dil düşünmüştü fakat ona çok genel, çok belirsiz geldiği için bu dilden vazgeçmişti. Aslında, Funes her bir ormandaki her bir ağacın her bir yaprağını hatırlamakla kalmıyor, onu her algılayışını ya da aklına getirişini de hatırlıyordu. Geçmişteki deneyimlerini yetmiş bin kadar anıyla sınırlamaya çalıştı, sonra bunların her birine bir sayı verecekti. Bundan iki nedenle vazgeçti: Bir, bu işin sonunun gelmeyeceğini, iki, yarsız olduğunu düşündüğü için. Ölüm saati gelip çattığında daha çocukluk anılarını bile sınıflandırmayı bitirmemiş olacağını düşündü.

Bahsettiğim bu iki projenin (sayıların yerini tutacak sonsuz bir sözcük dağarı, belleğindeki bütün imgelerin hiçbir işe yaramayan bir dökümü) bir anlamı yok, fakat kırık dökük de olsa belli bir görkemi var. Funes’in baş döndürücü dünyasına bir göz atmamızı ya da onun karakterini anlamamızı sağlıyorlar. Unutmayalım, Funes genel, platonik düşüncelerden hemen hemen tamamen yoksundu. Sadece tür

simgesi olan *köpek*'in birbirine benzemez, çeşitli boy ve bosta bir sürü köpeği kapsadığını kavramakta zorlanıyordu; üç on dörtte (yandan) gördüğü köpeğin üçü çeyrek gece (önden) gördüğü köpekle aynı adı taşıması fikri de onu rahatsız ediyordu. Aynadaki kendi yüzü, kendi elleri, her görüşünde onu şaşırtıyordu. Swift, Lilliputların İmparatorunun saatin yelkovanının minik hareketlerini ayırımsayabildiğini anlatır; Funes, nesnelerin bozulmasını, dişlerin çürüyüşünü, yorgunluğun ağır ağır yaklaşmasını hiç kesintisiz olarak hissediyordu. Ölümün, rutubetin ilerleyişini fark ediyordu. Çok biçimli, anlardan oluşan ve neredeyse katlanılmaz derecede ayrıntılı bir dünyanın yalnız ve bilinçli bir izleyicisiydi. Babil, Londra ve New York hoyrat görkemleriyle insanların hayal gücünü zaptetmişlerdir; onların o kalabalık kulelerinde ya da hızlı hızlı gidilen caddelerinde hiç kimse, fakir Güney Amerika taşrasında bahtsız Ireneo'nun gece ve gündüz üzerine çöken aman vermez gerçekliğin hararetini ve basıncını hissetmemiştir. Onun için uyumak çok zordu. Uyumak, insanın zihnini dünyadan öte yana çevirmesi demektir; dar yatağında sırtüstü yatan Funes, çevresini saran bütün evlerin tek tek, her bir köşe bucağını gözünün önüne getirebiliyordu. (Tekrarlıyorum, belleğindeki en sıradanı bile, bizim fiziksel haz ve fiziksel acı algılarımızdan çok daha ayrıntılı ve canlıydı.) Doğu'ya doğru, henüz sokak sokak bölünmemiş bir hat boyunca, Funes'in neye benzediğini bilmediği yeni evler vardı. Funes onları kapkara, blok halinde, homojen bir karanlıktan yapılmış olarak gözünün önünde canlandırır; yüzünü o yöne doğru çevirirdi, uyuyabilmek için. Bir de kendini nehrin dibinde gözünün önüne getirirdi, akıntının ninnisine uymuş, ona kapılıp yitmiş olarak.

İngilizce, Fransızca, Portekizce ve Latinceyi zahmetsizce öğrenmişti. Ne ki, sanıyorum düşünmeyi pek beceremiyordu. Düşünmek farklılığı unutmak, genelleyebilmek, soyut-

lama yapabilmek demektir. Funes'in arı kovanı gibi dünyasında, sadece ayrıntılar, varlıklarını şiddetle dayatan ayrıntılar vardı.

Şafağın tedirgin ışığı toprak *patio*'yu doldurdu.

O zaman, bütün bir gece boyunca konuşan sesin ait olduğu yüzü gördüm. Ireneo on dokuz yaşındaydı, 1868'de doğmuştu; bana tunçtan bir heykel gibi anıtsal, Mısır'dan daha eski, kehanetlerden ve piramitlerden daha yaşlı görünüyordu. Sözcüklerimin her birinin (her bir devinimimin) o avuntu bulmaz belleğinde yaşayıp gideceğini düşündüm. Gereksiz jestleri çoğaltırım korkusundan elim ayağım tutulmuş gibiydi.

Ireneo Funes 1889'da akciğerlerine kan hücum etmesi sonucu öldü.

1942

ÇEVİREN Fatih Özgüven

KILICIN İZİ

E. H. M.'e

İnatçı bir yara izi yüzünü çaprazlamasına kesiyordu; bir ucu şakağında, öteki ucuysa yanağındaki kırıışıkla son bulan kül-rengi ve hemen hemen kesintisiz bir yay. Gerçek adı önemli değil; Tacuarembó'daki herkes onu "La Coloradalı İngiliz" diye bilirdi. O tarlaların sahibi Cardoso, arazisini satmayı reddetmişti: Anladığım kadarıyla, İngiliz, beklenmedik bir ikna yoluna başvurmuş, Cardoso'ya yüzündeki yara izinin sırrını açıklamıştı. İngiliz, sınırdan, Rio Grande del Sur'dan geliyordu; birçokları onun Brezilya'dayken kaçakçılık yaptığını söylerler. Tarlaları otlar bürümüş, sular acıymış; İngiliz işleri düzeltmek için gündelikçilerle omuz omuza çalışmış. Sert ve acımasızmış, ama son derece de adilmiş. İçtiği de söylenir; yılda birkaç kere kendini kuledeki odalardan birine kilitler ancak iki ya da üç gün sonra, savaştan çıkmış ya da baş dönmesinden yeni kurtulmuşçasına solgun, titreyerek, kafası karmakarışık ve her zamanki kadar buyurgan halde dışarı çıkarmış. Buz gibi bakışlarını, yerinde duramayan sıırım gibi bedenini, boz renkli bıyığını hatırlıyorum. Herkese karşı mesafeliydi; İspanyolcasının güdük ve Brezil-

ya diliyle karışmış olduğu bir gerçektir. Postadan da bir iş mektubu ya da bir iki ilandan başka bir şey almazdı.

Kuzeyin köylerinden son geçişimdi, Caraguatá akarsuyunun ansızın taşması beni La Colorada'da geceleme zorunda bırakmıştı. Çok geçmeden orada bulunuşumun ne kadar zamansız olduğunu anladım. İngiliz'e yaranmaya çalıştım, tutkuların en kolayından yardım umdum: yurtseverlik. İngiltere gibi yürekli bir ülkenin yenilmez olacağını savundum. Dostum bu düşünceme katıldı, ama gülümseyerek İngiliz olmadığını ekledi. İrlandalıydı, Dungarvan'dan geliyordu. Bunu söyler söylemez bir sır vermiş gibi sustu.

Akşam yemeğinden sonra gökyüzüne bakmak üzere dışarıya çıktık. Açılmıştı, ama alçak tepelerin ardında, gökyüzünün şimşeklerle çizgi çizgi olup bıçakla yarılmış gibi görünen güney yönünde çok geçmeden fırtına patlayacaktı. Hizmet eden çocuk, harap ve bakımsız yemek odasına bir şişe rom getirdi. Epey bir süre sessizce içtik.

Sarhoş olduğumu fark ettiğimde saati kaç etmiştik, bilmiyorum; ne türlü bir esin, coşku ya da can sıkıntısı beni yaradan söz etmeye götürdü, onu da bilmiyorum. İngiliz'in yüzündeki anlam değişti; bir an beni evden kovacağını sandım. Sonunda en heyecansız sesiyle şunları söyledi:

“Yaramın hikâyesini size tek bir koşulla anlatırım; hangi alçakça koşullar altında olduğunu, rezilliği bir nebze azaltmaya çalışmadan anlatacağım.”

Kabul ettim. İngilizcesini İspanyolcasıyla, hatta Portekizcesiyle karıştırarak bana anlattığı hikâye şu:

“1922 yılında Connaught'un kentlerinden birinde, İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşılan sayısız kişi arasında ben de vardım. Yoldaşlarımdan bazıları hâlâ yaşıyor, kimseye zararı dokunmayan işlerle uğraşıyorlar; ötekiler karşı tarafta, İngiliz bayrağı altında çöllerde ve denizlerde savaşıyorlar. Bunlardan biri, aramızdakilerin en iyisi, bir kışla avlusunda, şa-

fak vakti gözünden uyku akan adamlar tarafından vurularak öldürüldü, bir bölümü (en bahtsızları oldukları da söylenemez) yazgılarıyla iç savaşın adsız ve gizli çarpışmalarında yüzleşti. Bizler Cumhuriyetçiydik, Katolik'tik; galiba romantiktik de. İrlanda bizim için yalnızca hayallerde yaşayan bir gelecek ve içinde yaşamaya katlanamadığımız bir şimdiki zaman değildi; acı, ama sevgiyle anılan bir mitoloji, yuvarlak kuleler, Parnell'in reddedilişi, eski yaşamlarında Kahraman Savaşçılar, Balıklar ya da Dağlar olarak doğan Boğalar'ın çalınmasını anlatan o epik şiirlerdi... Hiç unutamayacağım bir akşamüzeri Munsterli bir arkadaş katıldı aramıza; John Vincent Moon diye biri.

Henüz yirmi yaşında bile değildi. Bedeni hem dal gibi ince, hem de gevşekti. Belkemiği yoktu sanki, bu da son derece rahatsız edici bir izlenim uyandırıyordu ilk bakışta. Allah bilir hangi komünist elkitabını, büyük bir şevk ve kendini beğenmişlikle neredeyse sayfa sayfa ezberlemişti; her türlü tartışmayı kesip atmak için diyalektik maddeciliğe başvuruyordu. İnsanın birinden nefret etmek ya da birini sevmek için sonsuz sayıda nedeni olabilir. Moon, evrenin tarihini gönül bulandırıcı bir ekonomik çatışmaya indirgemişti. Devrimin başarıya ulaşmasının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Ona bir centilmenin yalnızca yitik davalarla ilgileneceğini söyledim. Bu arada gece olmuştu; tartışmamızı girişte, merdivenlerde, sonra da karanlık sokaklarda sürdürdük. Beni Moon'un ağzından çıkan yargılardan çok, onun karşı durulmaz, kendine son derece güvenen üslubu etkilemişti. Yeni yoldaşımız tartışmıyordu; horlayarak ve bir parça da öfkeyle görüşlerini sıralıyordu.

Kent dışındaki evlerin oraya varmıştık ki, ansızın açılan bir ateşle dilimiz tutuldu sanki. (Ya bundan önce ya da sonra bir fabrikanın ya da kışlanın çıplak duvarına sürünüp geçmiştik.) Taş döşeli bir yola girdik; açılan ateşin ışığında iyice

irileşen bir asker, yanmakta olan bir kulübeden dışarıya fırladı. Bağırarak durmamızı buyurdu. Adımlarımı hızlandırdım; dostum arkamdan gelmiyordu. Arkama döndüm; John Vincent Moon korkudan büyülenmiş, sonsuzluğa karışmış gitmişti sanki, yerinden kıpırdamıyordu. Bunun üzerine dönerek koştum, askeri bir vuruşta yere devirdim, küfrederrek Vincent Moon'u sarstım, beni izlemesini söyledim. Koluna yapışmak zorunda kalmıştım; kapıldığı korku onu elden ayaktan kesmişti. Alevlerle delik deşik olan gecenin içine doğru kaçtık. Arkamızdan yaylım ateşi açıldı, bir kurşun Moon'un sağ omuzunu sıyrıp geçti; çam ağaçlarının arasından kaçarken, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

O yılın, yani 1922'nin sonbaharında az çok bir yeraltı hayatı sürüyor, General Berkeley'in kır evinde yaşıyordum. General (kendisini hiç görmemiştim), Bengal'de yönetimle ilgili birtakım görevlerin peşindeydi. Ev bir yüzyıllıktan eski değildi, ama dökülüyordu, karanlıklar içindeydi; insanın aklını karıştıran koridorlar ve işe yaramayan antrelerle dolup taşmıştı. Müze ve koca bir kütüphane bütün ilk katı kaplıyordu; bir bakıma 19. yüzyılın tarihini oluşturan, birbiriyle ilgisiz, birbirini yalanlayan kitaplar, güzel kıvrımlı biçimleri içinde donup kalmış, eğri ağızlarında hâlâ savaşın rüzgârıyla şiddeti gezinir gibi olan Nişapur işi palalar. Eve (sanıyorum) arkadan girdik. Moon, tir tir titreyerek, kuruyup çatlamış ağzıyla gecenin "ilginç olaylarla dolu" olduğunu mırıldandı; yarasına baktım ve ona bir fincan çay getirdim. Yarası önemsizdi. Birdenbire şaşkınlıkla kekeledi:

"Biliyor musun, kendini korkunç bir tehlikeye attın."

Bunu dert etmemesini söyledim ona. (İç savaşın getirdiği alışkanlık beni böyle davranmaya itmişti; hem sonra, bir tek yoldaşımızın bile ele geçirilmesi davamızı tehlikeye düşürebilirdi.)

Ertesi gün Moon'un çalımı yeniden yerine geldi. Verdiğim

sigarayı aldı ve beni “devrimci partimizin parasal kaynakları” konusunda iyice bir sorguya çekti. Soruları son derece açıktı; ona (açıksözlülükle) durumun ciddi olduğunu anlattım. Derinden gelen silah sesleri güney yönünü sarsıyordu. Moon’a yoldaşlarımızın bizi beklediğini söyledim. Ceketimle tabancam odamdaydı; döndüğümde Moon’u gözleri kapalı divanın üzerine uzanmış buldum. Ateşi olduğu sanısına kapılmıştı; omuzunda çok acı veren bir sızı olduğunu öne sürdü.

Onun onulmaz bir korkak olduğunu o an anladım. Geveleyerek kendine dikkat etmesini söyledim ve dışarıya çıktım. Korku içindeki bu adam, korkak sanki benmişim, Vincent Moon değilmiş gibi sıkıntı veriyordu içime. Tek bir insanın yaptığı, sanki bütün insanlar tarafından yapılmış gibidir. Bu nedenle, cennet bahçesindeki söz dinlemeziğin bütün insanlığı kirletmesi haksızlık sayılmaz; gene bu nedenle tek bir Yahudi’nin çarmıha gerilmesinin insanlığı kurtarmaya yetmesi de haksızlık sayılmaz. Belki de Schopenhauer haklıydı; ben bütün öteki insanlarım, her insan bütün insanlardır. Shakespeare bir anlamda o sefil John Vincent Moon’dur.

General’in büyük evinde dokuz gün geçirdik. Savaşın acılarıyla başarılarından söz etmeyeceğim; beni aşağılayan yaranın hikâyesini anlatmak niyetim. Arkadaşlarımızın bir kışlayı basıp da Elphin’de makineliyle taranan on altı arkadaşımızın intikamını almayı başardıkları onuncu günün dışında, bu dokuz gün belleğimde tek bir gün olarak yer alıyor. Şafağa karşı, ağaran günün sersemliği içinde gizlice ayrıldım evden. Gece olduğunda geri dönerdim. Dostum beni yukarı katta beklerdi; yarası zemin kata inmesine izin vermiyordu. Elinde stratejiyle ilgili bir kitap olduğunu hatırlıyorum, F. N. Maude ya da Clausewitz. “Top gibi ağır silahları yeğlerim,” demişti bana bir gece. Planlarımızın ne olduğunu sorardı; bunları kınamaktan ya da düzeltmekten zevk

alıyordu. “Kaygı verici parasal durumumuz”dan yakınmayı da alışkanlık edinmişti; iç karartıcı bir bilgiç tavrıyla sonumuzun kötü olacağını söylerdi. ‘*C’est une affaire flambee,*’ (‘Bu işten hayır gelmez’) diye mırıldanırdı. Korkaklığından utanç duymadığını göstermek için zihinsel kibridi büyütüyordu. Böylece, iyi kötü dokuz gün geçti.

Onuncu gün kent bütünüyle Kara-Sarı’lıların eline geçti. Uzun boylu, suskun atlılar yolları kolaçan ediyorlardı; kül ve duman, rüzgârla savruluyordu, köşede yere yatmış bir ceset gördüm, belleğimde alanın ortasında askerlerin durmadan nişancılıklarını denedikleri bir korkuluktan daha fazla yer etmedi... Şafak sökerken yola çıkmıştım; öğleden önce döndüm. Moon kütüphanede birisiyle konuşuyordu; ses tonundan telefonla konuştuğunu anladım. Derken kendi adımları duydum; sonra saat yedide geri döneceğimi, sonra, beni bahçeden geçerken tutuklamaları önerisini. Çok bilmiş dostum beni güzel güzel satıyordu. Kişisel güvenlik konusunda güvence istemekteydi.

Burada hikâyem karışıyor, ipin ucu kaçıyor. Muhbiri, karanlık karabasanlı koridorlar, baş döndüren kuyu gibi merdivenler boyunca izlediğimi biliyorum. Moon evi çok iyi tanıyordu, benden çok daha iyi. Bir ya da iki kere onu kaybettim. Askerler beni ele geçirirmeden önce köşeye kısırdım onu. Generalin silah koleksiyonlarından birinden bir denizci kılıcı kaptım; bu yarım ayla onun suratına sonsuza kadar kalacak kanlı bir yarım ay çizdim. Borges, bu sırrı sana, bir yabancıya açtım. Beni hor görsen de gam yemem.”

Hikâyeyi anlatan burada durdu. Ellerinin titrediğini fark ettim.

“Ya Moon?” diye sordum ona.

“Yahuda gibi, parasını aldı ve Brezilya’ya kaçtı. Aynı akşamüzeri şehir meydanında birkaç sarhoş askerinin bir korkuluğu kurşuna dizdiklerini gördü.”

Hikâyenin gerisini boşuna bekledim. Sonunda devam etmesini söyledim.

Bedeni bir hıçkırıkla sarsıldı; sonra yalvarırcasına eğri, beyazımsı yara izini gösterdi.

“Bana inanmıyor musun?” diye kekeledi. “Yüzümde korkunç, yüz kızartıcı suçumun izini taşıdığımı görmüyor musun? Sonuna kadar dinleyesin diye hikâyeyi böyle anlattım sana. Beni koruyan adamı ele verdim ben; Vincent Moon benim. Şimdi beni hor görebilirsin.”

1942

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

HAIN VE KAHRAMAN İZLEĞİ

*Böylece Eflatun yılı
Her yana yeni doğru ve yeni yanlış saçar
Yerlerine eskiyi çeker burgacına
İnsanlar hep çengidir ya oyunda adımlar
Bir gongun yabanıl gümbürtüsünü kollar.*

W. B. YEATS: Kule

Chesterton'un (soylu polis öyküleri kurucusu ve geliştircisi) ve saray danışmanı Leibniz'in (zaman öncesi uyumun bulgucusu) yabana atılamayacak ölçüde etkilerinde kalarak, boş ikindilerimde bir gün belki kaleme alacağım, şimdiden de her nasılsa beni doğrulayan şu öykü taslağını kurdum. Ayrıntılar, düzeltmeler, uyarlamalar epey eksik; öykünün benim bile kavrayamadığım bölgeleri var daha; bugün 3 Ocak 1944'te, şöyle değerlendiriyorum durumu:

Olay, baskı altındaki dirençli bir ülkede geçer: Polonya, İrlanda, Venedik Cumhuriyeti, Güney Amerika ya da bir Balkan devleti gibi... Ya da geçmişti diyelim, çünkü anlatıcı çağdaş olmasına karşın, öykü 19. yüzyılın ortasında ya da başlarında geçmiştir. Turalım ki (anlatma kolaylığı açısından) yer, İrlanda'dır; diyelim ki, tarih de 1824. Anlatıcının adı Ryan'dır; o gencecik, yiğit, yakışıklı, gömütü esrarengiz ellerce kirletilmiş, Browning ile Hugo'nun dizelerini süslemiş, yontusu kızıl bataklıklardaki boz bir tepeye hakim, suikast kurbanı Fergus Kilpatrick'in torununun torunudur.

Kilpatrick, bir suikastçıydı; gizli bir suikastçılar örgütü-

nün önderiydi, tıpkı Moab toprağından şöyle bir gördüğü vadedilmiş ülkeye ulaşamayan Musa gibi Kilpatrick de önceden tasarladığı, düşlediği bir ayaklanmanın utkuya ulaştığı gece can verdi. Ölümünün ilk yüzyılı dolmak üzere; suçun işleniş koşulları hâlâ esrar perdesiyle örtülü. Kahramanın yaşam öyküsünü kaleme almakta olan Ryan, bu esrarın basit bir polis soruşturmasının sınırlarını aştığını görür. Kilpatrick, bir tiyatroda öldürülmüştü. İngiliz polisi katili bulamadı bir türlü; tarihçiler, bunun polisin ününe pek gölge düşürmediğini, çünkü büyük bir olasılıkla onu zaten polisin öldürttüğünü ileri sürüyorlar. Bu esrar dolu olayın başka cepheleri de tedirgin eder Ryan'ı. Sarmal bir örgü göze çarpmaktadır: irak yörelerin, irak çağların birtakım olguları yinelenir ya da birleştirilir gibidir. Sözelimi, kahramanımızın cesedini inceleyen görevlilerin, zarfı açılmamış bir mektup bulduklarını, o mektupta onun o gece tiyatroya gitmemesi konusunda uyarıldığını bilmeyen yoktur; Julius Caesar da dost hançerlerin yolunu beklediği saraya giderken bir pusula almıştı ama okumamıştı. Pusulada ihanet, hainlerin adlarıyla birlikte açığa vuruluyordu. Sezar'ın karısı Calpurnia, düşünde, Senato'nun emriyle bir kulenin yıkıldığını görmüştü; Kilpatrick'in öldürüldüğü gece de, Kilgarvan'ın yuvarlak kulesinin yandığı doğrultusunda yalan yanlış, kaynağı belirsiz söylentiler yayılmıştı dört bucağa, Kilpatrick orada doğduğuna göre bu bir önsezi sayılabilirdi. Sezar'ın öyküsüyle İrlandalı suikastçının öyküsü arasındaki bu koşutluklar (ve daha başkaları), Ryan'ı gizli bir zaman örgüsü, yinelenen çizgilerden oluşma bir doku düşünmeye yöneltir. Condorcet'in ondalıklar tarihi, Hegel, Spengler ve Vico'nun önerdikleri biçimbilim tanımları, Hesiodos'un altınken demire dönen adamları gelir aklına. Ruh göçü'nü düşünür. Kelt edebiyatını ürkünç kılan bu kuramı Sezar, Britanya büyücülerine atfetmiştir; Fergus Kilpatrick'in Fergus Kil-

patrick olmadan önce Sezar olduğunu düşünür. Bu çember labirentlerden, garip bir buluş aracılığıyla kurtulur, ne ki bu buluş, kendisini daha çetrefil, daha bağdaşmasız labirentlere çekecektir. Fergus Kilpatrick ile öldüğü gün konuşan bir dilencinin söylediği kimi sözleri Shakespeare, *Macbeth* tragedyasında çok önceden kullanmıştır. Tarihin tarihten kop-ya çekmesi yeterince şaşırtıcıyken, tarihin edebiyattan kop-ya çekmesi usa sığar gibi değildir... Ryan, 1814'te, kahramanımızın en eski dostu James Alexander Nolan'ın, Shakespeare'in bellibaşlı oyunlarını Gal diline çevirmiş olduğunu görür; bunlardan biri de *Julius Caesar*'dır. Arşivlerde, Nolan'ın İsviçre *Festspiele*'si üstüne elyazması bir incelemesini bulur. Serüvene dayalı dev gösterilerdir bu oyunlar, binlerce oyuncu vardır ve o tarihsel olaylar, aslında geçtikleri yerlerde, o kentlerde, o dağlarda yinelenir. Bir başka yayımlanmamış belge de ölümünden birkaç gün önce, son gizli toplantıya başkanlık eden Kilpatrick'in adı kayıtlardan silinmiş bir hainin idam emrini imzaladığını göstermektedir. Bu emir, Kilpatrick'in yumuşak yüreğiyle bağdaşmamaktadır. Ryan olayı soruşturur (işte bu soruşturma bölümü benim taslağımdaki önemli boşluklardan biri) ve esrarı çözmeyi başarır.

Kilpatrick bir tiyatroda öldürülmüştü ama bütün kent bir tiyatroydu, oyuncular bir İrlanda tümeniydi ve Kilpatrick'in ölümüyle taçlanan oyun, günlerce gecelerce sürmüştü. Olay şöyle:

1824 yılının 2 Ağustos günü, suikastçılar bir araya gelmişlerdi. Ülke, ayaklanmaya elverişli bir ortamdaydı; yine de hep bir aksaklık çıkıyordu: Bir hain vardı aralarında. Fergus Kilpatrick, James Nolan'a haini bulma görevini vermişti. Nolan, üstlendiği görevi başarıyla yerine getirdi: Toplantının tam ortasında, hainin Kilpatrick olduğunu açıkladı. Suçlamasını çürütülmez kanıtlarla doğruladı ve suikastçılar, başkanlarını ölüme mahkûm ettiler. Kilpatrick, idam kararı-

nı kendi imzalamıştı ama infazın ülkesine zarar getirmemesini şart koşmuştu.

İşte Nolan, bu garip tasarımı o zaman olgunlaştırdı. İrlanda, Kilpatrick'e tapıyordu; onun onursuzluğuna ilişkin ufak bir kuşku, ayaklanmanın başarısızlığı demek olabilirdi. Nolan, cezanın infazını ülkenin özgürlüğe kavuşmasında araç olarak kullanacak bir tasarı önerdi. Suçlu, bilinmeyen bir suikastçinin eliyle, özellikle halkı etkileyecek, böylelikle belleklere kazılacak ve ayaklanmayı hızlandıracak koşullarda can verecekti. Kilpatrick, kendisine günahını ödeme olanağı veren, ölümüyle son bir utku ateşi kazanacak bu oyunda, payına düşeni yapacağına ant içti.

Zaman darlığından, Nolan, bu katmerli infazın özel koşullarının tümünü kendi uyduramazdı; bir başka oyun yazarından, düşman İngiliz, William Shakespeare'den hırsızlamaya karar verdi zorunlu olarak. *Macbeth*'ten, *Julius Caesar*'dan sahneler yürüttü. Halka açık ama amacı gizli temsil günlerce sürdü. Mahkûm, Dublin'e girdi, tartıştı, oynadı, yakardı, payladı, acıklı sözler mırıldandı, bu edimlerin tümü o ilerde övgüyle anılsın diye Nolan'ca önceden hazırlanmıştı. Yüzlerce oyuncu, kahramanla işbirliği yaptı; kiminin rolü karmaşıktı; kimininki bir anlık. Onların yaptıkları ve söyledikleri tarih kitaplarında, İrlanda'nın ateşli belleğinde yaşıyor. Kendisini hem günahattan arındıran, hem de sonunu getiren bu kılıkılına tasarlanmış yazgiya iyiden iyiye kapılan Kilpatrick, yargılayıcısının metnini doğaçtan edimler, doğaçtan sözlerle zenginleştirdi. Bu kalabalık kadrolu oyun da böylece zamanla oturdu, neden sonra, 1824'ün 6 Ağustos günü, yaşlı perdeleriyle Lincoln'un yazgisını öngören bir tiyatro locasında, nicedir özlenen bir kurşun, hain ve kahramanın göğsüne saplanana kadar. İki kan fışkırtısı arasında Kilpatrick kendisine verilen birkaç repliği bile söyleyemeyecekti.

Nolan'ın yapıtında, Shakespeare'den alınan pasajlar *en az* etkili olanlardır. Ryan, birinin ilerde doğruyu sezebilmesi amacıyla yazarın bu pasajları araya sokuşturduğundan kuşkulandı. Kendisinin de Nolan'ın tasarısının bir parçası olduğunu anladı... Bir dizi usandırıcı bocalamadan sonra buluşunu gizli tutmayı kararlaştırdı. Kahramanın şanına adanmış bir kitap yayımladı; belki bu da öngörölmüştür.

ÇEVİREN *Tomris Uyar*

ÖLÜM VE PUSULA

Mandie Molina Vedia'ya

Lönnrot'un yılmak bilmez sezgisini bileyen yığınla sorundan hiçbiri, Triste-le-Roy malikânesinde ökaliptüslerin sürekli rayihasında son bulan kanlı olaylar dizisi kadar garip – garipten de öte denebilir– değildi. Erik Lönnrot'un son cinayeti önlemeyi başaramadığı doğru, ne var ki onun bu cinayeti önceden görebildiği tartışılmaz. Gerçi Yarmolinsky'nin talihsiz katilinin kimliğini de kestirememiştir ama hem bu şeytanca olaylar dizisinin ardındaki gizli biçimlenimi hem de Züppe Scharlach lakabıyla anılan Kızıl Scharlach'ın olaya katkısını sezmişti. Katil (çoğu katil gibi) Lönnrot'u öldürmeye ant içmişti onuru üstüne, gelgelelim Lönnrot'un kimseden korkusu yoktu. Kendisini katışıksız bir uslamlamacı, bir Auguste Dupin sayıyordu ama bir serüvenci yanı da vardı, hatta bir kumarbaz yancığı da.

İlk cinayet Hotel du Nord'da –suları çöl rengine bir koya bakan o upuzun prizmada– işlendi. Sözüünü ettiğimiz kuleye (ki bir bakımevinin tiksiniç beyazlığını, bir zindanın sayısal bölünürlüğünü ve bir genelevin genel görünümünü çığırkanca birleştirmiştir) üç Aralık günü, kül sakallı, kül gözlü

Doktor Marcel Yarmolinsky, Üçüncü Talmud Kongresi'ne katılmak için Podolsk'tan geldi. Hotel du Nord'dan hoşlanıp hoşlanmadığını asla bilemeyeceğiz; Karpatlarda üç yıllık bir savaşa, üç bin yıllık baskıya ve kıyıma katlanabilmesini sağlayan o bildik boyun eğmişlikle kabullendi oteli. Ona R katında bir oda verildi, Galile Valisi'nin hiç de görkemsiz sayılmayacak dairesinin tam karşısında. Yarmolinsky, akşam yemeğini yedi, bilmediği kenti dolaşmayı ertesi güne erteledi, yığınla kitabıyla birkaç özel eşyasını gömme dolaba yerleştirdi, gece yarısından önce ışığını söndürdü. (Vali'nin bitişik odada uyuyan şoförü böyle tanıklık etti.) Ayın dördünde, sabah 11.30'da onu *Yiddische Zeitung*'un redaktörü aradı; Doktor Yarmolinsky telefona çıkmadı. Odasında bulunduğu yüzü morarmıştı biraz. Geniş, çağdışı bir cüppenin altında yarı çıplak yatıyordu. Koridora açılan kapıdan pek uzakta değildi; göğsüne derin bir bıçak yarası açılmıştı. Birkaç saat sonra, aynı odada, gazeteciler, fotoğrafçılar ve polisler arasında Müfettiş Treviranus ile Lönnrot olayı serinkanlılıkla tartışıyorlardı.

Purosunu soylu bir kılıç gibi sallayan Treviranus, "Bu konuda fazla kafa yormanın gereği yok," diyordu. "Galile Valisi'nin dünyanın en değerli gökyakutlarına sahip olduğunu hepimiz biliyoruz. Onlara göz dikmiş biri, yanlışlıkla bu odaya girmiş olmalı. Yarmolinsky uyandı; soyguncu da onu öldürmek zorunda kaldı. Ne dersin bu açıklamaya?"

"Olabilir ama ilginç değil," diye yanıtladı Lönnrot. "Diyeceksin ki, gerçeğin ilginç olma zorunluluğu hiç mi hiç yoktur. Ben de sana diyeceğim ki gerçek, bu zorunluluktan sıyrılabilir, ama varsayım asla. Senin önerdiğin varsayımda rastlantı payı pek fazla. Karşımızda ölü bir haham var; kendi adıma düz bir hahamlı açıklamayı, düşsel bir soyguncunun düşsel talihsizliğine yeğlerdim."

Treviranus biraz bozularak yanıtladı:

“Hahamlı açıklamalar bana göre değil. Bu bilinmeyen adamı bıçaklayanı yakalamak benim derdim.”

“Pek o kadar bilinmiyor da sayılmaz,” diye düzeltti Lönnrot. “işte tüm yapıtları burada.” Gömme dolaba dizilmiş uzun ciltleri gösterdi: *Kabala’nın Aklanması*, *Robert Fludd’in Felsefesi Üzerine Bir Araştırma*, bir *Sefer Yezira* çevirisi; *Bala Şem’in Yaşamöyküsü*; *Hasidim Tarikatının Tarihi*, Tetragrammaton Üstüne (Almanca) bir monografi, Pentatek’in kutsal adları üstüne bir monografi daha. Müfettiş dehşetle, nerdeyse irkilerek bakıyordu kitaplara. Sonra gülmeye başladı.

“Ben kendi halinde bir Hristiyanım” dedi. “İstersen bu küflü ciltlerin hepsini evine götürebilirsin: Yahudilerin kör-inançlarına harcayacak zamanım yok.”

“Ama belki de bu cinayet, Yahudi kör inançları tarihinin bir parçasıdır,” diye mırıldandı Lönnrot.

“Yani Hristiyanlık gibi,” diyerek söze katıldı *Yiddische Zeitung* redaktörü. Miyoptu, tanrıtanımaz, utangaç bir adamdı.

Kimse onu yanıtlamadı. Polislerden biri küçük yazı makinasında bir kâğıt parçası bulmuştu, üstünde şu yarım kalmış tümce yazılıydı:

Ad’ın ilk harfi yazıya geçirilmiştir.

Lönnrot gülümsememek için güç tuttu kendini. Ansızın bir kitapsever ya da bir İbranice uzmanı kesilerek ölünün kitaplarının paket edilip kendi evine gönderilmesini buyurdu. Polis soruşturmasına katılmadan kitapları incelemeye adanmış kendini. Sekiz risalelik koca bir ciltte, İsrail Baal Sem Tobh’un, Sofular mezhebi kurucusunun öğretilerinin derinliklerine indi; bir başkasında Tetragrammaton’un, Tanrı’nın bu ağza alınmaz adının erdemleriyle dehşetini kavradı; bir başkasında da Tanrı’nın gizli bir adı olduğu ve bu adda (İranlıların, Makedonyalı İskender’e yakıştırdıkları kristal küredeki gibi) onun dokuzuncu niteliği olan ebediyetin –evrende

gelecek, şimdi, geçmiş ne varsa hepsinin ilk elden bir bilgisinin– özetlendiği savını okudu. Gelenek, Tanrı'nın doksan dokuz adını sayıp döker; İbranice bilginleri bu tekli sayıyı, çift sayılara duyulan tılsımlı bir korkuya yorarlar. Hasidler, bu eksikliğin yüzüncü bir adı – Mutlak Ad'ı gösterdiği yolunda us yürütürler.

Bu bilgi deryasından, birkaç gün sonra *Yiddische Zeitung* redaktörünün gelişiyle sıyrıldı Lönnrot. Genç adam, cinayetten söz etmek istiyordu; Lönnrot ise, Tanrı'nın çeşitli adlarını tartışmayı yeğliyordu. Gazeteci, üç sütunluk bir yazıda, ünlü dedektif Erik Lönnrot'un katilin adına rastlayabilmek umuduyla kendini Tanrı'nın adlarını araştırmaya adanmış olduğunu açıkladı. Gazeteciliğin basitleştirmeciliğine alışık olan Lönnrot, öfkeye kapılmadı. Herhangi bir kişinin, kendisine sunulan herhangi bir kitabı, eninde sonunda alacağını keşfeden esnaftan biri de *Hasidim Tariyatının Tarihi*'nin ucuz bir baskısını çıkardı.

İkinci cinayet, üç Ocak akşamı işlendi, başkentin batı mahallelerinin en ıssız, en boş köşesinde. Sabaha karşı, bu uzak yörede at üstünde devriye gezen jandarmalardan biri, eski bir boya fabrikasının gölgesinde, yerde yüzüstü yatan pancolu bir adam gördü. Adamın yüz çizgileri kana bulanmıştı; göğsünde derin bir bıçak yarası vardı. Duvardaki sarı kırmızı karoların üstüne tebeşirle birtakım sözcükler çiziktirilmişti. Jandarma sözcükleri sökmüştü. O ikindi, Treviranus ile Lönnrot, suçun işlendiği uzak yöreye gittiler. Otomobillerinin sağına ve soluna doğru kent gittikçe ufanıyordu; gök kubbe büyüyordu ve evler önemsizleşiyor, bir tuğla ocağı ya da bir kavak ağacı daha çok göze çarpıyordu. Sonunda, kasvetli olay yerine vardılar: Cömert güneş ışığını nasılsa yansıtan gül pembe duvarlarıyla bir ara sokağın bitimindeydi. Ölünün kimliği saptanmıştı. Daniel Simon Azavedo adında biriydi. Bir zamanlar kuzeydeki mahallelerde ünlenmiş,

araba sürücülüğünden seçim gözcülüğüne yükselmiş, sonraları da hırsızlığa hatta muhbirliğe kadar düşmüştü. (Öldürölüş biçiminin çarpıcılığını müfettişler olağan karşıladılar: Azavedo hançer kullanmakta usta, ateşli silah bilmeyen bir haydutlar kuşağının son temsilcisiydi.) Tebeşirle yazılmış sözcükler şunlardı:

Ad'ın ikinci harfi yazıya geçirilmiştir.

Üçüncü cinayet üç Şubat gecesi işlendi. Saat birden az önce, Müfettiş Treviranus'un yazıhanesindeki telefon çaldı. Giz yüklü, genizden gelen bir erkek sesi konuşuyordu; adının Ginzberg (ya da Ginsburg) olduğunu, hatırı sayılır bir ödöl karşılığında Azavedo ile Yarmolinsky'nin kurban edilişleri çevresindeki olaylar üstüne bilgi verebileceğini bildiriyordu. Birbirine karışan düdük ve korna sesleri, muhbirin sesini boğdu. Derken hat kesildi. Treviranus, tam bunun tatsız bir şaka olabileceğini de hesaba katacakken (öyle ya, karnaval zamanıydı) Rue de Toulon'dan, kahvelerin, genelevin ve İncil satıcılarının yan yana barındığı o berbat sokaktaki Liverpool Hanı'ndan arandığını öğrendi. Hancıyla konuştu. Hancı (dürüst olmaya çabalamaktan sersemleyip ne yapacağını şaşırان eski İrlandalı Kara Finnegan) telefonu son kullananın Gryphius adlı bir müşteri olduğunu, birkaç arkadaşıyla birlikte handan ayrıldığını söyledi. Treviranus, doğru Liverpool Hanı'na gitti. Hancı şunları anlattı: Gryphius, sekiz gün önce hanın üst katında bir oda tutmuştu. Yüz çizgileri sert, külrengi sakalı karmakarışık, hırpani bir kara giysiye bürünmüştü. Finnegan (Treviranus, onun odayı ne amaçla kullandığını kestirebiliyordu) aşırı sayılacak bir ücret istemişti ondan, Gryphius da ücreti hiç duraksamadan ödemişti. Odasından hemen hiç çıkmamıştı; öğle ve akşam yemeklerini odasında yemişti. Barda onu tanıyan yoktu pek. O gece, Finnegan'ın yazıhanesine telefon etmeye in-

mişti. Hanın önünde üstü kapalı bir araba durmuştu. Şoför yerinden kıpırdamamıştı; handaki sürekli müşterilerden bazıları onun bir ayı maskesi taktığını anımsıyorlardı. Arabadan iki soytarı inmişti; ufak tefektiler, çok sarhoş oldukları kimsenin gözünden kaçmamıştı. Boru sesleri eşliğinde Fin-negan'ın yazıhanesine dalmışlardı; Gryphius'u kucaklamışlardı, Gryphius da onları tanıma benziyordu ama oldukça soğuk davranmıştı; aralarında Yidiş konuşmuşlardı –Gryphius usul, genizden gelme bir sesle, ötekiler tiz, uyumsuz seslerle– sonra hep birlikte yukarı kattaki odaya çıkmışlardı. On beş dakika sonra, üçü yine birlikte inmişlerdi, çok mutluydular. Gryphius yalpalıyor, en az onlar kadar sarhoş görünüyordu. Ortada, iki maskeli soytarının arasında –uzun boylu ve huzursuz, besbelli başı dönerek– yürüyordu. (Bar-da oturan kadınlardan biri, soytarıl原因 giysilerindeki sarı, kırmızı ve yeşil baklava desenleri anımsıyordu.) İki kere tökezlemişti Gryphius, ikisinde de soytarılar tutup ayağa kaldırmışlardı onu. Dikdörtgen bir su kütlesini çevreleyen iç rıhtıma geldiklerinde birlikte arabaya atlayıp gözden uzaklaşmışlardı. Arabanın eşiğinden sarkan sonuncu soytarı, iskelenin girişindeki kara tahtalardan birine açık saçık bir resimle bir tümce çiziktirmişti.

Treviranus o tümceye baktı. Önceden kestirilemeyecek gibi değildi zaten. Şöyleydi:

Ad'ın harflerinin sonuncusu yazıya geçirilmiştir.

Daha sonra Gryphius-Ginzberg'in küçük odasını gözden geçirdi. Döşemede kanla çizilmiş, kaba saba bir yıldız vardı, köşelerde Macar malı bir sigaranın izmaritleri, bir çekmede Latince bir kitap, Leusden'in *Philologus Hebraeo-Græcus* (1739) adlı yapıtı ve birtakım el yazısı notlar. Treviranus, kızgınlıkla süzdü kitapları, hemen Lönnrot'u buldurdu. Müfettiş çeşitli tanıkları olası bir kaçırma olayı üstüne sor-

gularken Lönnot, şapkasını bile çıkarmadan önündekileri okumaya koyuldu. Saat dörtte oradan ayrıldılar. Dolambaçlı Rue de Toulon'a çıktıklarında, gün sökümünde ölü serpantinlere basa basa ilerlerlerken, Treviranus dedi ki:

“Ya bu gece olup bitenler bir hile ya da taklitse?”

Erik Lönnot gülümsedi ve büyük bir ciddiyetle Philologus'un, otuz üçüncü söylevinden (altı çizilmiş) bir parçayı okudu: *Dies Judacorum incipit ad solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis*. “Anlamı şu,” diye ekledi. “İbrani-lerin günü, bir günbatımında başlar ve bir sonraki günbatımına kadar sürer.”

Müfettiş, ona takılmaktan kendini alamadı.

“Bu gecenin en paha biçilmez bilgisi bu mu senin açından?”

“Hayır. Ginzberg'in kullandığı bir sözcük daha da önemli.”

İkinci gazeteleri, bu kayıplar zincirinden ilgilerini esirgememişlerdi. *La Cruz de le Espana* bu olaylarla son *Hermetik Kongresi*'nin gönendirici denetimi ve düzeni arasındaki karışıklığı işliyordu; *El Martir*'den Ernst Palanşt, “üç ay içinde üç Yahudi'nin canına kıyan bu sinsi, planlı kıyım olayındaki bağışlanmaz oyalanmaları” eleştiriyordu; *Yiddische Zeitung*, “birçok derin görüşlü aydının bu üçlü esrara başka bir çözüm bulamamasına karşın” yine de antisemitik bir girişim gibi dehşet verici bir varsayımı yadsıyordu; güneyin en şanlı silahşörü Züppe Kızıl Scharlach, kendi bölgesinde bu tür suçların asla işlenemeyeceğine kalıbını basıyor, Müfettiş Franz Treviranus'u görevini savsaklamakla suçluyordu.

Bir Mart gecesi müfettiş, oldukça etkileyici, mühürlü bir zarf aldı. Açtı; zarfın içinden “Baruch Spinoza” imzalı bir mektupla kentin ayrıntılı bir planı çıktı, besbelli bir turist haritasından kesilmişti. Mektup, Mart'ın üçünde dördüncü bir cinayet olmayacağını haber veriyordu, çünkü batıdaki boya fabrikasıyla, Rue de Toulon'daki han ve Hotel du Nord “gizemli bir eşkenar üçgenin şaşmaz köşelerini oluşturuyor-

du”, haritada üçgenin kusursuzluğu kırmızı mürekkeple belirtilmişti. Treviranus bu geometrik savı bıkkınlıkla okudu, sonra mektupla haritayı Lönnrot’a yolladı; o böylesi çılgınlıklar için biçilmiş kaftandı.

Erik Lönnrot, mektubu inceledi. Üç mekân birbirine eş uzaklıktaydı gerçekten. Zamanda bir simetri (üç Aralık, üç Ocak, üç Şubat); uzamda da bir simetri... Birdenbire, gizin nerdeyse eşiğine vardığını sezdi. Bu sezgi, bir pergel ve bir pusulayla bütünlendi. Gülümsedi, yenilerde öğrendiği Tetragrammaton sözcüğünü heceledi ve müfettişi aradı. Dedi ki ona:

“Dün gece yolladığın eşkenar üçgen için teşekkür ederim. Sorunu çözmemi sağladı. Bu cuma, suçlular zindanda olacak, içimiz rahat edebilir.”

“Yani dördüncü bir cinayet tasarlamıyorlar mı?”

“Tam da dördüncü bir cinayet *tasarladıkları* için içimiz rahat edebilir.”

Lönnrot almacı bıraktı. Bir saat sonra Güney Hattı trenlerinden birinde, terk edilmiş Triste-le-Roy malikânesine doğru gidiyordu. Öykümdeki kentin güneyinde, suları çamurlu, moloz ve çerçöple bulanmış bir çay akar. Çayın öte yanında-ki sanayi bölgesi, Barcelonalı bir gangsterin yönetiminde yaşayan silahşörlerin yurdudur. Lönnrot bu suçluların en ünlüsünün –Kızıl Scharlach’ın– bu gizli ziyareti öğrenmek için neler vermeye hazır olduğunu düşünerek gülümsedi. Azavedo, Scharlach’la çalışmıştı bir zaman. Lönnrot uzak bir olasılığı tarttı, dördüncü kurban Scharlach olabilir miydi? Sonra dışladı bu düşüncüyü... Sorunu hemen hemen çözmüştü; durumlar, gerçekler (adlar, hapisane kayıtları, yüzler, yargı ve ceza tutanakları) artık onu ilgilendirmiyordu. Biraz yolculuk etmek, üç ay süren bu masa başı çalışmasının yorgunluğunu atmak istiyordu. Cinayetlerin açıklaması, ne idüğü belirsiz bir üçgenle tozlu bir Yunanca sözcükteydi. Esrar per-

desi, gözlerinin önünde saydamlaşmıştı nerdeyse; yüz gününü bu işe adanmış için utanç duyuyordu.

Tren, sessiz bir yükleme istasyonunda durdu. Lönnrot indi. Tanın ağarışını andıran o ıssız ikindilerden biriydi. Çamur birikintileriyle dolu vıcık vıcık düzlüğün havası nemliydi, soğuktu. Lönnrot, yazlıklara doğru ilerledi. Köpekler gördü, çıkmaz bir sokakta bir araba gördü, ufku gördü, bir çukurun tepeleme dolu suyundan içen gümüş kırı bir at gördü. Triste-le-Roy malikânesinin, nerdeyse çevredeki kara okalıptus ağaçlarıyla boy ölçüşecek yükseklikteki dikdörtgen köşkünü gördüğünde hava kararmak üzereydi. Ad'ı arayanların nicedir özledikleri andan kendisini en çok bir gündoğumuyla bir gecenin (doğudaki epeski bir görkem, batıdaki bir başka görkem) ayırdığını düşündü.

Malikânenin düzensiz bahçe sınırını işli demirden paslı bir parmaklık belirliyordu. Ana kapı kapalıydı. Lönnrot, içeri girebilmeyi pek ummadan çevreyi dolandı. Aşılmaz kapının önüne yeniden geldiğinde, elleri kendiliğinden parmaklıkların arasına kaydı, sürgüyü buldu. Demirin gıcırıtması şaşırttı onu. Koca kapı, zorlu bir edilginlikle ardına kadar açıldı.

Lönnrot, kurumuş, kırık, kırmızı yaprak soylarına basarak okalıptüs ağaçları arasında ilerledi. Yakından bakıldığında, Triste-le-Roy köşkü, anlamsız simetriler, çılgınca yinelenmelerle dolup taşıyordu. Karanlık bir oyuktaki bir Diana yontusuna karşılık bir başka oyukta ikinci bir Diana duruyordu. Bir balkon, bir başka balkona yansiyordu; çifte merdivenler çifte korkuluklara açıliyordu. Çift yüzlü bir Hermes, dev bir gölge saçıyordu. Lönnrot, köşkü de malikâneyi dolaştığı gibi dolaştı. Her şeyi inceledi; taraça katının tam altında dar bir pancur ilişti gözüne.

Pancuru itti; birkaç mermer basamak, bir mahzene iniyordu. Mimarın huyunu artık iyiden iyiye kavrayan Lönnrot,

karşı duvarda bir başka merdiven olacağını kestirdi. Onu buldu, merdivenin basamaklarını çıktı, ellerini kaldırıp tavandaki kapağı kaldırdı.

Parlak bir ışık, bir pencereye sürükledi onu. Açtı; sarı, yuvarlak ay, kasvetli bahçede yaprakların tıkadığı iki çeşmeyi aydınlatıyordu. Lönnrot evi araştırdı. Sofalardan, geçitlerden, birbirinin tıpkısı iç avlulara ve zaman zaman aynı avluya geçti. Tozlu basamaklardan yuvarlak sofalara tırmandı, karşılıklı aynalarda sonsuz suretleri belirdi, dışardaki aynı viran bahçeye çeşitli yükseltilerden ve çeşitli açılardan bakan pencereleri açmaktan, aralamaktan usandı; içerde, üstlerine sarı toz örtüleri atılmış eşyalar, tarlatana sarılmış avizeler. Önüne bir yatak odası çıktı. O odada da porselen bir vazoda bir çiçek; daha ilk dokunuşta, epeski taçyapraklar dağılıverdiler. İkinci katta, üst katta, ev sonsuzmuş, genişliyormuş izlenimini veriyordu. *Ev bu kadar geniş değil, diye düşündü. Başka şeyler olduğundan daha geniş gösteriyor; loş ışık, simetri, aynalar, onca yıl, benim yadırgılığım, yalnızlık.*

Döner bir merdivenden tepedeki pavyona çıktı. Ay ışığı bu kez pencerenin karolarından vuruyordu; karolar sarı, kırmızı ve yeşildi. Şaşırtıcı, baş döndürücü bir anımsamayla sarsıldı.

Ufak tefek, güçlü ve yabanıl iki adam üstüne atılarak silahını aldılar; bir başkası, uzun boylu bir adam, büyük bir ciddiyetle onu selamladı, dedi ki:

“Çok nazıksın. Bize bir gece ve bir gün kazandırdın.”

Kızıl Scharlach'tı bu. Adamlar, Lönnrot'a kelepçeleri geçirdiler. Lönnrot, sesini neden sonra bulabildi.

“Gizli Ad'ı mı arıyorsun sen Scharlach?”

Scharlach kayıtsızca dikiliyordu ayakta. Deminki kısa boğuşmaya katılmamıştı. Lönnrot'un tabancasını almak için hafifçe uzattı elini. Ama sonra konuşmaya başladı. Lönn-

rot onun sesinde bitkin bir utku, evren boyutunda bir kin, o kinden aşağı kalmayan bir üzüncü saptadı.

“Hayır,” dedi Scharlach. “Ben daha geçici, ölümlü bir şeyin ardındayım. Erik Lönnrot’u arıyorum. Üç yıl önce, Rue de Toulon’daki bir kumarhanede kardeşimi tutuklamış, zindana postalamıştın. Adamlarım, beni bir faytona atıp çatışma alanından kaçırıldılar, midemde bir polis kurşunuyla. Dokuz gün dokuz gece boyunca bu kimsesiz, simetrik köşkte acılar içinde kıvranarak yattım. Humma, içimi kemiriyordu, alacakaranlıklarla tanları gözetken çift yüzlü ürkünç Janus düşlerime ve uyanıklığıma dehşet salıyordu. Bedenimden tiksismeyi öğrendim zamanla, iki gözün, iki elin, iki akciğerin, çifte yüz kadar canavarca olduğunu düşünmeye başladım. Bir İrlandalı, beni İsa dinine çekmeye çalıştı; *goyim*’in ünlü tümcesini yineledi: Bütün yollar Roma’ya çıkar. Gece-leri, sanrılarım o benzetmeyle besleniyordu; dünya, kurtulması olanaksız bir labirent gibi geliyordu bana çünkü kuzeye ya da güneye gider gibi görünen bütün yollar aslında Roma’ya, aynı zamanda kardeşimin can çektiği dört duvarlı zindana ve Triste-le-Roy köşküne çıkıyordu. O gecelerde, çift yüzüyle gören Tanrı adına, bütün humma ve ayna tanrıları adına, kardeşimi tutuklayan adamın çevresine bir labirent örmeye ant içtim. Ördüm de, hem de sağlam bir ağ: Malzemesi ölü bir zındık, bir pusula, bir 8. yüzyıl tarikatı, bir Yunanca sözcük, bir hançer, bir boya fabrikasının duvar karolarından ibaret.

“Dizinin ilk aşamasını bir rastlantıya borçluyum. Birkaç arkadaşımın birlikte –aralarında Daniel Azavedo da vardı– Vali’nin gökyakutlarını çalmayı tasarlamıştık. Azavedo bize ihanet etti: Avans olarak ödediğimiz parayla sarhoş oldu ve işe bir gün önce girişti. Otelin uçsuz bucaksızlığında yitip gitmiş; sabaha karşı iki sularında yanlışlıkla Yarmolinsky’nin odasına dalmış. Adamcağız uykusuzluğun pen-

çesinde kıvrandıktan sonra yazı yazmaya koyulmuşmuş. Anlaşılan Tanrı'nın Adı üstüne bir makale için bazı notları gözden geçiriyormuş; şu sözcükleri yazmışmış bile: *Ad'ın ilk harfi yazıya geçirilmiştir*. Avazedo, ses etmemesi konusunda uyarmış onu; Yarmolinsky, otel güvenliğini uyandıracak zile uzanmış, Azavedo, bıçağını saplayıvermiş onun göğsüne. Bu neredeyse içgüdüsel sayılabilecek bir eylemdi: Yarım yüzyıllık zorbalık, ona en kestirme, en güvenli yöntemin öldürme olduğunu öğretmişti... On gün sonra *Yiddische Zeitung*'dan senin Yarmolinsky'nin ölümünün anahtarını notlarında aradığını öğrendim. *Hasidim Tarikatının Tarihi*'ni okudum; Tanrı'nın Adı'nı ağza alma korkusunun, bu Ad'ın güçlüler güçlüsü ve bilinmez olduğu doğrultusunda bir kuramın doğmasına yol açtığını öğrendim. Bazı Hasidlerin gizli Ad'ı ararken insan kurban ettiklerini de keşfettim... Senin o hahamı Hasidlerin kurban ettiği varsayımını geliştireceğini biliyordum; bu varsayımı haklı çıkarma görevini üstlendim.

“Marcel Yarmolinsky, üç Aralık gecesi ölmüştü; ikinci ‘kurban’ için üç Ocak gecesini seçtim. Birinci, kuzeyde ölmüştü, ikinci ‘kurban’a batıda bir yer gerekiyordu. Kurbanımız Daniel Azavedo’ydu. Ölümü çoktan hak etmişti; anlık güdülerine kapılıyordu, hainin biriydi; hem kuşkulandırması, planımın sonu demekti. Birimiz onu bıçakladı; bu cesetle öbürü arasında bir bağ kurulsun diye boya fabrikasının karoları üstüne şöyle yazdım: *Ad'ın ikinci harfi yazıya geçirilmiştir*.”

“Üçüncü cinayet, üç Şubat'ta işlendi. Treviranus'un dediği gibi tam anlamıyla bir aldatmacaydı. Gryphius-Ginzberg-Ginsburg, benim; Rue de Toulon'daki o kirli odacıkta bitmek bilmeyen bir hafta geçirdim (yüzümde iğreti duran bir takma sakalla), arkadaşlarım gelip beni kurtarana kadar. Arabanın eşiğinden sarkan bir arkadaş, bir tahtaya şöyle yaz-

di: *Ad'ın son harfi yazıya geçirilmiştir.* Bu tümce, dizi cina-
yetlerin üçlü olduğunu açığa vuruyordu. Kamuoyu da öyle
anladı zaten: Yine de ben sana, uslamamacı Erik Lönnrot'a,
dizinin dörtlü olduğunu düşündürecek birtakım yinelenen
işaretler serptim şuraya buraya. Kuzeyde bir işaret, doğuda
ve batıda işaretler, güneyde dördüncü bir işaret gerektirir;
Tetragrammaton –Tanrı'nın adı, YHVH– dört harften oluş-
muştur; soytarılarla boya imalatçısının amblemi de dört uç
çağrıştırıyordu. Leusden'in risalesinde bir bölümün altını çi-
zen bendim: O bölüm, Yahudilerin bir günü, günbatımın-
dan günbatımına hesapladıklarını kanıtlıyor; dolayısıyla o
bölüm, ölümlerin her ayın *dördüne* rastladığını da açıklıyor.
Eşkenar üçgeni Treviranus'a gönderdim. Senin eksik kalan
ucu tamamlayacağını biliyordum. Kusursuz bir karoyu oluş-
turacak ucu, seni şaşmaz bir ölümün beklediği yeri saptayan
ucu. Her şeyi tasarladım, Erik Lönnrot, seni Triste-le-Roy un
ıssızlığına çekmek için.”

Lönnrot, Scharlach'la göz göze gelmekten kaçındı. Ağaç-
lara, bulanık sarılara, yeşilli, kırmızılı karolara ufalanmış
gökyüzüne baktı. Hafifçe ürperdi, aynı anda kişisellikten
yoksun –handiyse adsız– bir üzünc duydu. Gece çökmüş-
tü; tozlu bahçeden bir kuşun umarsız ötüşü duyuluyordu.
Lönnrot, son bir kere bu simetrik ve belli aralı ölümler di-
zisini tarttı.

“Senin labirentinde üç çizgi fazla,” dedi neden sonra. “Ben
tek düz çizgiden oluşma bir Yunan labirenti bilirim. O çiz-
gi boyunca öyle çok filozof yolunu yitirmiştir ki, sıradan bir
dedektif haydi haydi yitirebilir. Yeryüzüne bir dahaki gelişi-
mizde Scharlach, ardıma düştüğünde, A'da bir cinayet işler
gibi yap (ya da gerçekten işle), sonra B'de, A'dan sekiz kilo-
metre ötede ikinci bir cinayet, sonra C'de, A ve B'den dör-
der kilometre uzaklıkta, ikisinin ortasında üçüncü bir cina-
yet. Sonra beni D'de, A ile C'den ikişer kilometre uzaklıkta,

ikisinin tam ortasında bekle. Beni D'de öldür, şimdi Tristele-Roy'da öldüreceğin gibi.”

“Seni bir daha öldürdüğümde,” diye yanıtladı Scharlach, “gözle görünmez, düz ve kesintisiz tek çizgiden oluşan o labirenti vaat ediyorum sana.”

Birkaç adım geriledi. Sonra büyük bir dikkatle ateş etti.

1942

ÇEVİREN Tomris Uyar

GİZLİ MUCİZE

Allah da onu yüzyıl ölü bıraktıktan sonra dirilerek, “Ne kadar zaman kaldın?” diye sormuş, o da, “Bir gün, belki daha az,” demiş.

Kur'an II, 259

14 Mart 1939 gecesı, Prag'ın Zeltner Sokağı'ndaki bir apartman dairesinde, *Düşmanlar* adlı bitmemiş bir oyunla, *Sonsuzluğun Zaferi*'nin ve Jakob Böhme'nin Yahudi ırkıyla dolaylı akrabalığı üzerine bir incelemenin yazarı olan Jaromir Hladik, rüyasında nicedir süren bir satranç oyunu gördü. Oyuncular iki kişi değil, iki soylu aileydi; oyun yüzyıllardır sürüp gidiyordu. Ortaya konan ödüllerin ne olduğunu hiç kimse hatırlayamıyordu, ama bunların ölçülemeyecek kadar büyük olduğu söyleniyordu. Satranç taşlarıyla satranç tahtası gizli bir kuledeydi. Jaromir (rüyasında) birbirleriyle çekişen ailelerden birinin en büyük oğluydu. Duvardaki saat artık geciktirilemeyecek olan oyun saatini çaldı. Rühayı gören, yağmurlu bir çölün kumları üzerinden rüzgâr hızıyla koşuyordu ama satrancın ne kurallarını ne de taşlarını hatırlayabiliyordu. O anda uyandı. Yağmurun şakırtısı ve o korkunç duvar saatlerinin tangırtısı duyulmaz oldu. Zeltner Sokağı'ndan yer yer buyurgan seslerle bölünen ritmik, karmakarışık bir uğultu yükseliyordu. Şafak sökmüştü, III. Reich'in zırlı birlikleri Prag'a giriyorlardı.

Ayın on dokuzunda yetkililer bir ihbar aldılar; aynı gün, akşama doğru, Jaromir Hladik tutuklandı. Moldava Nehri'nin karşı kıyısında, kireçle badanalanmış bembeyaz bir kışlaya götürüldü. Gestapo'nun suçlamalarından bir tekini bile yalanlayabilecek durumda değildi. Annesinin kızlık adı Jaroslavski'ydi, Yahudi kanı taşıyordu, Böhme üzerine yazdığı inceleme, apaçık Yahudi yanlısı bir yazıydı, *Anschluss*'a karşı çıkanlar arasında imzası vardı. 1928'de Hermann Barsdorf yayınevi için *Sefer Yezirah*'ı çevirmişti. Yayınevinin şişirilmiş kataloğu, çevirmenin ününü, tanıtım amacıyla abartmış, bu katalog da Hladik'in kaderini ellerinde tutan yetkililerden biri olan Julius Rothe tarafından incelenmişti. Kendi uzmanlık alanı dışında okuduğu şeye kolaylıkla inanmayacak kişi yoktur. Gotik harflerle dizilmiş iki üç sıfat, Julius Rothe'yi, Hladik'in önemine inandırmaya yetmiş ve onun "başkalarına ders olsun" diye kurşuna dizilmesini emretmişti. Infaz 29 Mart sabahı saat 9'da yerine getirilecekti. Bu gecikme, (okur bunun önemini daha sonra anlayacaktır) yetkililerin işlerini birer sebze ya da bitki gibi, kişisellikten uzak ve acele etmeksizin görme isteklerinin sonucuydu.

Hladik'in ilk tepkisi yalın bir dehşetti. Darağacından, başını dayayacağı kütükten ya da bıçaktan korkmayacağını, ama bir manga askerin açtığı ateşle ölmenin dayanılmaz olacağını seziyordu. Asıl korkutucu olanın, eşliğindeki koşullar değil, ölüm denen yalın, süssüz şeyin kendisi olduğunu boşu boşuna söylüyordu kendine. Mümkün olan bütün bağdaşimleri anlamsızca tüketmeye çalışarak bu koşulları gözünün önünde canlandırdı durdu. Uykusuz geçen, şafağa yakın saatlerden giz dolu silah seslerine varıncaya kadar, ölüm sürecini sonsuz biçimde kurdu zihninde. Julius Rothe'nin saptadığı günden önce, biçimleri ve kesişme açıları tüm geometri olasılıklarını içeren avlularda kendisini kimi zaman uzaktan, kimi zaman yakından vuran değişik sayıda asker

tarafından makineli ateşine tutularak çeşit çeşit yüzlerce ölümle öldü. Bu düşsel infazları gerçek bir dehşetle (belki de gerçek bir yüreklilikle) karşıladı; gerçeği andıran bu görüntülerin her biri birkaç saniye sürüyor, döngü kapandığında Jaromir, bir kere daha, üstelik artık ertelenemeyecek bir biçimde, kendi ölümünün korkudan tir tir titreten karanlıklarına gömülü buluyordu kendini. Sonunda, gerçeğin çoğunlukla bizim gerçek hakkındaki beklentimizle örtüşmediğini düşündü; kendine özgü bir mantıkla, belli bir duruma ilişkin bir ayrıntıyı önceden kestirmenin, onun gerçekleşmesini önlemek demek olduğu sonucuna vardı. Bu cılız büyüye dayanarak, sırf *gerçekleşmesinler diye* en korkunç ayrıntıları gözünün önüne getirdi. Sonuçta doğal olarak bunların doğru çıkacağından korkmaya başladı. Geceleri çok kötü oluyor, zamanın uçup giden özüne sıkı sıkıya yapışmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Zamanın, yirmi dokuzu şafağına doğru doludizgin ilerlediğini biliyordu. Yüksek sesle, “Şimdi yirmi ikisinin gecesi; bu gece sürdükçe (ayrıca daha altı gece boyunca) hiç kimse bana dokunamaz, ölümsüzüm,” dedi. Uykuya daldığı geceler, ona kendini içlerine bırakabileceği derin, karanlık kuyular gibi geliyordu. Onu nasıl olursa olsun, sürdüğü hayallerin boşuna çekiminden kurtaracak olan son yaylım ateşini sabırsızlıkla beklediği anlar oldu. Ayın yirmi sekizinde, son günbatımı yüksek parmaklıklı pencerelerde yansırken, oyunu *Düşmanlar* aklına geldi ve onu bu nafile düşüncelerden çekti çıkardı.

Hladik kırk yaşını geçmişti. Bir iki dostlukla birçok alışkanlık dışında, yaşamını edebiyat denen sorunlu uğraş oluşturuyordu. Bütün yazarlar gibi o da başkalarının başarılarını ortaya koyduklarıyla ölçüyor, onların ise kendisini ilerde yazmayı tasarladıklarıyla değerlendirmelerini bekliyordu. Yayımladığı bütün kitaplar onda tanımlanması zor, karmaşık bir pişmanlık duygusu bırakmıştı. Böhme’nin, İbni

Ezra'nın ve Fludd'un eseri üzerine yaptığı çalışmalar temel-
de belli kuramları bu eserlere uygulamaktan ileri gitmemiş-
ti; *Sefer Yezirah* çevirisi dikkatsizlik, bıkkınlık ve varsayımlar-
larla doluydu. *Sonsuzluğun Zaferi*'ndeki kusurlar daha azdı
belki. İlk cilt, Parmenides'in "Sabit Varlık"ından Hinton'ın
"Çeşitlenebilir Geçmiş"ine kadar, insanoğlunun bulduğu
çeşitli sonsuzluk kavramlarını inceler. İkincisiyse (Francis
Bradley'in kuramı uyarınca) evrendeki bütün olayların za-
mansal bir dizi oluşturduğunu reddeder, insan için müm-
kün olan yaşantıların sayısının sonsuz olmadığını ve tek bir
"tekrar"ın bile zaman'ın dilsel bir yanıltmaca olduğunu ka-
nıtlamaya yeteceğini savunur... Ne yazık ki, bu yanıltmaca-
nın kanıtı olan usavurumlar da aynı derecede yanıltmaca-
dır; Hladik bunları biraz bıkkınlıkla, biraz da bulanık bir zi-
hinle gözden geçirme alışkanlığındaydı. Ayrıca bir dizi dışa-
vurumcu şiir de yazmıştı; şairi üzen, bunların 1924 tarihli
bir antolojide yayımlanmış ve bunu izleyen tüm antolojilere
alınmış olmalarıydı. Hladik bu tekdüze, hiçbir esinle aydın-
lanmamış geçmişinin tümünü manzum oyunu *Düşmanlar*'la
bağışlatmayı ummuştu (Hladik nazımı temel biçim olarak
görüyordu, çünkü nazım seyircinin gerçekdışılığı gözden
kaçırmasını imkânsız kılıyordu – ki sanatın temel koşulla-
rından biri de budur.)

Oyun, zaman, yer ve olay birliği kuralını izliyordu. Yer
Hradvcany'de, Baron Roemerstadt'ın kütüphanesi, zaman
19. yüzyılın son akşam üzerlerinden biriydi. İlk perdenin
ilk sahnesinde, garip bir adam Roemerstadt'ı ziyarete gelir.
(Bir saat yediyi çalar, batmakta olan güneşin göz kamaştırıcı
ışıkları odanın pencerelerini görkeme boğar, havada ateş-
li, tanıdık bir Macar ezgisi gezinmektedir.) Bu ziyareti baş-
kaları izler; Roemerstadt durduk yerde zamanını alan bütün
bu kişileri tanımamaktadır ama içinde rahatsız edici bir duy-
gu vardır; sanki bunları bir yerde, belki de bir rüyada gör-

müş gibidir. Hepsi de ona yağ çeker, yaltaklanırlar, ama giderek bunların onu mahvetmek için işbirliği etmiş gizli düşmanlar olduğu —önce seyirci sonra da Baron tarafından— fark edilir. Roemerstadt bunların planlarını öğrenip bozmayı başarır. Konuşmalarda sevgilisi Julia von Weidenau'dan ve bir aralar ısrarla Julia'nın ilgisini çekmeye çalışmış olan Jaroslav Kubin adlı birinden söz edilir. Kubin aklını kaçırmış, kendini Roemerstadt sanmaktadır. Yeni tehlikeler baş gösterir; ikinci perdenin sonunda Roemerstadt düşmanlarından birini öldürmek zorunda kalır. Üçüncü ve son perde açılır. Tutarsızlıklar giderek artar; oyundan çıktıkları sanılan oyun kişileri yeniden görünürler. Bir ara, Roemerstadt'ın öldürdüğü adam ortaya çıkar. Birisi henüz akşam olmadığını hatırlatır; saat yediyi çalar, yüksek pencereler batmakta olan güneşi yansıtır, havada ateşli bir Macar ezgisi gezinmektedir. Sahneye ilk çıkan oyuncu gelir, ilk perdenin ilk sahnesinde söylediği cümleyi tekrarlar. Roemerstadt hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermeden konuşur onunla; seyirci Roemerstadt'ın Jaroslav Kubin denen sefilden başkası olmadığını anlar. Oyun hiç oynanmamıştır; sahnede olup bitenler, Kubin'in tekrar tekrar yaşayıp durduğu döngüsel cinnetten başka bir şey değildir.

Hladik bu yanlışlıklar trajikomedisinin saçma sapan mı, güzel mi, iyi kurulmuş mu, baştan savma mı olduğunu kendi kendisine hiçbir zaman sormamıştı. Yukarıda özetlediğim olay örgüsünün üzerinde yazar olarak kusurlarını örtmeye ve yeteneklerini vurgulamaya yarayacak ölçüde çalışmış olduğuna, ayrıca oyunun, bu dünyada insan olarak sürdürdüğü varlığı bağışlatmaya (sembolik anlamda) yeteceğine inanıyordu. Birinci perdeyle üçüncü perdenin bir ya da iki sahnesini bitirmişti. Oyunun vezinli yapısı, altı ölçülü dizeleri, önünde yazılı metin olmaksızın değiştirerek çeşitlemeler yapmasını mümkün kılıyordu. Hladik daha yazmak zorun-

da olduğu iki perde bulunduğunu ve çok yakında öleceğini düşündü. Karanlıkta Tanrı'yla konuştu: "Ben şu ya da bu biçimde var oluyorsam, senin tekrarlarından ya da yanlışlarından biri değilsem, *Düşmanlar*'ın yazarı olarak varım. Benim de, Senin de varlığını haklı çıkaracak olan bu oyunu bitirmek için bir yıl daha gerek bana. Yüzyılların ve zamanın sahibi olan Sen, bana bu günleri çok görme." Bunları hepsinin en katlanılmazı olan, son gece söylemişti; on dakika geçmeden uyku karanlık bir su gibi onu içine aldı.

şafağa doğru Clementine Kütüphanesi'nin yüksek tavanlı, dar koridorlarından birinde gizlenmiş olduğunu gördü rüyasında. Kara gözlükler takmış bir kütüphane memuru sordu: "Nedir aradığın?" Hladik cevap verdi: "Tanrı'yı arıyorum." Kütüphane memuru şöyle dedi: "Tanrı, Clementine Kütüphanesi'ndeki dört yüz bin cilt kitabın sayfalarından birindeki bir harftir. Atalarım ve atalarımın ataları bu harfi arayıp durdular; ben o harfi ararken kör oldum." Gözlüklerini çıkardı ve Hladik onun ışıksız gözlerini gördü. Bir okur aldığı atlası geri getirmeye geldi. "Bu atlas beş para etmez," dedi ve Hladik'e uzattı. Hladik atlası ortasından bir yerden açtı. Gözlerinin önünde, sanki bir rüyadaymış gibi Hindistan haritası belirdi. Sonra birden kendine güveni yerine geldi, sayfanın üzerindeki en küçük harflerden birine dokundu. Aynı anda her yerde birden bulunduğu belli olan bir ses, "Çalışmak için istediğin zaman bağışlandı," dedi. Rüyanın burasında uyandı Hladik.

İnsanların rüyalarının Tanrı'ya ait olduğunu hatırladı; Maimonides rüyalarda duyulan sözlerin, açık seçik duyuldukları ve onları söyleyen göze görünmediği takdirde, Tanrı sözü olduklarını ileri sürmüştü. Giyindi; hücreye giren iki asker ona peşlerinden gelmesini söylediler.

Hücre kapısının gerisinde; Hladik dışarısını koridorlar, merdivenler ve bina içinde binalarla dolu bir labirent olarak

getirmişti gözünün önüne. Gerçek daha az gösterişliydi; dar bir demir merdivenden inerek arka avluya çıktılar. Bir küme asker –bazılarının üniforma düğmeleri açıktı– bir motosikletin üzerine eğilmiş bir şeyler konuşuyorlardı. Çavuş duvardaki saate baktı; saat 8:44'tü. Dokuzu çalınca kadar beklemek zorundaydılar. Hladik mutsuz olmaktan çok kayıtsız bir ifadeyle bir odun yığınının üzerine oturdu. Askerlerin, gözlerini gözlerinden kaçırdıklarını fark etti. Bekleme süresini kolaylaştırmak üzere çavuş ona sigara uzattı. Hladik sigara içmiyordu; nezaketinden, belki de alçakgönüllülüğünden aldı sigarayı. Yakarken ellerinin titrediğini gördü. Gökyüzü bulutlanıyordu; sanki Hladik çoktan ölmüş gibi alçak sesle konuşuyordu askerler. Oyununa Julia von Weidenau olarak soktuğu kadını boşu boşuna gözünün önüne getirmeye çalıştı Hladik.

Idam mangası dizildi, asker hazıroldaydı. Kışlanın duvarına dayanmış, ayakta duran Hladik, yaylın ateşinin gelmesini bekledi. Birisi duvarın kan içinde kalacağına dikkat çekti, hükümlüye bir iki adım öne çıkması söylendi. Belki saçma ama, bu Hladik'e fotoğrafçıların acemice hazırlıklarını hatırlattı. Hladik'in şakağına koca bir yağmur damlası düştü ve yanağından aşağı yavaşça süzüldü; çavuş ateş emrini haykırdı.

Elle tutulup gözle görülen evren birden durdu.

Tüfekler Hladik'e doğru çevrilmişti ama onu vuracak olan askerler hiç kıpırdamadan oldukları yerde duruyorlardı. Çavuş'un kolu tamamlanmamış bir hareketle sonsuza dek donup kalmış gibiydi. Avlunun zeminindeki parke taşlarından birinin üzerine bir arının kıpırtısız gölgesi vurdu. Rüzgâr kesildi, bir resmin içinde gibiydiler. Hladik bir çığlık atmak, bir söz söylemek, elini kıpırdatmak istedi. Yapamadı; inme inmişti sanki. Bu kesintiye uğramış dünyadan ona tek bir ses bile ulaşmıyordu... "Öldüm, cehennemdeyim," diye

düşündü. “Delirdim,” diye düşündü. “Zaman durdu,” diye düşündü. Sonra, böyle olsa, zihninin de durmuş olacağı geldi aklına. Bunu sınamak istedi; Vergilius’un o gizemli dördüncü çobanıl kasidesini (dudaklarını oynatmadan) söyledi içinden. Şu anda çok uzaklarda kalan askerlerin kaygılarını paylaşmakta olduğunu düşündü; onlarla konuşabilmek istedi. En ufak bir yorgunluk, hatta bu uzadıkça uzayan kıpırtısızlığın verdiği uyuşmayı bile hissetmiyordu. Bir süre sonra uykuya daldı. Uyandığında dünya kıpırtısızlığını ve suskunluğunu sürdürüyordu. Su damlası hâlâ yanağında asılı duruyor, arının gölgesi hâlâ taşa vuruyordu. Yere attığı sigaranın dumanı havada asılı kalmıştı. Hladik ne olduğunu anlamadan bir “gün” daha geçti.

Tanrı’dan elindeki işi bitirmek üzere tam bir yıl istemişti. “Her Şeye Kadir Olan” bu dileğini yerine getirmişti işte. Tanrı onun için gizli bir mucize yaratmıştı; saptanan saatte Alman kurşunuyla vurulacaktı ama Hladik’in zihninde ateş emriyle infaz arasındaki süre bir yılda geçecekti. Şaşkınlıktan afallama, afallamadan kabullenme, kabullenmeden ansızın gönül borcu duyma evrelerine geçti.

Elinde belleğinden başka hiçbir belge yoktu. Altılı dizeleri peşpeşe eklemenin getirdiği zihin alışkanlığı, ona sağa sola bölük pörçük paragraflar çiziktirip sonra da unutan kimilerinin akıllarından bile geçiremeyecekleri bir disiplin sağlamıştı. Uğraşıp didinmesi, yarına kalmak ya da edebi zevklerinin yabancısı olduğu Tanrı’yı hoşnut etmek için değildi. İğneyle kuyu kazar gibi, hiç kıpırdamaksızın, gizli gizli, zaman içinde kendi yüce, görünmez labirentini kurdu. Üçüncü perdeyi iki kere elden geçirdi. Saatin sık sık çalması ya da fondaki müzik gibi çok belirgin bazı simgeleri çıkardı. Acelesi yoktu. Çıkardı, kısalttı, genişletti. Kimi yerde dönüp dolaşıp gene ilk yazdığı metne geldi. Giderek avluyu, kışlayı sever oldu; karşısındaki yüzlerden biri Roemerstadt’ın kişi-

liği hakkındaki düşüncelerini değiştirmesine yol açtı. Flaubert'e onca musallat olan o kulak tırmalayıcı tınların yalnızca *görsel* birer boş inan olduklarını, ağızından çıkan değil, yazıya geçirilen sözcüğün kısıtlılığından, yetersizliğinden kaynaklandığını keşfetti... Oyunu bitirdi. Onu uğraştıran tek bir sözcük kalmıştı. Onu da buldu. Yağmur damlası yanağından aşağı düştü. Ağız yürek paralayan bir çığlıkla açıldı, yüzü yana döndü, aynı anda dört tüfekten birden çıkan ateşle yere yığıldı.

Jaromir Hladik 29 Mart günü sabah saat dokuzu iki ge-
çe öldü.

1943

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

YAHUDA'NIN ÜÇ DEĞİŞKESİ

Aşağılanmakta bir kesinlik vardı sanki.

T.E. Lawrence, *Bilgelğin Yedi Direği*

Dinimizin ikinci yüzyılında, Küçük Asya ya da Iskenderiye'de, (Basilides'in evrenin kifayetsiz meleklerin fütursuz ya da kötü niyetli bir doğaçlaması olduğu fikrini yaydığı sıralarda), Nils Runeberg büyük bir entelektüel coşkuyla, Gnostiklerin gizli liderlerinden biri olabilirdi. Dante ona belki alevli bir mezar ayırırdı; adı, Satornilus ve Karpokrates ile birlikte ikinci dereceden sapkınlar listesini uzatırdı; ağır hakaretlerle süslenmiş vaazlarından bir parça, kilisenin tanımadığı *Liber adversus omnes haereses*'de yaşamaya devam ederdi ya da bir manastır kütüphanesinde çıkan yangın *Syntagma*'nın son nüshasını da yuttuğunda tamamen ortadan kalkardı. Bunun yerine, Tanrı, Nils Runeberg'e 20. yüzyılı ve üniversite kenti Lund'u uygun gördü. Orada, 1904'de o *Kristus och Judas*'ın ilk baskısını yayımladı, 1909'da ise en önemli kitabı *Den hemlige Frälsaren*'i kaleme aldı. (Bu ikincisinin 1912'de Emil Schering tarafından yapılmış Almanca bir çevirisi bulunmaktadır, adı *Der heimliche Heiland*'dır, Gizli Kurtarıcı.)

Yukarıda anılan eserleri incelemeye girişmeden önce, Ulusal İncil Birliği üyesi olan Nils Runeberg'in son derece

dindar biri olduğunu yinelemek gerekir. Paris'in, hatta Buenos Aires'in entelektüel çevrelerinde, bir yazın adamı tutup Runeberg'in tezlerini yeniden gün ışığına kavuşturabilir. Bu tezler, böyle çevrelerde ortaya konulduklarında, abuk sabuk ve gereksiz birer savsaklama ya da küfür egzersizi olarak ele alınırdı. Runeberg içinse, teolojinin belli başlı sırlarından birinin anahtarıydılar; tefekkür ve analiz, tarihsel ve filolojik tartışma konuları, gurur, sevinç ve dehşet vesilesiydiler. Yaşamının doğrulanmasıydılar ve yaşamını mahvettiller. Bu yazıyı okuyanlar onda sadece Runeberg'in varlığı sonuçların bulunduğunu, onun diyalektiğinin ya da kanıtının bulunmadığını da unutmamalılar. Muhakkak ki "kanıt"tan önce sonucun var olduğunu gözlemleyen birisi çıkacaktır. Kim, inanmadığı ya da vazetmekle ilgilenmediği bir şeye kanıt aramaya ömrünü adar ki?

Kristus och Judas'ın ilk baskısının başında, anlamını yıllar sonra Nils Runeberg'in kendisinin ürkünç boyutlarda genişleteceği şu kesin epigraf vardır: "İskariyeli Yahuda"ya geleneksel olarak yöneltile suçlamaların sadece biri değil, hepsi sahtedir (de Quincey, 1857). Kendisinden önce bir Alman'ın da yaptığı gibi, De Quincey, Yahuda'nın İsa'yı tanrısallığını açıklamaya zorlamak ve Romalıların zorbalığına karşı büyük bir ayaklanma başlatmak için ele verdiğini öne sürmüştür; Runeberg metafizik türden bir aklama önermektedir. Mahirane bir biçimde, önce Yahuda'nın yaptığıнын gereksizliğini vurgulamakla işe başlar. Her gün sinagogda vaaz veren ve binlerce insanın önünde mucizeler yaratan bir öğretmen kimliğini saptamak için, bir havarinin ihanetinin gerekli olmadığını (Robertson'un da yaptığı gibi) öne sürer. Gene de, bu olmuştur. Kutsal Kitap'a hata atfetmek kabul edilebilir bir şey değildir; daha da kabul edilmez olan dünya tarihinin bu en önemli olayında kazai bir yan olduğunu öne sürmektir. Öyleyse, Yahuda'nın ihaneti kazai değildi; kefaret

ekonomisinde kendine özgü gizemli bir yeri olan, önceden belirlenmiş bir olguydu. Runeberg sürdürür: Tanrı kelâmı, ete kemiğe büründüğünde, her yerde birden bulunabilme halinden mekâna, sonsuzluktan tarihe, sınırsız doyumdan değişim ve ölüme geçmişti. Böylesi bir özveriye karşılık verebilmek için, bir insanın, bütün insanlık adına, ceza gerektirecek bir özveride bulunması gerekiyordu. Iskariyeli Yahuda o adamdı. Havariler arasında bir tek Yahuda, İsa'nın gizli tanrısallığını ve müthiş amacını sezdi. Kelâmı ölümlülüğe gönül indirmişti; Kelâmın çömezi olan Yahuda, kendini daha da aşağılayarak bir muhbir olabilir (bütün rezillikler içinde en kötüsü) ve cehennemin ebedi alevlerinde kendine yer edinebilirdi. Alt düzen, yüce düzenin bir yansımasıdır. Dünyadaki biçimler cennetteki biçimlere denk düşerler; insanın tenindeki lekeler, hiçbir zaman bozulmayacak olan takım-yıldızların bir haritasıdır, Yahuda bir biçimde İsa'yı yansıtır. Otuz parça gümüş ve İsa'yı öpmesi de bundandır, intiharı da bundandır, lanetlenmişliği daha da çok hak edebilmek için. Nils Runeberg, Yahuda denen sırra böylece ışık tutar.

Tüm mezheplerden tanrıbilimciler bu sava karşı çıktılar. Lars Peter Engström onu hypostatik (temel) birlikten habersiz olmakla ya da onu görmezden gelmekle suçladı; Axel Borelius, İsa'nın insan olduğunu yadsıyan Doketist sapkınlığı canlandırmakla; katı kuralcı bir adam olan Lund Piskoposu ise Aziz Luka'ya göre İncil'in yirmi ikinci bölümünün üçüncü mısrasına ters düşmekle.

Bu çeşit çeşit afarozlar Runeberg üzerinde etkisini gösterdi, redde uğrayan kitabını kısmen yeniden yazdı ve doktrinini değiştirdi. Teolojik temeli kendisine karşı çıkanlara terk ederek, ahlaki türden, dolaylı fikirler yürüttü. "Elinin altında Her şeye Kadir Oluş'un her türlü göz ardı edilemeyecek nimeti bulunan" İsa'nın, tüm insanların kefareti ni ödemek üzere bir insana ihtiyacı olmadığını kabul etti.

Sonra o açıklanması mümkün olmayan hain hakkında hiçbir şey bilmediğimizi iddia edenlere karşı çıktı. Biliyoruz ki o havarilerden biriydi, “göklerin melekûtunun yakın olduğunu, hastaları iyi etmeyi, ölüleri kıyam ettirmeyi, cüzzamlıları temiz etmeyi ve cinleri çıkartmayı” (Matta 10: 7-8; Luka 9:1) vazetmek üzere yollananlardan biriydi, dedi. Kurtarıcımızın bu biçimde seçtiği bir kişinin eylemleri mümkün olan en sağlıklı biçimde yorumlanmaya layıktır, dedi. Suçunu, açgözlülüğe vermek (bazılarının yaptığı gibi, Yuanna 12: 60’ı örnek göstererek) insanın en alçakça sebeplerle yetinmesi demektir. Nils Runeberg, tam karşı sebebi önerir; aşırılaştırılmış ve hatta sınırsız bir çilecilik. Çileci, Tanrı’nın gücünü kabulünün bir belirtisi olarak bedenini aşağılar, alçaltır. Yahuda aynı şeyi ruhuna yaptı. Onurdan, ahlaktan, huzurdan ve Tanrı’nın cennetinden vazgeçti, tıpkı ötekilerin, daha az yiğitçe davranarak, hazdan vazgeçmeleri gibi.¹ O, korkunç bir berraklıkla günahlarını öngördü. Zinada genellikle sevecenlik ve vazgeçiş vardır; adam öldürmede cesaret; küfür ve dine tecavüzde belli bir şeytani parıltı. Yahuda hiçbir erdemin dokunmadığı günahları seçti; güvenin istismarı (Yuanna 12:6) ve ihanet. Muazzam bir alçakgönüllülükle davrandı, kendisinin iyi olmaya layık olmadığına inandı. Pavlus, “Övünen Rab ile övünsün” (1 Korentliler 1:31) diye yazar; Yahuda cehennemi istiyordu çünkü Tanrı’nın mutluluğu ona yetiyordu. O, mutluluğun, ahlak gibi, tanrısal bir nitelik olduğunu ve ona insanlarca haksız yere el konulmaması gerektiğini düşünüyordu.²

1 Borelius alaylı bir biçimde sorar: “Peki vazgeçmekten niye vazgeçmemiş? Ya da vazgeçmekten vazgeçme fikrinden niye vazgeçmemiş?”

2 Euclides da Cunha, Runeberg’in varlığından haberi olmadığı bir kitapta, Canudoslu din sapkını Antonio Conselheiro’nun, erdemi “neredeyse Tanrı’ya saygısızlık” olarak gördüğünü söyler. Arjantinli okur, Almafuerte’nin eserinde de benzeri pasajlara rastladığını hatırlayacaktır. Runeberg, Sembolistlerin yayın organı *Sju insegel*’de “Gizli Sular” adında üzerinde iyiden iyiye çalışılmış, betimsel bir şiir yayınlamıştır. İlk kıtalarda çalkantılı bir günün olayları anlatı-

Post factum, birçok kişi Runeberg'in zıvanadan çıkmış sonunun onun savunulabilir başlangıcında yattığını ve *Den hemlige Frälsaren*'in, *Kristus och Judas*'ın çarpıtılması ya da abartılmasından başka bir şey olmadığını fark ettiler. 1907 yılı sonlarına doğru, Runeberg müsveddeyi tamamladı ve düzeltmelerini yaptı; onu matbaaya yollaması ise iki yılını aldı. 1909 Ekimi'nde kitap Danimarkalı lbranca bilgini Erik Erfjord'un (anlaşılmaz denilecek kadar ılımlı) bir önsözüyle ve şu sinsice öndeyişle yayınlandı: "Dünyada idi ve dünya onun ile oldu ve dünya onu bilmedi." (Yuhanna 1: 10). Savlamanın geneli karmaşık değil fakat varılan sonuç dehşet verici. Tanrı, diyor Nils Runeberg, insanlığın günahlarının kefareтини ödemek amacıyla kendini alçaltarak insan oldu; O'nun özverisinin kusursuz olduğunu, herhangi bir eksikle geçersizleşmediğini ya da etkisizleşmediğini söyleyebiliriz. O'nun geçirdiklerini bir günün öğleden sonrasında çarımıhta yaşadığı ızdırapla sınırlı tutmak küfür sayılır.³ O'nun insan olduğunu ama günah işlemekten aciz olduğunu öne sürmek bir çelişki içerir; *impeccabilitas* ve *humanitas* sıfatları yan yana var olamazlar. Kemnitz, Kurtarıcı'nın yorgun dü-

lır; son kıtada ise buz tutmuş bir havuzun keşfi; şair, bu sessiz suların sonsuza dek sürecek olmalarının başvurduğumuz yararsız şiddeti tashih ettiğini ve bir anlamda ona izin verdiğini, onun kefareti olduğunu ima etmek ister. Şiir şöyle sona erer: "Ormandaki su mutludur; bizler ise kötülük edebilir, acı çekebiliriz."

- 3 Maurice Abramowicz şöyle der: "Jésus, d'après ce scandinave, a toujours le beau rôle; ses déboires, grâce à la science des typographes, jouissent d'une réputation polyglotte; sa résidence de trente-trois ans parmi les humains ne fut, en somme, qu'une villégiature." (Bu İskandinavyalıya göre İsa, en iyi rolü kap-tı; yazımcılarının çalışmalarıyla çok çeşitli dillerde üne kavuştu; uzun lafın kısası onun otuz üç sene insanlığın arasındaki varlığı aslında bir yaz tatilinden başka bir şey değildi.) Erfjord, *Christelige Dogmatik*'in üçüncü ek cildinde bu sözlerle karşı çıkar. Tanrı'nın çarımıha gerilişinin sona ermediğini, çünkü zaman içinde bir kere olanın sonsuzlukta hiç durmadan yinelenildiğini söyler. Yahuda, şu anda gümüş paraları tekrar tekrar almakta, İsa'yı tekrar tekrar öpmekte, paraları tekrar tekrar tapınağa fırlatmakta, tekrar tekrar bir ilmeği düğümlemektedir. (Erfjord, bu görüşünü temellendirmek üzere, Jaromir Hladik'in *Sonsuzluğun Zaferi*'nin birinci cildinin son bölümünün tanıklığına başvurur.)

şebileceğini, açlık, utanç, susuzluk hissedebileceğini kabul eder; onun günah işleyip yoldan çıkabileceğini de öne sürmemizde bir beis yok. O ünlü metin, “...çünkü onun önünde körpe fidan gibi, ve kurak yerden kök sürgünü gibi çıktı; ne biçimi ve ne de güzelliği vardı; gösterişi de yoktu ki, kendisine bakınca gönlümüz onu çeksin. Hor görüldü, ve insanlar tarafından bırakıldı; acıları tanımış, elemeler adamı...” (İşaya 53: 2-3), birçoklarına göre, Kurtarıcı’nın gelecekteki ölüm anının öngörülmesidir; başkalarına (mesela Hans Lassen Mantensen’e) göre ise ortalama insanların İsa’ya atfettikleri güzelliğin reddidir; Runeberg için, zaman ve sonsuzluk içinde, sadece belli bir anın değil, tüm bir korkunç geleceğin, vücuda gelen Kelam tarafından şaşmazlıkla öngörülmesidir. Tanrı kendini tamamen insanlaştırmıştır, en son alçalma noktasına kadar, lanetlenme ve uçurum noktasına kadar insanlaştırmıştır. O, bizim selametimiz için, tarihin karmaşık ağını oluşturan kaderlerden herhangi birini seçebilirdi; Iskender ya da Pitagoras ya da Rurik ya da İsa olabilirdi. O, kaderlerin en alçakçasını seçti: Yahuda oldu.

Stockholm’un ve Lund’un kitapçıları onun bu açıklamasını halka duyurmak için ellerinden geleni yaptılar, ama boşuna. İnançsızlar bunu, *a priori*, bayat ve üzerinde fazlaca uğraşılmış bir teoloji oyunu saydılar, teologlar ise küçümsemeyle karşıladılar. Runeberg, din çevrelerinin bu kayıtsızlığının neredeyse mucizevi bir onay olduğunu düşündü. Bu kayıtsızlığı Tanrı istemişti; Tanrı, korkunç sırrının yeryüzünde açığa çıkmasını istemiyordu. Runeberg zamanın henüz gelmediğini anladı. Eski, tanrısal lanetlerin hep birlikte üzerine doğru gelmekte olduklarını hissetti; dağın tepesinde Tanrı’ya bakmamak için yüzlerini örten Eliyah ve Musa’yı hatırladı. O’nu, görkemiyle yeryüzünü doldurana gördüğünde dehşete düşen İşaya’yı; Şam yolunda gözleri bir darbede kör edilen Saul’u; cenneti gören ve ölen haham Şimon ben

Azari'yi; Kutsal Üçlem'i gördüğünde deliren ve ölen Viterbolu John'u; Tanrının Gizli Adı nı, *Şem Hameporaş*'ı ağızlarına alan kafirlerden tiksinen Aramiler'i. Belki kendisi de o karanlık cürmü işlemiş değil miydi? Kutsal Ruh'a karşı işlenen, hiç affedilmeyecek olan günahlardan biri değil miydi bu (Matta 12:31)? Valerius Soranus, Roma'nın gizli adını söylediği için ölmüştü; Tanrı'nın korkunç adını bulduğu ve söylediği için Runeberg'i nasıl bir sonsuz ceza bekliyordu acaba?

Uykusuzluktan ve baş döndüren diyalektikten sarhoş düşen Nils Runeberg, cehenneme, Kurtarıcı'nın yanına kabul edilme inayetinin lütfedilmesini istediğini haykırarak Malmö sokaklarında dolaştı durdu.

1 Mart 1912'de atardamarı çatlayarak öldü. Belki de kafirlerin hayatlarını ve yapıtlarını inceleyenlerin zihninde yaşamayı sürdürecektir; o, tüketilmiş gibi görünen "oğul" kavramına, "kötü" nün ve bahtsızlığın çapraşıklıklarını ekledi.

1944

ÇEVİREN Fatih Özgüven

Sırt üstü yattığı yerde gözlerini araladı Recabarren, hint kamışından örölme eğri tavanı gördü. Öbür odadan bir gitar tıngırtısı yükseliyordu; görünmeyen çalgı durmaksızın dönerek açılıp kapanan bir tür labirent gibiydi... Yavaş yavaş gerçeğe, artık hep sıradan kalacak sıradan işlere döndü. Hiç yazıklanmadan kocaman, işe yaramaz gövdesine, bacaklarına dolanmış kaba yün pançooya baktı. Dışarda, demir parmaklıklı pencerelerin ötesinde ova ve ikinci uzanıyordu. Uyumuştu, ama gökyüzü aydınlıktı daha. Sol eliyle çevresini yoklarken ayakucuna asılı tunç inek çingırağına değdi. Çingırağı iki üç kere çaldı, kapının ötesinden birkaç rastgele nota hâlâ geliyordu kulağına.

Gitaracı, şarkıcılık yeteneğini göstermek için bir gece ansızın sökün eden bir kara deriliydi; başka bir yabancıya mey-

(*) José Hernandez'in ünlü halk şiiri Martin Fierro'daki başkişi Arjantinli gauçonun giriştiği bıçak kavgasını konu alan bu metin, Fierro'nun öyküsünü, bu dillere destan şiirin bıraktığı noktadan başlatıyor. Bir zenci ile (en büyükleri öldürülmüş on kardeşten biri) bir şarkı yarışması ya da bir çatışma şiirin sonlarına doğru da var. Ne ki kavgaya kadar gitmiyor. Borges, burada bir sonraki karşılaşmayı anlatıyor bize. (Bkz. önsöz) – e.n.

dan okumuş, gezgin şarkıcıların yaptığı gibi, onu şarkı söyleme yarışına çağırmıştı. Yenilmesine karşın geceleri dükkânbara uğramayı aksatmadı, sanki birini bekliyordu. Saatlerce gitar çalıyor ama şarkı söylemeye kalkışmıyordu. Belki de yenilgisi küstürmüştü onu. Öteki müşteriler bu zararsız çalgıcıya alışmışlardı. Barın sahibi Recabarren, gitar yarışmasını asla unutmuyacaktı; ertesi gün katırına bir çuval “maté” yüklerken sağ tarafı ansızın uyuşmuş, dili tutulmuştu.

Roman kahramanlarının başına gelen tersliklere üzülme huyumuz yüzünden kendi başımıza gelen belaları da iyice büyütürüz; oysa Recabarren dayanıklıydı, daha önce Amerika’da itildiği hoyrat yalnızlığı nasıl kabullendiyse inmeyi de öyle kabullendi. Tıpkı hayvanlar gibi şimdiki zamanda yaşamaya alışkın olduğundan göğе baktı ve ayın çevresindeki kızıl halkanın yağmur habercisi sayılıp sayılmayacağını düşündü.

Kızılderili hatlarına sahip bir oğlan (belki oğullarından biri) kapıyı araladı. Recabarren, gözleriyle, dükkânda biri var mı diye sordu ona. Suskun oğlan, hayır anlamında işaretler yaptı. Kara deriliyi saymıyordu tabii. Uzanmakta olan adam tek başına kaldı. Bir eliyle çingırağı evirip çeviriyor, sanki ondan güç kazanmak istiyordu.

Günün son ışıkları altında ova, bir düş kadar soyuttu neredyse. Derken ufukta bir nokta belirdi, sonra eve doğru gelen ya da gelir gözüken bir atlının boyutlarına vardı. Recabarren geniş kenarlı şapkayı, uzun, kara pançoynu, çilli atı seçti ama adamın yüzünü seçemedi; sonunda atlı, dizginlere asılıp dörtnaldan tırısı geçti. İki yüz yarda falan kala, sert bir hareketle yan tarafa döndü. Recabarren artık onu göremiyordu ama konuştuğunu, atından indiğini, onu çite bağladığını, kesin adımlarla dükkâna girdiğini duydu.

Gözlerini bir şeyler arar gibi gitarından ayırmayan Zenci, yumuşak bir sesle konuştu:

“Size güvenebileceğimden emindim *señor*.”

Öteki adam, sert bir sesle yanıt verdi:

“Ben de senden emindim zenci. Seni biraz beklettim. Ama karşıdayım, işte.”

Bir sessizlik bastırdı. Sonunda sessizliği kara derili bozdu:

“Beklemeye alışıyorum zamanla. Yedi yıldır bekliyorum.”

Öteki, telaşa kapılmadan açıkladı:

“Ben yedi yıldan uzun bir süredir çocuklarımı göremedim. O gün gördüm de gözlerinde bıçak kavgasına giden adam olmak istemedim.”

“Anlıyorum. Ne demek istediğinizi yani,” dedi kara derili.

“Umarım ayrıldığınızda sağlıkları yerindeydi.”

Bara tüneyen yabancı, bir kakhaha koyverdi. Bir içki istedi, bir iki yudum aldı ama bitirmedi.

“Onlara biraz öğüt verdim,” dedi ciddileşerek. “Öğüt dediğin hep yerini bulur, ayrıca bedavadır. Laf arasına, bir adamın başka birinin kanını dökmemesi gerektiğini de sıkıştırdım.”

Kara derili konuşmadan önce gitarını hafifçe tıngırdattı:

“İyi yapmışsınız. Bizlere benzemezler böylelikle.”

“En azından bana benzemezler,” dedi yabancı. Sonra yüksek sesle düşünürcesine ekledi: “Kader, beni adam öldürmeye zorladı, şimdi, bir kere daha bir bıçak tutuşturuyor elime.”

Kara derili, söyleneni duymamışçasına sözü dağıttı:

“Sonbahar, günleri kısaltıyor.”

“Kalan ışık bana yeter,” dedi yabancı ayağa kalkarak.

Kara derilinin önünde dikilip bezgin bir sesle:

“Bırak şu gitarı,” dedi. “Bugün kazanman gereken başka bir yarışma var.”

İki adam, kapıya yürüdüler. Dışarı çıkarken mırıldandı kara derili:

“Belki bu da ilki kadar kötü sonuçlanacak benim için.”

Ötekinin yanıtı ciddiydi:

“İlki senin için kötü sonuçlanmamıştı. Ama ikinci bir karşılaşmaya can atıyordun.”

Yan yana yürüyerek evlerden biraz açıldılar. Ovadaki herhangi bir nokta öbürleri kadar elverişliydi, ay zaten ışıyordu. Ansızın göz göze gelip duraladılar; yabancı mahmuzlarını çıkarmaya koyuldu. Pançolarını kollarına daha yeni dolaşmışlardı ki kara derili söze girdi:

“Kapışmadan önce sizden bir şey isteyeceğim. Bu karşılaşmada olanca cesaretinizi ve yeteneğinizi kullanmanızı istiyorum, yedi yıl önce ağabeyimi öldürdüğünüz günkü gibi.”

Bu konuşmada nefretin sesini belki de ilk kere duyuyordu Martin Fierro. Kanı, üvendire gibi dürttü içini.

Bıçaklarını çektiler ve keskin çelik, kara derilinin yüzünü sıyırdı.

İkindinin bir saatinde ova nerdeyse bir şeyler söyleyecek gibi olur. Asla söylemez ya da belki durmaksızın söyler de biz dilinden anlamayız ya da anlarınız da tıpkı müzik gibi çeviriye gelmez... Recabarren, sonu karyolasından izledi. Bir saldırıdan sonra kara derili geriledi, sendeledi, yüzü hedef almışken yabancının göğsüne sapladı bıçağını. Sonra, dükkâncının tam tamına göremediği bir hamle daha oldu ve Fierro kalkamadı. Kara derili sakince, düşmanının acıyla can çekişmesini izliyordu sanki. Kanlı bıçağını çimenlere sildikten sonra evlere doğru ağır ağır yürürken arkasına bakmadı bile. Hakkıyla yerine getirdiği görevinden sonra artık hiç kimse değildi. Daha doğrusu, öteki, kendisi oluvermişti; dünyada bir amacı, hedefi kalmamıştı ve bir adam öldürdüğü kesindi.

ÇEVİREN Tomris Uyar

ANKA MEZHEBİ

Anka mezhebinin Heliopolis’de ortaya çıktığını yazan ve onu yenilikçi IV. Amenofis’in ölümünü izleyen din reformlarından türetenler, Herodotus ve Tacitus’un metinleriyle Mısır’da bulunan anıtları zikreder, fakat “Anka” adına Hrabanus Maurus’dan önce rastlanmadığını ve ulaşılabilen en eski kaynakların (diyelim ki Flavius Josephus’un *Saturnales*’inin) Adet İnsanları ya da Sır İnsanları’ndan söz ettiğini unuturlar ya da bilmezden gelirler. Gregorivius, Ferrara’da ki gizli toplantılarda, Anka sözcüğüne sözlü dilde çok ender olarak rastlandığını belirtmişti; Cenevre’de Anka’lı olup olmadıklarını sorduğumda ne dediğimi anlamayan zanaat-kârlara rastladım, fakat bunlar Sır İnsanları’ndan olduklarını derhal itiraf ettiler. Yanılmıyorsam, Budistler için de aynı şey geçerli; dünyanın onları andığı isim kendi kendilerine verdikleri isimle aynı değildir.

Miklosiç, haddinden fazla ünlenmiş bir sayfasında, Anka mezhebi üyelerini çingenelerle karşılaştırmıştır. Şili’de ve Macaristan’da hem çingeneler vardır hem de mezhepliler. Bu her yerde birden ortaya çıkma özellikleri bir yana, bi-

rinin ötekiyle çok az ortaklığı vardır. Çingeneler, tüccar, bakkırcı, demirci ve falcıdır; mezhepliler ise serbest mesleklerde büyük bir başarı kazanmışlardır. Çingenelerin belli bir fiziki tipleri vardır ve gizli bir dil konuşurlar ya da konuşurlardı; mezhepliler ise kalabalığa karışır giderler, bunun kanıtı da takibe uğramamış olmalarıdır. Çingeneler renkli insanlardır ve sık sık kötü şairlere esin kaynağı olmuşlardır; mezheplilere ise şarkılarda, ucuz resimlerde ve fokstrotlarda rastlanmaz... Martin Buber, bütün Yahudilerin esas itibarıyla dokunaklı olduklarını söyler; mezheplilerin patetik olduğu söylenemez, hatta bazıları pathos'dan nefret ederler. Bu herkesçe bilinen meş'um gerçek, Anka'yı İsrail'in bir türevi olarak görme yolundaki yaygın hatayı (anlaşılmaz bir nedenle Urmann tarafından savunulmuştur) çürütmeye yeter. İnsanlar aşağı yukarı şöyle bir akıl yürütmeye gitmişlerdir; Urmann duyarlı bir insandı, Urmann Yahudi'ydi, Urmann, Prag gettosunda mezheplilerle sık sık beraber oldu, Urmann'ın hissettiği aşinalık, olgunun gerçekliğini kanıtlar. Bütün samimiyetimle, ben bu yargıya katılamıyorum. Mezheplilerin, Yahudilere özgü bir ortamda Yahudileri andırıyor olmaları hiçbir şeyin kanıtı değildir; işin su götürmez tarafı, onların Hazlitt'in sonsuz Shakespeare'i gibi, dünyadaki bütün insanlara benzemeleridir. Herkes için her şeydirler, Havari gibi; daha birkaç gün önce Paysandúlu Dr. Juan Francisco Amaro, onların Kreol adetlerine kolayca uyum göstermelerini nasıl takdirle karşıladığını ifade etti.

Mezhep üyelerinin tarihlerinde fazla takibe uğramadıklarını söylemiştim. Doğru, fakat, mezheplilerin içinde olmadığı bir insan grubu bulunmadığı için, kurbanı ya da sorumlusu olmadıkları bir takip ya da eziyet de yoktur. Batı'nın savaşlarında da, Asya'daki uzak savaşlarda da kanlarını döktüler, düşman sancaklar altında; kendilerini dünyanın bütün uluslarıyla özdeşleştirmek onların pek de işine yaramış sayılmaz.

İsrail'i birleştiren Kutsal Kitap gibi kutsal bir kitapları olmadan, ortak bir bellekleri olmadan, başlı başına bir bellek olan ortak dilleri olmadan, dünya yüzeyine yayılmış, renkleri ve yüzlerinin çizgileri farklı bu insanları sadece bir tek şey –Sır– birleştiriyor ve dünyanın sonuna kadar da birleştirecek. Bir zamanlar, Sır ek olarak bir efsane de vardı (ya da belki evrenin doğuşuyla ilgili bir mit) ama Anka mezhebinin sığ insanları bunu unuttular ve bugün sadece uzak bir cezanın geleneği akıllarında kalan. Bir cezanın, bir sözleşmenin ya da bir ayrıcalığın – çünkü yorumlar farklılık gösteriyor ve belli belirsiz, kuşaklar boyunca belli bir töreni yerine getirdikleri takdirde, mezhebin üyelerinden bir soya ölümsüzlük vaadinde bulunan bir Tanrı'nın varlığı seziliyor. Seyyahların anlatımlarına başvurdum, patrikler ve din bilginleri ile sohbetlerim oldu; törenin yerine getirilmesinin mezhep üyelerinin güttüğü tek dini uygulama olduğuna tanıklık edebildim. Tören, Sırrın kendisi. Demin de belirttiğim gibi Sır kuşaktan kuşağa aktarılıyor ama görenek anaların bunu çocuklarına öğretmemesini öngörüyor, rahipler de öğretmiyorlar onu; insanları Sır'a götürmek en aşağılık kimselerin görevi. Bir köle, bir cüzzamlı ya da bir dilenci Sır'a rehberlik edebiliyor. Bir çocuk da bir başka çocuğa öğretiyi aktarabiliyor. Aktarma ediminin kendisi sıradan, anlık ve betimleme gerektirmiyor. Malzemeleri mantar, balmumu ya da zamk. (Kutsal metinlerde, çamurun bahsi geçer; çoğu zaman o da kullanılır.) Özellikle bu kültün kutsanması için yapılmış tapınaklar yok, ama belli yıkıntılar, bir bodrum ya da bir hol tercih ediliyor. Sır kutsal, fakat her zaman bir parça da gülünç; yerine getirilişi kaçamak, hatta gizli saklı ve ona vâkıf olanlar Sırrın sözünü etmiyorlar. Onu adlandırmaya yarayacak doğru dürüst bir isim yok ama bütün sözcüklerin onun adı olduğu, ya da, daha doğrusu, kaçınılmaz olarak ona atıfta bulundukları biliniyor; bu yüzden bir sohbet esnasında

şu ya da bu sözcüğü kullandığımda vukuf sahibi olanlar gülümsediler ya da rahatsız oldular, çünkü Sırra temas ettiğimi sezmişlerdi. Cermen edebiyatında mezhepliler tarafından yazılmış, tek konuları deniz ya da günbatımı olan şiirler var; bunların, bir biçimde Sırrın simgeleri olduğunun söylendiğini birkaç kez duymuşluğum var. *Du Cange*'in Sözlükçe'sindeki uydurma bir atasözü, *Orbis terrarum est speculum Ludi* der. Bir tür kutsal dehşet bazı inananları basit bir töreni yerine getirmekten alıkoyar; mezhebin diğer üyeleri onları aşağılar, ama kendilerini daha da aşağılık hissederler. Öte yandan adetleri atlayıp tanrısal varlıkla doğrudan bağlantı kuranların ise kredisi epeyce yüksektir; bu mezhepliler, bu bağlantıyı ifade etmek üzere, kutsal kitaplardan örneklerle başvururlar, John of the Rood şöyle yazmıştır:

*Yedi kat gökler bilsin ki Tanrı
Lezzetlidir mantar ve balçık kadar.*

Üç kıtada Anka mezhebine gönül vermiş birçok kişiyle tanıştım; Sırrın onlara, başta, banal, utandırıcı, bayağı ve (daha da garip olanı) inanılmaz geldiğini biliyorum. Atalarının bu türden oyunlara gelmeye gönül indirdiklerini itiraf etmek ağırlarına gidiyordu. Garip olan, Sırrın uzun süre önce kaybolup gitmemiş olması; dünyanın acımasızlıklarına, savaşlara ve göçlere rağmen o yine de, hayranlık uyandıracak bir biçimde bütün inananlara ulaşıyor. Birisi, hiç duraksamadan, onun artık sezgisel olduğunu söyledi.

ÇEVİREN Fatih Özgüven

1871'de Buenos Aires'e ayak basan adam Johannes Dahlmann adını taşıyordu ve bir Protestan rahibiydi. 1939'da, Córdoba Sokağı'ndaki bir belediye kütüphanesinde sekreter olan torunlarından biri ise Juan Dahlmann adını taşıyordu ve kendisini bütünüyle Arjantinli sayıyordu. Anne tarafından büyükbabası, Buenos Aires cephesinde, bir Catriel yerlisinin mızrağıyla deşilerek ölen İkinci Piyade Bölüğü'nden Francisco Flores'di; ailesinin iki kanadı arasındaki bu uyumsuzlukta, Juan Dahlmann (belki de damarlarındaki Cermen kanının etkisiyle) romantik bir ölümle ölen romantik atasının tarafını seçti. Eski bir kılıç, ifadesiz yüzlü, sakallı bir adamın *daguerrotype*'ini içeren deri bir çerçeve, belli müziklerin afra tafrası ve zarafeti, Martin Fierro'nun aşına dörtlükleri, aradan geçen yıllar, can sıkıntısı ve yalnızlık, bütün bunlar bu yürekte fakat hiçbir zaman gösterişçi olmayan milliyetçiliği beslediler. Dahlmann, çeşitli küçük yoksulluklar pahasına, Floreslere ait Güney'deki bir çiftliğin dört duvarını elinde tutmayı başarmıştı; güzel kokulu okalıptüs ağaçları, bir zamanlar kızıl renge boyalı büyük, pembe ev

hiç gözünün önünden gitmezdi. Görevleri, belki de tembelliği, kentten uzaklaşmasına imkan vermiyordu. Yazlar yazlar boyu, soyut bir sahiplik fikri ve çiftliğinin ovanın ortasında yerli yerinde kendisini beklemekte oluşuna duyduğu emniyetle avundu durdu. 1939 Şubatı'nın sonlarına doğru, başına bir iş geldi.

Hiçbir kusuru affetmeyen kader, insanoğlunun en ufak bir dalgınlığı karşısında acımasız olabilir. Dahlmann, o gün akşamüzeri, Weil'in *Binbir Gece Masalları*'nın bazı sayfaları eksik bir basımını ele geçirmeyi başarmıştı. Ele geçirdiğini inceleme arzusuyla dopdolu, asansörü beklemeden merdivenleri tırmanmaya başladı. Karanlıkta alnına bir şey sürtündü; yarasa mıydı, kuş mu? Ona kapıyı açan kadının suratına kazınmış dehşeti gördü, elini yüzünden geçirdi ve kan bulaştığını gördü. Birisinin kapatmayı unuttuğu yeni boyanmış bir kapının sivrisi başını yaralamıştı. Dahlmann uyumayı becerdi, fakat şafak vakti uyandığı andan itibaren her şeyde acımasızca berbat bir tat bulmaya başladı. Ateşten bitkin düşmüş haldeydi, *Binbir Gece Masalları*'ndaki resimler onda birer kâbus etkisi uyandırıyor. Dostları ve akrabaları ziyaretine geldiler, ve abartılı gülümsemelerle, ona çok iyi göründüğünü söylediler. Dahlmann onları halsiz bir uyuşukluk içinde dinledi ve cehennemde olduğunu fark etmemelerine şaşıtı. Bir hafta, sekiz gün, sekiz yüzyıl gibi geçti. Bir akşamüzeri, her zamanki doktoru yanında yeni bir doktorla görüldü ve onu Ecuador Sokağı'ndaki bir sanatoryuma götürdüler, röntgeninin çekilmesi gerekiyordu. Dahlmann, kendilerini alıp götüren kira arabasında kendisinininkinden farklı bir odada nihayet uykuya dalabileceğini düşündü. Kendini mutlu ve konuşkan hissetti. Gidecekleri yere vardıklarında, onu soydular, saçını kazıdılar ve madeni tokaları olan bir sedyeye bağladılar. Yüzüne, gözleri kamaşıp başı dönünceye kadar ışık tuttular, muayene ettiler ve maske-

li bir adam koluna iğne batırdı. Bir bulantı hissiyle uyandı, her yanı sargılar içindeydi, kuyu gibi bir odadaydı; ameliyatı izleyen gün ve gecelerde, o zamana dek yalnızca, cehen-nemin banliyölerinden birinde olduğunu anladı. Ağzındaki buz en ufak bir serinleme hissi bırakmıyordu. Bu günler boyunca Dahlmann kendinden en ufak ayrıntısına varıncaya kadar nefret etti: Kendinden, bedensel ihtiyaçlarından, uğradığı aşağılanmadan, yüzünde hışırdayan üç günlük sakalından nefret etti. Acı veren sağaltım önlemlerine evliya sabrıyla katlandı ama cerrah ona septisemiden ölmenin eşiğinden döndüğünü söylediğinde, Dahlmann kaderi karşısında acı gözyaşlarına boğuldu. Fiziksel perişanlık ve birbiri ardınca korkunç gecelere katlanmak zorunda olmak, ölüm kadar soyut bir şeyi aklına getirecek zaman bırakmamıştı. Bir başka gün, cerrah ona iyileşmekte olduğunu ve çok yakında, nekahat dönemini geçirmek üzere, çiftliğine gidebileceğini söyledi. İnanılmayacak şey ama, söz verilen gün geldi.

Gerçeklik, simetrileri ve hafif anakronizmaları sever: Dahlmann sanatoryuma kiralık bir arabayla gelmişti ve işte gene başka bir kiralık araba onu Constitución Meydanı'na götürecekti. Yazın boğuculuğundan sonra gelen güzün ilk serinliği, ateşten ve ölümden kurtuluşunun doğadaki simgesi gibiydi. Kent, sabahın saat yedisinde, kendisine geceleyin emanet edilmiş eski ev havasından henüz kurtulmamıştı; sokaklar uzun birer koridor, meydanlar birer iç avlu gibiydiler. Dahlmann kenti baş dönmesi derecesinde bir sevinçle tanıdı: Gözleri onları kaydetmeden hemen önce, köşeleri, reklam panolarını, Buenos Aires'in alçakgönüllü çeşitliliğini hatırlıyordu. Yeni doğan günün sarı ışığında, hepsi belğinde canlandı.

Her Arjantinli, Güney'in Rivadavia Caddesi'ni geçince başladığını bilir. Dahlmann bunun sadece alışkanlık dolaşısıyla böyle olmadığını, bu sokağı geçen herkesin daha es-

ki ve ağır bir dünyaya adım attığını söylerdi. Kiralık arabanın içinden, yeni binaların arasında, gözleri demir mazgallı pencereleri, pirinç tokmağı, kemerli kapıyı, koridoru, mahrem iç avluyu aradı.

Tren istasyonunda hâlâ otuz dakika vakti olduğunu fark etti. Brasil Sokağı'nda bir kafede (Yriyogen'in evinden birkaç metre uzaklıkta) insanoğlunu hor gören tanrısal bir varlık gibi kendini lütfen okşatan çok büyük bir kedi olduğu hatırına geldi. Kafeye girdi. Kedi oradaydı, uyuyordu. Bir fincan kahve ısmarladı, şekerini ağır ağır karıştırdı, yudumladı (bu ona klinikte yasaklanmış bir hazdı) ve kedinin siyah tüylerini yatırarak okşarken, bu temasın bir yanılsama olduğunu ve iki varlığın, kedi ile insanın, birbirlerinden bir camla ayrılmış gibi olduklarını, çünkü insanın zaman içinde, olayların birbirini art arda izleyişinin akışında, büyü dolu hayvanın ise o anın sonsuzluğu içinde yaşadığını aklından geçirdi.

Tren sondan bir önceki peronda bekliyordu. Dahlmann, az çok boş bir kompartıman buluncaya kadar vagonların içinden ilerledi. Bavulunu file rafa yerleştirdi. Tren hareket ettiğinde, bavulu indirdi ve biraz duraksadıktan sonra *Binbir Gece Masalları*'nın ilk cildini çıkardı. Kötü talihinde öylesine büyük bir rol oynayan bu kitabın yanında bulunuşu, sanki talihinin döndüğünün de doğrulanması gibiydi; geri püskürtülen kötü güçlere neşeyle, gizlice meydan okumaktı sanki.

Trenin her iki yanından akıp giden kent varoşlara karıştı; bu manzara, sonra da bahçe ve villaların manzarası, okumaya başlamasını geciktirdi. Işın gerçeği, Dahlmann pek az okuyabildi. Mıknatıslı dağ ve kendisine iyilik edeni öldürmeye yeminli cin –kim tersini söyleyebilirdi ki?– harikula-deydiler, ama sabahın şu saatlerinden ve hayatta olması gerçeğinden daha çok değil. Yaşama sevinci, aklını Şehrazat'a ve onun gereksiz mucizelerine vermesine mani oldu. Dahlmann kitabı kapattı ve kendini yaşamaya bıraktı.

Öğle yemeği –çocukluğunun uzakta kalan yazlarındaki gibi, parlak madeni kâselerde sunulan et suyu– dingin, insanı mutlu eden hazlardan bir diğeri idi.

Yarın çiftlikte uyanacağım, diye düşündü ve sanki aynı anda iki ayrı kişiymiş gibi oldu; sonbahar günü ve anavatanının coğrafyası içinden yol alan adamla ötekisi, bir sanatoryuma kapatılmış, düzenli köleliğe mahkûm adam. Uzun ve dik açılı, sıvasız tuğla evler gördü, geçip giden trenleri seyretmekte olan zaman ötesi evler, toprak yollarda atlılar gördü; hendekler, su birikintileri ve çiftlikler gördü; mermere benzeyen büyük, ıslıl ıslıl bulutlar gördü; bütün bunlar ovada görülen rüyalar gibi, rastlantısal, rastgeleydiler. Ağaçların ve ekin tarlalarının da tanıdık geldiğini düşündü; ama onların adlarını söyleyemezdi, çünkü taşra hakkındaki gerçek bilgisi nostaljik, edebi bilgilerinin çok aşağılarındaydı.

Ara ara uyudu, rüyaları trenin sarsmasıyla hareketleniyordu. Öğle saatinin akkor güneşi çoktan günbatımı öncesinin sarılığına bürünmüştü ve çok geçmeden kızıllaşıyordu. Şimdi kompartıman da farklıydı; Constitución istasyonundan kalkan trenin kompartımanı değildi; ova ve günün saati onu değiştirmiş, başkalaştırmıştı. Dışarıda, kompartımanın yanı sıra uçan gölgesi ufka doğru uzamaktaydı.' Çıplak toprağın üzerinde ne bir insan yerleşimi ne de başka bir insan izi vardı. Arazi uçsuz bucaksız, ama aynı zamanda çok sokulgan, ve belli ölçüde gizemliydi. Sonsuz topraklar üzerinde kimi zaman sadece bir boğa duruyordu. Yalnızlık mükemmel, hatta biraz saldırgandı ve Dahlmann yalnızca güneye değil geçmişe doğru yol aldığını düşünebilirdi. Biletini kontrol etmeye geldiğinde trenden normal istasyonda değil başka bir istasyonda inmesi gerektiğini söyleyen kontrollerün ikazıyla bu düşüncelerden sıyrılıp çıktı: Daha önceki bir istasyonda inecekti, Dahlmann'ın pek bilmediği bir istasyonda. (Adam bir açıklamada bulundu, Dahlmann anlamama-

ya çalışmadı, adamı duymadı bile, olayların işleyişi onu çok ilgilendirmiyordu artık.)

Tren oflaya poflaya güçlkle durdu, ovanın ortasındaydılar. İstasyon rayların öteki yanındaydı; bir peronla bir sundurmadan ibaretti. Herhangi bir ulaşım aracı yoktu görünürde, ama istasyon şefi yolcunun on, on iki sokak aşağıda bulunan mağaza han karışımı bir yerden araba kiralayabileceğini sandığını söyledi.

Dahlmann bu yürüyüşü küçük bir serüven olarak kabul etti. Güneş çoktan çekilmişti ama gece onun bütün renklerini silmeden önce, canlı renkli ve sessiz ovayı son bir kez görkeme boğmuştu. Dahlmann, bu manzaranın tadını çıkarmaktan çok, kendini yormamak amacıyla ağır ağır yürüyor, temkinli bir sevinçle yoncaların kokusunu içine çekiyordu.

Mağaza bir zamanlar koyu kırmızıya boyalı olduğu anlaşılan bir binaydı ama yıllar bu cırtlak rengi yumuşatmış, iyi de olmuştu. Hüzünlü mimarisindeki bir şeyler Dahlmann'a bir gravürü hatırlatıyordu, belki de eski bir *Pol* ve *Virjini* baskısından bir gravürü. Önündeki uzunlamasına korkuluğa atlar bağlıydı. İçeri girer girmez, Dahlmann dükkânın sahibini tanıdığı duygusuna kapıldı. Sonra adamın sanatoryumdaki erkek hastabakıcılardan birine benzediğini, kendisini yanıltanın bu olduğunu fark etti. Dükkân sahibi, Dahlmann'ın ricası üzerine, hemen faytonu hazırlatacağını söyledi. O güne bir olay daha katmak üzere ve vakit geçsin diye, Dahlmann yemeği de burada yemeye karar verdi.

Dahlmann'ın önce pek dikkat etmediği bir iki taşralı kopuk, masalardan birinde yiyip içiyorlardı. Odanın ortasında kıpırtısız bir eşya gibi, yere çömelmiş, tezgaha tutunmuş ihtiyar bir adam vardı. Yaşı, onu suyun bir çakıl taşını ya da kuşaklarca insanın bir deyişi yaptığı gibi ufaltmış, cilalamıştı. Esmer, kupkuru, ufacıktı; zamanın dışında, sonsuzluğa demir atmış gibiydi. Dahlmann bir hoşlanma hissiyle men-

dili, kalın *ponço*'yu, uzun *çiripá*'yı, mahmuzlu çizmeleri seyretti ve Kuzeylilerle ya da Entre Rioslularla yaptığı sonu gelmez tartışmaları hatırlayarak, kendi kendine, böyle *goşo*'lara güney illeri dışında artık rastlanmadığını söyledi.

Dahlmann pencere kenarına oturdu. Karanlık, ovayı kaplamaya başlamıştı, fakat düzlüklerin kokusu ve sesleri pencerinin demir parmaklıklarından içeri girmekteydi. Dük-kâncı ona biraz sardalye, sonra da kızarmış et getirdi. Dahlmann yemeği bardak bardak kırmızı şarapla mideye yolladı. Gevşedi, şarabın kekremsi tadını damağında tuttu ve şimdi biraz çakırkeyifleşmiş bakışlarını dükkânda gezdirdi. Tavandaki bir kırısten bir gaz lambası sarkıyordu. Öteki masada üç müşteri vardı: İkisi çiftlik işçisine benziyorlardı; yüzünün hatlarından Çinli kanı taşıdığı anlaşılan üçüncüsü, içkisini şapkası başında içiyordu. Birden, Dahlmann yüzüne hafifçe bir şeyin değip geçtiğini hissetti. Koyu şarabın yanı başında, masa örtüsünün çizgilerinden birinin üzerinde tükürülmüş bir ekmek topağı duruyordu. Hepsi bu. Ama onu oraya biri tükürmüştü.

Öteki masadaki adamlar onunla ilgisiz görünüyorlardı. Şaşırان Dahlmann hiçbir şey olmadığını varsaymaya karar verdi ve gerçekliği susturmak üzere, *Binbir Gece Masalları*'nı açtı. Çok geçmeden masaya bir ekmek topağı daha atıldı, bu kez *peone*'ler* açıkça güldüler. Dahlmann kendi kendine korkmadığını söyledi ama akli, kendisi gibi nekahat devresinde bir adamın birtakım yabancılar tarafından sonu belli olmayan bir kavgaya sürüklenmesinin büyük bir hata olacağını söylüyordu. Çıkıp gitmeye karar verdi, tam ayağa kalkmıştı ki, dükkân sahibi yanına gelip panik içinde bir sesle onu uyardı:

“Señor Dahlmann, siz o veletlere aldırış etmeyin; kafaları epeyce cilalamış vaziyetteler.”

(*) Peone: Gündelikçi çiftlik işçisi.

Dahlmann, karşısındakinin, şimdi kendisini tanıdığını duyunca şaşırmadı. Ama onun arabulmaya yönelik sözlerinin durumu yalnızca daha da kötüleştirmekten başka işe yaramadığını hissetti. Şu ana kadar, *peone*’lerin kışkırtması tanınmayan bir yüze yönelikti; özellikle birine yönelik değildi, oysa artık Dahlmann’a, onun adına yönelmişti, çünkü masadakiler bu adı biliyordu. Dahlmann dükkâncıyı bir kenara itti, *peone*’lere meydan okuyarak diklendi.

Çinli tipli kabadayı sallana sallana, ağır hareketlerle ayağa kalktı. Sanki çok uzağındaymış gibi Juan Dahlmann’ın suratına suratına haykırdı. Numarası sarhoşluğunu abartmaktı ve bu abartıda pis bir alay gizliydi. Bir yandan hakaretler ve küfürler savururken bir yandan da uzun bir bıçağı havaya fırlattı, bıçağı gözleriyle izledi, yakalayıp elinde tarttı ve Dahlmann’ı bıçak döğüşüne davet etti. Dükkâncı titrek bir sesle, Dahlmann’ın silahsız olduğunu öne sürerek itiraz etti. Tam o sırada, beklenmeyen bir şey oldu.

Odanın bir köşesinden, ihtiyar, kendinden geçmiş goşo—Dahlmann onda demin Güney’in (kendi Güneyinin) bir özetini ve toplamını görmüştü— ona kinsız bir kama fırlattı, kama aniden gelip ayaklarının dibine düştü. Sanki Güney, Dahlmann’ın meydan okumayı kabul etmesine karar vermişti. Dahlmann eğilip kamayı alırken içinden iki duygu geçti: Birincisi, bu neredeyse içgüdüsel hareketin onu kavgaya mecbur ettiği; ikincisi, kendi beceriksiz elinde bu silahın, savunmaya değil yalnızca öldürölüşünü haklı çıkarmaya yarayacağı. Bir zamanlar, bütün erkekler gibi, bıçak sallamışlığı vardı ama eskrim ve bıçak sallama konusundaki fikri bütün darbelerin yukarıya doğru savrulması ve bıçağın ağzı dışarıya gelecek biçimde tutulması gerektiğinden ileriye gitmiyordu. *Sanatoryumda olsam, başıma böyle şeyler gelmesine izin vermezlerdi, diye düşündü.*

“Hadi, işimize bakalım,” dedi adam.

Dışarı çıktılar, Dahlmann'ın içinde umut yoktu ama korku da yoktu. Eşiği geçerken, uzayıp giden gökyüzünün altında, bir bıçak döğüşünde hasmına saldırırken ölmenin onun için bir özgürlüğe kavuşma, bir sevinç, mutlu bir hadise olacağını düşündü. Sanatoryumdaki ilk gecesinde, iğneyi koluna batırdıklarında, o an ölümünü seçebilse ya da düşleyebilseydi, seçeceği ya da düşleyeceği ölüm bu olacaktı gibi geldi.

Dahlmann kullanmasını bilmediği bıçağını sıkıca kavrayarak ovaya doğru yürüdü.

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

**Borges okumaya
başlamak için
en iyi eser olarak
kabul edilen
Ficciones, yazarın
en sevilen
kısa hikâye
derlemelerinden
birdir.**

Lizbon'daki Borges Anıtı.

Borges'in en verimli döneminde yazdığı hikâyelerden oluşan *Ficciones*'te gerçeküstü ve büyülü âlemler gizlidir. Sınırsızlık ve sarmal düzenler teması üzerine kurulu bu metinlerde, yazar okurunu Cervantes'ten Baudelaire'e, James Joyce'tan Louis-Ferdinand Céline'e uzanan bir yelpazede edebiyat tarihi gezintisine çıkarır. Her biri yüzlerce sayfa okumuşuz, evrenler içinde gezinmişiz izlenimi veren öykülerde, iç içe geçmiş dünyalardan oluşan düşsel bir evren anlatılır. Borges bozulma ve yıkılmanın izini sürerken, bize dünyanın inanılmaz karmaşık doğasını kavramak için ipuçları sunar.

"Borges, İspanyol dilindeki en yüksek sanatsal değerlerin yazarıdır."

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ

